

2η Συνεδρίαση

Προεδρείο:
Δημήτριος Νάτσιος - Μπάμπης Τσέλος

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ - ΘΕΜΑΤΑ

Βασιλική Συθιακάκη - Κριτσιμάλλη
"Ιστορική τοπογραφία της Φθιώτιδας
κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο"

Δημήτριος Β. Γόνης
"Γρηγόριος ο Βυζάντιος,
Διδάσκαλος του Οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτου"

Κώστας Σπανός
"Οι αφιερωτές της Γιαννιτσούς,
της α΄ Γραφής, στην πρόθεση της μονής της Ρεντίνας (ca. 1640)"

Βασίλης Κ. Σπανός
"Οι οικισμοί της Φθιώτιδας στην πρόθεση της μονής της Ρεντίνας,
ca. 1640 - 19ος αι."

Μάνθος Κ. Χριστοφόρου
"Ο Ταλαντίου Νεόφυτος 1762 - 1861"

Ερωτήσεις - απαντήσεις - απόψεις
επί των εισηγήσεων της 2ης Συνεδρίασης

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ
Βασιλική Συθιακάκη - Κριτσιμάλλη
αρχαιολόγος
7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

ΘΕΜΑ
Ιστορική τοπογραφία της Φθιώτιδας
κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο

Η Φθιώτιδα¹, με τα σημερινά γεωγραφικά της όρια, δεν αποτελούσε ενιαία διοικητική περιφέρεια κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Σύμφωνα με τη διοικητική διαίρεση του Διοκλητιανού (284-305 μ.Χ.), το βόρειο τμήμα της έως τις Θερμοπύλες και την κοιλάδα του Σπερχειού υπαγόταν στη Διοίκηση της Μοισίας, και από τα μέσα του 4ου αιώνα στη Διοίκηση της Μακεδονίας, και στην επαρχία Θεσσαλίας με πρωτεύουσα τη Λάρισα. Η περιοχή της Λοκρίδας υπαγόταν στην επαρχία Αχαΐας, που περιελάμβανε τις περιοχές της νότιας Ελλάδος. Και οι δυο επαρχίες από τα τέλη της βασιλείας του Θεοδοσίου Α΄ παρέμειναν οριστικά ενταγμένες στην Υπαρχία του Ιλλυρικού, δηλαδή στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας. Από το 695 μ.Χ., επί Ιουστινιανού Β΄, η Φθιώτιδα εντάχθηκε στο θέμα της Ελλάδος².

Απ' όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, ο χριστιανικός λόγος δεν φαίνεται να κηρύχθηκε στην περιοχή της Φθιώτιδας από τον ίδιο τον Απόστολο Παύλο. Στις Πράξεις των Αποστόλων μαρτυρείται ότι κατά τη δεύτερη περιοδεία του διέπλευσε τον ευβοϊκό κόλπο, αλλά δεν υπάρχει οποιαδήποτε αναφορά για αποβίβασή του σε κάποια ακτή κατά τη διαδρομή³. Επίσης κατά την τρίτη περιοδεία επισκέφθηκε ξανά την Ελλάδα, χωρίς να γνωρίζουμε τις ακριβείς τοποθεσίες. Τα συναξάρια ωστόσο τιμούν τη μνήμη του συγγενούς του Ηρωδίωνα, ενός από τους Εβδομήκοντα Αποστόλους, που δίδαξε και βρήκε μαρτυρικό θάνατο από Έλληνες και Ιουδαίους στην Υπάτη το 66 μ.Χ.⁴ Οι Πράξεις του Αποστόλου Ανδρέα επίσης αναφέρουν ότι πέρασε μέσω των θεσσαλικών

Χάρτης Φθιώτιδος.

---

1. Για την ιστορία και ιστορική γεωγραφία της περιοχής βλ. ΒΟΡΤΣΕΛΛΑΣ Ι.Γ., *Φθιώτις η προς νότον της Όρθρους*, Αθήνα 1907. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Ιστορία και Μνημεία της Φθιώτιδος*, Αθήνα 1971. ΑΒΡΑΜΕΑ Α., *Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204, Συμβολή εις την ιστορικήν γεωγραφίαν*, Αθήνα 1974. KODER J. - HILD FR., *Tabula Imperii Byzantini, 1: Hellas und Thessalia*, Wien 1976.

2. SEECK O., *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Latercula Prouinciarum*, Berlin 1876 (Frankfurt am Mein 1962) III, 44-13. ΑΒΡΑΜΕΑ Α., *Θεσσαλία*, 22κ.ε. / ΤΙΒ, 50.

3. Πράξ. Αποστ. ΙΖ 15-34 / HOLZNER J., *Παύλος*, σελ. 198 / ΒΟΡΤΣΕΛΛΑΣ Ι.Γ., *Φθιώτις*, σελ. 224.

4. Συναξ. 28 Μαρτ., έκδ. 1868 / ΒΟΡΤΣΕΛΛΑΣ Ι.Γ., *Φθιώτις*, 25.

πόλεων στην Αχαΐα κηρύσσοντας το θείο λόγο⁵. Είναι έτσι πιθανό ότι στη Φθιώτιδα δημιουργήθηκαν από πολύ νωρίς χριστιανικές κοινότητες.

Από τις υπογραφές των επισκόπων στους καταλόγους των Οικουμενικών Συνόδων και τις σχετικές αναφορές σε εκκλησιαστικά έγγραφα προκύπτουν, αποσπασματικές έστω, πληροφορίες για την εκκλησιαστική οργάνωση της περιοχής από τον 4ο αιώνα και μετά. Η πρώτη σχετική μνεία απαντά στους καταλόγους της Συνόδου της Σαρδικής (343-4) και αφορά στους επισκόπους Υπάτης, Σκάρφειας, Ελάτειας και Οπούντα. Στα Πρακτικά της Γ' Οικουμενικής Συνόδου της Εφέσου (431) υπογράφουν οι επίσκοποι Λαμίας, Εχίνου, Υπάτης και Οπούντα. Στην Δ' Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνος (451) λαμβάνει μέρος ο επίσκοπος Εχινέου και ο επίσκοπος Οπούντος, στη Σύνοδο της Κων/πόλεως (459) ξανά ο επίσκοπος Εχινεωτών. Κατά τον 6ο αιώνα τα ονόματα των επισκόπων Εχίνου και Λαμίας αναφέρονται στα Πρακτικά της Συνόδου της Ρώμης (531), ενώ στα Πρακτικά των Συνόδων του 7ου και 8ου αιώνα δεν υπάρχουν σχετικές αναφορές⁶. Η εκκλησιαστική διαίρεση της πρώτης αυτής περιόδου φαίνεται ότι ακολουθούσε σε γενικές γραμμές τη διοικητική : έτσι οι επισκοπές βόρεια των Θερμοπυλών υπάγονταν εκκλησιαστικά στη Θεσσαλία με μητρόπολη τη Λάρισα, ενώ εκείνες της Λοκρίδας στην Αχαΐα, με μητρόπολη την Κόρινθο. Κατά την πρώιμη αυτή εποχή οι πόλεις της Ελλάδος υπάγονταν εκκλησιαστικά στην δικαιοδοσία του πάπα της Ρώμης υπό τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, που έφερε τον τίτλο του βικάριου (εξάρχου). Η οριστική υπαγωγή τους στο Πατριαρχείο της Κων/πόλεως τοποθετείται πριν από τα μέσα του 8ου αι.⁷

Η θέση της Φθιώτιδας πάνω στον κεντρικό οδικό άξονα που συνέδεε τη βόρεια και κεντρική Ελλάδα με την Αττική και την Πελοπόννησο, διερχόμενη από τη Λαμία, τις Θερμοπύλες, τη Σκάρφεια, την Αταλάντη και την Ελάτεια, ευνόησε προφανώς την ανάπτυξη της οικονομίας και του εμπορίου, είχε όμως ως συνέπεια και τη συχνή διέλευση επιδρομών⁸. Ήδη από τον 4ο αιώνα (376 μ.Χ.) σημειώνονται οι πρώτες επιδρομές των Γότθων στη νότια Ελλάδα⁹, με κυριότερη αυτή των Βησιγότθων υπό

5. DELEHAYE H., *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, e codice Sirmondiano nunc Berolinensi, adjec-tis Synaxariis selectis*, Bruxelles 1902, στ. 266.

6. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Γ., *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος από της ιδρύσεως των εκκλησιών αυτής υπό του αποστόλου Παύλου μέχρι σήμερα* (49/50-1966), τ. Ι, Αθήνα 1960, 441-443. Για τις πρώτες επισκοπές βλ. επίσης τις λίστες των επισκόπων της Συνόδου της Νίκαιας (325μ.Χ.) στον GELZER H., *Patrum Nicaenorum Nomina*, Leipzig 1898, 54 κ.ε., 70, 74, και τις επισκοπικές υπογραφές στην επιστολή προς τον Λέοντα Α' (457/8μ.Χ.), HONIGMANN E., 'La liste originale des Pères de Nicée', *Byzantion* 14 (1939), 17-76. Βλ. επίσης TIB, 79. Στην τρίτη *Notitia Episcopatum* [έκδ. DARROUZÈS J., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Texte, Critique, Introduction et Notes*, Paris 1981, τ. III, 42, 673,681] αναφέρονται οι επίσκοποι Λαμίας και Υπάτης υπό τον μητροπολίτη Λαρίσης της επαρχίας Θεσσαλίας δευτέρας και (43, 697-702) οι επίσκοποι Θερμοπυλών, Σκαρφείας (Σκάρφειας), Ελατίας, Αβαίας, Όπης (Οπούντα) και Αναστασίας, υπαγόμενοι στη μητρόπολη Αθηνών και στην επαρχία Ελλάδος [DARROUZÈS J., *Notitiae*, II, 243]. Το κείμενο που μας παραδίδεται από χειρόγραφο του 14ου αι. (Par.gr. 1555A, f.23v-27v), ανάγεται πιθανόν στην εικονομαχική περίοδο, μεταξύ 787 και 869 μ.Χ. [DARROUZÈS J., *Notitiae*, I, 32-33].

7. ABPAMEA A., *Θεσσαλία*, 42 και σημ. 3.

8. Για το οδικό δίκτυο της περιοχής στους χριστιανικούς χρόνους βλ. ABPAMEA A., *Θεσσαλία*, 98-102 και TIB, 93-96.

9. *Ζώσιμος*, *Νέα Ιστορία* [έκδ. BEKKER IM., CSHB 1837. MENDELSSOLN L., *Zosimi Historia nova*, Leipzig 1887, Hildessheim 1963. PASCHOUD F., *Zosime, Histoire Nouvelle*, Paris 1971-1989 (Budé). RID-LEY R., *Zosimus, New History*, Canberra 1982. VEH O. - REBENICH S., *Zosimos, Neue Geschichte*, Stuttgart 1990], Δ, 20, 10. / *Εννάπιος Σάρδεων*, *Ιστορικά Υπομνήματα* [έκδ. MÜLLER C., FHG IV, Paris 1851. DINDORF L., HMG I, Leipzig 1870. DE BOOR C., *Excerpta de legationibus*, Leipzig 1903], 42,46.

τον Αλάριχο (395-397)¹⁰. Η ευκολία με την οποία οι επιδρομείς λεηλάτησαν τον ελλαδικό χώρο ως την Πελοπόννησο μαρτυρεί ότι η κεντρική και νότια Ελλάδα, όντας για αιώνες μακριά από τις κύριες στρατιωτικές διόδους, είχε παραμείνει ουσιαστικά ανοχύρωτη. Περιστασιακές επιδρομές έλαβαν χώρα στη διάρκεια του 5ου αιώνα και πύκνωσαν κατά τις αρχές του 6ου. Ο Προκόπιος αναφέρεται σε μια επιτυχή επίθεση των Ούννων κατά των Θερμοπυλών το έτος 539. Η αδυναμία αναχαίτισής τους στα στενά είχε ως αποτέλεσμα τη λεηλασία όλης της Στερεάς Ελλάδος¹¹. Η αύξηση των επιδρομών οδήγησε τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α΄ στην ενίσχυση των οχυρώσεων των πόλων και στην κατασκευή νέων ισχυρών τειχών σε στρατηγικές θέσεις. Στα πλαίσια του εκτεταμένου αυτού προγράμματος (που περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, την ενίσχυση των τειχών του Εχίνου, της Λαμίας, της Υπάτης και της κοιλάδας του Βοιωτικού Κηφισού), τα στενά των Θερμοπυλών οχυρώθηκαν με μεγάλο τείχος, που εκτεινόταν από την περιοχή της Ανοπαίας ατραπού¹² προς νότον ως τη θάλασσα. Το αμυντικό αυτό έργο φαίνεται ότι επέζησε από τον ισχυρό σεισμό του 551, που κατέστρεψε πολλές πόλεις από το Μαλιακό κόλπο ως την Κόρινθο και την Πάτρα¹³, και το 558 αποτέλεσε εμπόδιο στην εισβολή των Κοττριγούρων¹⁴. Δεν φαίνεται όμως να συνέβη το ίδιο και με τους Σλάβους, που σύμφωνα με μαρτυρίες διαφόρων ιστορικών από τα τέλη του 6ου αι. πραγματοποίησαν επιδρομές στη νότιο Ελλάδα¹⁵.

10. Ζώσιμος, Ε, 5 κ.ε. Οι επιδρομείς φαίνεται ότι συνάντησαν ασθενική αντίσταση από τη βυζαντινή φρουρά στα στενά των Θερμοπυλών και έτσι μπόρεσαν να προελάσουν καταστρέφοντας ως την Αθήνα και την Πελοπόννησο.

11. Προκόπιος, *De bello gothico*, [HAURY J. - WIRTH G., *Procopii Caesariensis opera omnia I-II. De Bellis, Libri VIII*, Leipzig 1963], II, 4. Βλ. CHARANIS P., *Studies on the Demography of the Byzantine Empire, VarRepr*, London 1972, XVIII: 'Hellas in the Greek Sources of the Sixth, Seventh and Eighth Centuries', *Late Classical and Medieval Studies in Honor of Albert Mathias Friend*, ed. K. Weitzmann, Princeton 1955, 161-176.

12. Πρόκειται για τη γνωστή από την αρχαιότητα δίοδο που υπέδειξε στους Πέρσες ο Εφιάλτης κατά τη Μάχη των Θερμοπυλών. Φαίνεται ότι ως την εποχή του Ιουστινιανού χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές από τους επιδρομείς για να παρακάμψουν τη φρουρά των Στενών, πράγμα που ανάγκασε τον Ιουστινιανό να την αποκλείσει με τείχος. Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, [έκδ. HAURY J. - WIRTH G., *Procopii Caesariensis opera omnia IV, De aedificiis libri VI*, Leipzig 1964], IV, 2 και *Ανέκδοτα*, [έκδ. HAURY J. - WIRTH G., *Procopii Caesariensis opera omnia III. Arcana historia*, Leipzig 1963], 26, 31-33. Βλ. επίσης ABPAMEA A., *Θεσσαλία*, 98-101 και *TIB*, 53.

13. Προκόπιος, *De bello gothico*, VIII, 25, 16. *Ενάγριος*, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, [έκδ. BIDEZ J. - PARMENTIER L., *The Ecclesiastical History of Euagrius with Scholia*, London 1898], Δ', 23. Πρόκειται για ισχυρό καταστρεπτικό σεισμό που έπληξε τον Κρυσσαϊκό κόλπο, τη Βοιωτία και τις ακτές του Μαλιακού στις 7 ή 9 Ιουλίου του 551 μ.Χ. Ακολούθησαν παλιρροϊκά κύματα. Στην περιοχή του Εχίνου και της Σκάρφειας η θάλασσα κατέκλυσε την ξηρά, κατέστρεψε κώμες και προκάλεσε πολλά θύματα.

14. *Αγαθίας Σχολαστικός*, *Ιστοριών Τόμοι Ε'* [έκδ. KEYDELL R., Berlin 1967], 177, 194. Προκόπιος, *Ανέκδ.* 26, 33. *TIB*, 53.

15. Το ζήτημα των σλαβικών επιδρομών αποτελεί για χρόνια θέμα διαμάχης των ιστορικών και δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε στην παρουσίαση αυτή. Αναφέρουμε μόνο ότι τα αρχαιολογικά δεδομένα και η μελέτη της νομισματικής κυκλοφορίας τείνουν να επιβεβαιώσουν την επιδρομή που αναφέρεται στο Χρονικό της Μονεμβασιάς -πιθανότατα μάλλον ήταν περισσότερες από μία-, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η διοικητική οργάνωση του κράτους καταλύθηκε στις περιοχές αυτές όπως υποστηρίχθηκε κατά καιρούς. Το πιθανότερο είναι ότι έχουμε περιστασιακές καταστροφές μικρής κλίμακας και μια γενικότερη παρακμή της αστικής ζωής, η οποία οφείλεται περισσότερο στην ταραγμένη εσωτερική ζωή της αυτοκρατορίας, την έλλειψη κρατικής σταθερότητας, τις κοινωνικές συγκρούσεις και την οικονομική παρακμή κατά την περίοδο μετά το θάνατο του Ιουστινιανού και ίσως ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της δημοσιονομικής πολιτικής του και της μεγάλης οικονομικής επιβάρυνσης των επαρχιών προς όφελος του εκτεταμένου οικοδομικού του προγράμματος σε όλη την αυτοκρατορία. ΒΕΗΣ. Ν., "Το περί της κτίσεως της Μονεμβα-

Με βάση τις ως σήμερα επιφανειακές ή ανασκαφικές αρχαιολογικές έρευνες, τα κατά καιρούς τυχαία ευρήματα και τις λιγοστές μαρτυρίες των πηγών, μπορούμε να συνθέσουμε την ακόλουθη εικόνα για την παλαιοχριστιανική Φθιώτιδα.

Η γεωγραφική της διαμόρφωση, η εύφορη λωρίδα γης κατά μήκος των ακτών και οι κοιλάδες που διαμορφώνονται στο εσωτερικό ανάμεσα στους ορεινούς όγκους, αλλά και η κομβική της θέση, είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη πόλεων τόσο στα παράλια, πάνω στον οδικό άξονα και κοντά στα μικρά φυσικά λιμάνια, όσο και στην πεδινή ενδοχώρα και τις εύφορες πλαγιές. Ως σήμερα, ορισμένες από τις πόλεις που αναφέρουν οι πηγές έχουν ταυτιστεί ανασκαφικά, άλλες όχι, ενώ έχουν αποκαλυφθεί και θέσεις που δεν μνημονεύονται από τις πηγές ή δεν είναι δυνατόν να ταυτιστούν, κυρίως λόγω της αλλαγής των τοπωνυμίων.

Ο Συνέκδημος του Ιεροκλέους, το πρώτο κείμενο που αναφέρεται λεπτομερώς στη διοικητική οργάνωση της αυτοκρατορίας του τέλους του 5ου και των αρχών του 6ου αι.¹⁶, παρέχει σημαντικά στοιχεία για τη Φθιώτιδα. Στα τέλη του 5ου αι. αποτελεί εν μέρει τμήμα της επαρχίας Θεσσαλίας, που αριθμεί συνολικά 17 πόλεις με έδρα τη Λάρισα, και εν μέρει τμήμα της επαρχίας Αχαΐας, που αριθμεί 79 πόλεις με έδρα την Κόρινθο. Μεταξύ των πόλεων της Θεσσαλίας αναφέρονται ο Εχίνος, η Λαμία και η Υπάτη και μεταξύ των πόλεων της Αχαΐας η Σκάρφεια, η Ελάτεια, η Τιθώρα, ο Οπούς και η Ανάστασις¹⁷.

Ορισμένες από τις πόλεις που αναφέρουν οι πηγές μπορούν να ταυτιστούν με βεβαιότητα.

Η ταύτιση του **Εχίνου** με το σημερινό Αχινό, στη βόρεια ακτή του Μαλιακού κόλπου, επιβεβαιώνεται όχι μόνο από τη διατήρηση του τοπωνυμίου¹⁸ αλλά και από την αρχαιολογική έρευνα. Η πόλη αναφέρεται ως έδρα επισκοπής κατά τον 5ο και 6ο αι.¹⁹. Κατά τον Προκόπιο, τα τείχη της ανακαινίζονται από τον Ιουστινιανό, αλλά γνωρίζει μεγάλη καταστροφή κατά το σεισμό του 551 και το παλιρροϊκό κύμα που

σίας Χρονικόν" Βυζαντινός 1(1909), 37-105. LEMERLE P., "Le Chronique improprement dit de Monemvasie: le contexte historique et légendaire", *REB* 21 (1963), 5-49. CHARANIS P., "The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece", *DOP* 5 (1950), 139-166. CHARANIS P., *VarRepr* 1972, XXI 15A, 53 : On the question of the Slavonic Settlements in Greece during the Middle Ages, *BSI* 10 (1949), 254-258., FERJANČIĆ B., "Invasions et Installation des Slaves dans les Balkans" στο *Villes et Peuplement dans l'Illyricum Protobyzantin*, École Française de Rome, 12-14 mai 1982, Rome 1984, 85-109. HOOP S., "Isles of Refuge in Early Byzantine Period", *BSA* 65 (1970), 37-45. PIENNA B., "Θησαυρός" νομισμάτων 6ου αι. μ.Χ. από την περιοχή των Θηβών', *AE* 1979, 200-213. LEMERLE P., *Les plus anciens miracles de Saint Demetrios et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, Paris 1979-1981. AVRAMEA A., *Le Peloponnèse du 4ème au 8ème siècle : changements et persistances*, Paris 1997. Για συγκεντρωτική βιβλιογραφία πάνω στο θέμα (1941-1991) βλ. ΜΠΑΖΑΙΟΥ-ΒΑΡΑΒΑΣ Θ. - ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ., *Ελληνικός Χώρος και πρόωμοι Σλάβοι, Βούλγαροι, Σέρβοι (6ος - 15ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 1992.

16. Η συγγραφή του πρέπει να τοποθετηθεί στο πρώτο τρίτο του 6ου αιώνα.

17. *Ιεροκλέους Συνέκδημος*, [έκδ. HONIGMANN E., *Le Synekdèmos d' Hieroklès*, Brüssel 1939], 16-19.

18. *Ιεροκλ. Συνέκδ.* 642.5. Βλ. επίσης AVRAMEA A., *Θεσσαλία*, 145-146. TIB, 152. PHILIPPSON A., 'Echinos 2', *RE* 5/2 (1905), 1921. BEQUINION Y., *La Vallée du Spercheios des origines au IVe siècle*, Paris 1937, 299-303. STÄHLIN F., *Das hellenische Thessalien. Landeskundliche und geschichtliche Beschreibung Thessaliens in der hellenischen und römischen Zeit*, Stuttgart 1924, Amsterdam 1967, 186 κ.ε.

19. Οικουμενικές Συνόδοι Εφέσου (Θεόδωρος) και Χαλκηδόνος (Παύλος) και Σύνοδοι Κων/πόλεως (459: Αριστοτέλης) και Ρώμης (531) Βλ. *Acta Conciliorum Oecumenicorum* I,1.2, σ. 6, 19, 57 / I. 1. 7, σ. 86, 117 / II.1.1, σ. 64. HONIGMANN E., The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber Synod and the Council of Chalcedon, *Byzantion* 16 (1942-44), 404 (σ. 58).

ακολούθησε²⁰. Ως θέση φαίνεται να επιβιώνει στη μέση βυζαντινή περίοδο, αφού καταγράφεται στο “*Περί Θεμάτων*” μεταξύ των πόλεων της επαρχίας Θεσσαλίας²¹ και ως επισκοπή εξακολουθεί να αναφέρεται σε τακτικά και επισκοπικούς καταλόγους²².

Από την μέχρι σήμερα έρευνα έχει διαπιστωθεί ότι το κάστρο που βρίσκεται σε ύψωμα βόρεια του σημερινού οικισμού και διατηρεί τμήματα αρχαίας ισόδομης τοιχοδομίας ανακαινίστηκε πιθανότατα στον 6ο μ.Χ.²³ αιώνα. Διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη έχουν εντοπιστεί σε οικίες του χωριού, ενώ στα θεμέλια του ναού του Αγίου Αθανασίου στη θέση Περιβολάκι εντοπίστηκαν το 1960 τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου και διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη²⁴.

Κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας σε οικόπεδο της οδού Αχιλλέως αποκαλύφθηκε κτήριο με τρεις χώρους και ψηφιδωτό σε σχήμα Γ.²⁵ Ο διάκοσμος του παρουσιάζει συνεχόμενα τετράγωνα και ορθογώνια διάχωρα με θέματα γεωμετρικά, φυτικά και από το ζωικό βασίλειο. Στο κεντρικό διάχωρο, ένας ρόμβος περιέχει σβάστικα πλαισιωμένη από τέσσερα δελφίνια. Χρονολογείται πιθανότατα στον 6ο αιώνα.²⁶

Οι νομιματικές πληροφορίες από τη θέση αυτή μιλούν για συνεχή κατοίκηση από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 11ου αιώνα.

Η πόλη της **Λαμίας** χτισμένη στις νότιες παρυφές της Όρθρους, σε στρατηγικό σημείο για τον έλεγχο της κοιλάδας του Σπερχειού, κατοικήθηκε αδιάκοπα από την εποχή του Χαλκού ως σήμερα²⁷. Σημείο αναφοράς για την πόλη είναι τα τείχη της

Αχινός, οικόπεδο οδού Αχιλλέως.

20. Προκοπ., *Περί πολέμων*, VIII 25, 19. *Περί Κτισμάτων*, IV 3,5.

21. Κωνστ. Πορφυρογέννητου, *Περί Θεμάτων*, [έκδ. PERTUSI A., *Constantino Porfirogenito, De thematibus, Città del Vaticano*, 1952], 88.

22. GELZER H., *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum, ein Betrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte*, München 1901, II 553 (σ. 557). ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Georgii Cyprii descriptio Orbis Romani*, Leipzig 1890, 1657 (σ. 78). PARTHEY G., *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae Episcopatum*, Berlin 1866, Amsterdam 1967, III, 500, 507, X 606, XIII 457.

23. DALY L.W., 'Echinos and Justinians Fortifications in Greece', *AJA* 46 (1942), 500-508. *TIB*, 152. ΣΦΗΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι., *Μεσαιωνικά Κάστρα και Πύργοι στη Ρούμελη*, 1981, 136.

24. ΔΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), Β1 (Χρονικά) 162-164 και *ΑΔ* 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 163. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 167. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα των παλααιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος*, II, Θεσσαλονίκη 1987, 173.

25. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 172-173 και πίν. 287-290. Το κτήριο ανασκάφτηκε το 1984 από τη ΙΔ' ΕΠΚΑ. Το ψηφιδωτό παραχωρήθηκε και συντηρήθηκε στα εργαστήρια της 7ης ΕΒΑ. Σύντομα μεγάλο τμήμα του πρόκειται να εκτεθεί στο υπό σύσταση Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδος στην Υπάτη.

26. Νομίσματα : Κων/νος Α', Φαύστα, διάδοχοι Κων/νου Α' ως β' μισό 4ου αι., Ιουστινιανός Α', Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης, Αλέξιος Α' Κομνηνός (προσωπική παρατήρηση).

27. ΑΒΡΑΜΕΑ Α., *Θεσσαλία*, 141-143. *TIB*, 283-284. BEQUINION Y., *Spercheios*, 263-278. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 73-96. ΠΛΑΤΗ Γ., *Λαμία*, Αθήνα 1973. STÄHLIN FR., *Thessalien*, 213-215. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, 'Lamia', *RE* 12,1, 547-560.

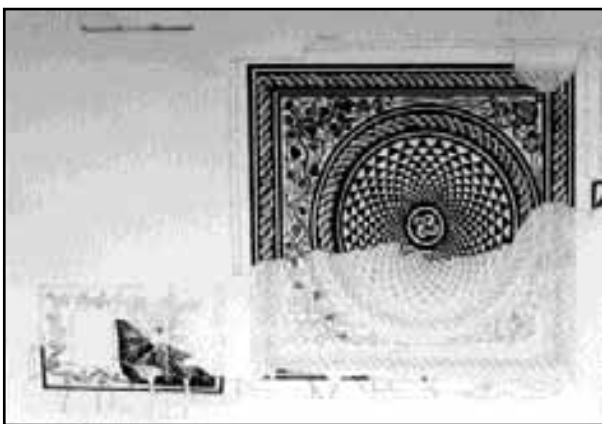
Λαμία, βασιλική Αγίων Αποστόλων.

ακροπόλεως, η αρχική φάση των οποίων ανάγεται στα τέλη του 5ου π.Χ. αιώνα. Ο Προκόπιος δεν αναφέρει τη Λαμία ανάμεσα στις πόλεις των οποίων τα τείχη ανακαινίστηκαν από τον Ιουστινιανό. Πάντως οι οχυρώσεις δέχτηκαν επεμβάσεις και προσθήκες από τους Βυζαντινούς αλλά και από τους Φράγκους, τους Καταλανούς και τους Τούρκους²⁸.

Για τη ζωή της πόλης στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους δεν έχουμε πολλές πληροφορίες πέραν του ότι αποτέλεσε έδρα επισκοπής στον 5ο και 6ο αιώνα²⁹ και ανα-

φέρεται στον Συνέδημο του Ιεροκλέους πέμπτη ανάμεσα στις πόλεις της επαρχίας Θεσσαλίας³⁰.

Η συνεχής κατοίκηση είχε ως αποτέλεσμα τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά τεκμήρια να παραμένουν λιγοστά. Στην πλατεία Αθανασίου Διάκου αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου βασιλικής αφιερωμένης στους Αγίους Αποστόλους, σύμφωνα με σχετική επιγραφή³¹. Αρχιτεκτονικά μέλη των πρώιμων παλαιοχριστιανικών χρόνων και της βυζαντινής περιόδου εντοπίστηκαν στο ναό της Παναγίας Δεσποίνης και πιθανόν υποδεικνύουν την ύπαρξη παλαιότερου μνημείου στην ίδια θέση. Ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν στο ναό του Αγίου Μηνά, στις υπώρειες του λόφου του φρουρίου³². Ένα παλαιοχριστιανικό κτίσμα, πιθανόν βαλα-

Λαμία, Σανίδα, κάτοψη λουτρού.

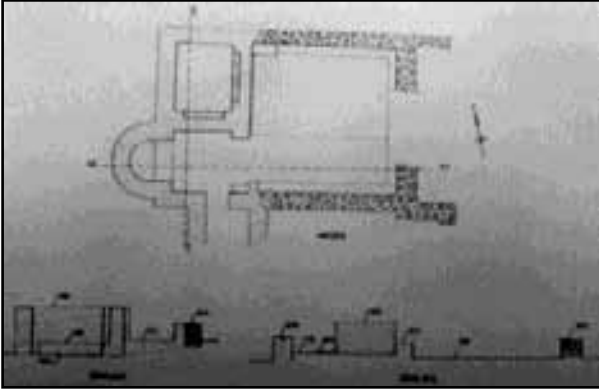
28. ΓΑΡΔΙΚΗ Δ., 'Το Κάστρο της Λαμίας', *Φθιώτις*, 1 (1955), 66. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), Β1 (Χρονικά), 161. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 82-84. ΣΦΗΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι., *Μεσαιωνικά Κάστρα*, 125-135. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ.Φ., *Το Κάστρο της Λαμίας*, ΤΑΠΑ, Αθήνα 1994.

29. Γ' Οικουμ. Σύνοδος Εφέσου, Σύνοδος Ρώμης.

30. *Ιεροκλ.Συνέκδ.*, 632, 16.

31. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Μ., *ΑΔ* 26 (1971), Β1 (Χρονικά), 17. ΣΠΥΡΟΠΟΛΟΥΛΟΣ Θ., *ΑΔ* 26 (1971), Β1 (Χρονικά), 229-230. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 26 (1971), Β1 (Χρονικά), 286. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 122-124. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 176-178, πίν. 301.

32. Για τα παλαιότερα κινητά ευρήματα βλ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ Γ., 'Περγηγήσεις κατά το έτος 1904', *ΔΧΑΕ* περίοδος Α', 6 (1906), 10. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), 162.

Λαμία, Σανίδι, ψηφιδωτό.

Οικισμένη από τους Αινιάνες, έχοντας διατελέσει πρωτεύουσα της Αιτωλικής Συμπολιτείας και ακμάζουσα ρωμαϊκή πόλη³⁴, η Υπάτη άνθισε στους παλαιοχριστιανικούς και βυζαντινούς χρόνους, πιθανότατα ως τόπος προσκυνήματος του μάρτυρα Ηρωδίανα, που έφερε τον λόγο του Ευαγγελίου στη Φθιώτιδα³⁵. Ο σημαίων ρόλος της διατηρήθηκε κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, στην Τουρκοκρατία αποτέλεσε ορμητήριο των Ελλήνων αγωνιστών και συνέχισε να κατοικείται αδιάλειπτα ως τις μέρες μας.

Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο η Υπάτη ανήκει στην επαρχία Θεσσαλίας και αποτελεί διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο. Ο μαρτυρικός θάνατος του Αγίου Ηρωδίανα στην πόλη το 66 μ.Χ. είναι πιθανότατα ο λόγος που πολύ νωρίς, ήδη στον 4ο αιώνα, γίνεται έδρα επισκοπής³⁶, ενώ αργότερα, στον 10ο αιώνα, αναβιβάζεται σε μητρόπολη υπό

Υπάτη, κάστρο.

33. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 267. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 137, 141-142, εικ. 86, 87. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 176-177, σημ. 237. ΠΑΝΤΟΣ Π. (ΙΔ' Εφορεία Προϊστ. & Κλασικών Αρχ/των), *ΑΔ* 44 (1989), Β1 (Χρονικά), 164. ΣΜΠΥΡΑΚΗ - ΚΑΛΑΤΖΗ ΔΙΚ. (7η Εφορεία Βυζ/νών Αρχ/των), *ΑΔ* 44 (1989), Β1 (Χρονικά), 250, πίν. 150. ΠΑΝΤΟΣ Π. (ΙΔ' ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 45 (1990), Β1 (Χρονικά), 168-169, σχέδ. 1-3.

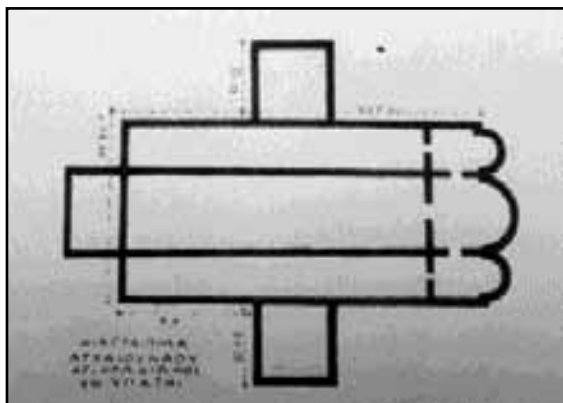
34. Συγκεντρωτική βιβλιογραφία για την ιστορία της πόλης μέχρι τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους περιέχεται στην μεταπτυχιακή εργασία του κ. BOUCHON R., *Hypata et L' Ainide entre Delphes, l' Etolie et la Thessalie* (DEA), Université Lumière - Lyon II, 1998-1999, αντίγραφο της οποίας ο συνάδελφος ερευνητής είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει.

35. ΑΒΡΑΜΕΑ Α., *Θεσσαλία*, 143-145. ΤΙΒ, 223-224. Βλ. επίσης ΠΑΛΛΑΣ Δ., 'Η εκκλησία του Αγίου Ηρωδίανος στην Υπάτη', *Συναγωγή Μελετών Βυζαντινής Αρχαιολογίας* (ΣΕΑ), τ. Β', Αθήνα, 663-664 (27-28).

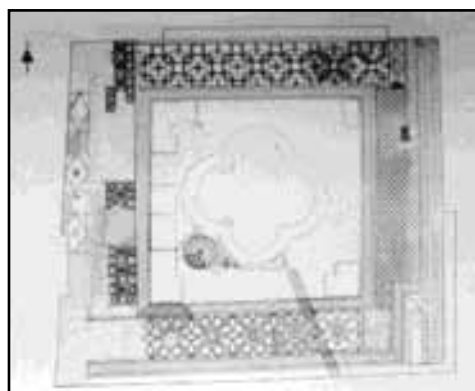
36. Πρώτη μνεία επισκόπου (Υμέναιος) γίνεται στη Σύνοδο της Σαρδικής (343/4).

την ονομασία Νέαι Πάτραι³⁷. Το όνομα “Υπάτη” διατηρείται σε όλη την παλαιοχριστιανική και πρώιμη βυζαντινή περίοδο και η πόλη αναφέρεται έκτη ανάμεσα στις θεσσαλικές πόλεις στο Συνέκδημο του Ιεροκλέους³⁸. Πρώτη μνεία του ονόματος “Νέαι Πάτραι” γίνεται στον 9ο αιώνα σε έγγραφο του Πατριάρχη Φωτίου³⁹.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει ως σήμερα αποκαλύψει αρκετά στοιχεία, που φωτίζουν τη μεγάλη ακμή της πόλης κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Η θέση της ήταν ουσιαστικά ίδια με τη σημερινή. Στην κορυφή του λόφου δέσποζε το φρούριο της ακρόπολης, που ίσως κατασκευάστηκε επί Ιουστινιανού και ενισχύθηκε επανειλημμένα στη μακρά περίοδο ζωής της⁴⁰. Λείψανα της οχυρώσεως και των πύργων διατηρούνται μέχρι σήμερα σε αρκετό ύψος.

Υπάτη, Άγιος Ηρωδίων, κάτοψη.

Υπάτη, Σχιζα, κάτοψη βαπτιστηρίου.

Κάτω από τα θεμέλια των σημερινών κτηρίων κρύβεται η ιστορία της παλαιοχριστιανικής πόλης. Στη θέση του σημερινού γυμνασίου εντοπίστηκαν στα τέλη του περασμένου αιώνα τα θεμέλια μιας μεγάλης βασιλικής που θεωρήθηκε αφιερωμένη στον Άγιο Ηρωδιώνα. Η βασιλική επισημάνθηκε για πρώτη φορά από τον Γ. Λαμπάκη το 1896⁴¹. Κατά το επόμενο έτος την επισκέφτηκε ο Ν. Γιαννόπουλος που συντάξε ένα γενικό σχέδιο της κάτοψής της⁴². Το μνημείο είχε πάψει να είναι ορατό ήδη από το 1913⁴³. Το σχέδιο του Ν. Γιαννόπουλου,

37. Δεν είναι γνωστή η ακριβής χρονολογία της υψώσεως των Νέων Πατρών σε μητρόπολη. Πρώτη ασφαλής μνεία απαντά στην Διατύπωσιν του Λέοντος ΣΤ' στις αρχές του 10ου αι. Βλ. σχετικά ΑΒΡΑΜΕΑ Α., *Θεσσαλία*, σελ. 52 και σημ. 6.

38. Ιεροκ. Συνέκδ., 642, 16.

39. ΠΑΛΛΗΣ Γ.Α.-ΠΟΤΛΗΣ Μ., *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, τόμ. Ε', Αθήνα 1852-1859, 393. GRUMEL V, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*, 1, Chalkedon 1932-1947, No 487, 488.

40. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν., 'Η Υπάτη κατά την αρχαιότητά', *Αρμονία* 1 (1900), 635. *Προκοπίου, Περί Κτισμάτων*, Δ', 2, 110.

41. ΛΑΜΠΑΚΗΣ Γ., *ΔΧΑΕ*, περίοδος Α', τ. Γ' (1903), 45.

42. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ν.Ι., 'Υπάτη, Νέαι Πάτραι', *ΔΙΕΕ*, Ζ' (1918), 442, ειχ. 1.

43. Αυτό αναφέρεται στην παραπάνω ανακοίνωση. Το αναζήτησε επίσης ο Π. Λαζαρίδης σε περιορισμένης κλίμακας ανασκαφική έρευνα χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα : ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), 164-165. Βλ. επίσης PALLAS D., *Les monuments paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1963*, Città del Vaticano 1977, 40.

σχετικά ασαφές, προβληματίσε τους μελετητές που διατύπωσαν ποικίλες απόψεις για τον αρχιτεκτονικό τύπο. Ο Γ. Σωτηρίου θεώρησε το κύριο σώμα του οικοδομήματος ως τριγώνη βασιλική, και με βάση την ύπαρξη τριμερούς ιερού βήματος τη χρονολόγησε στους μετά τον Ιουστινιανό χρόνους⁴⁴. Πιο πρόσφατα ο Π. Βοκοτόπουλος θεώρησε το μνημείο ως τύπο συγγενικό με το ναό της Σκριπούς⁴⁵. Στο ζήτημα επανήλθε ο Δ. Πάλλας που πρότεινε την αποκατάσταση του μνημείου με τη μορφή ενός περιέκντρου σταυροειδούς κτηρίου με τρούλλο⁴⁶.

Το ζήτημα ασφαλώς θα παραμείνει ανοιχτό, αφού το κτήριο έχει οριστικά χαθεί. Είναι όμως μάλλον βέβαιο ότι θα πρέπει να χρονολογηθεί μετά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Η ταύτισή του με τη βασιλική του Αγ. Ηρωδίωνα έγινε σε γενικές γραμμές αποδεκτή απ' όλους τους μελετητές. Ωστόσο η θέση του στο άκρο του σημερινού οικισμού, και απ' ότι φαίνεται στα όρια της παλαιοχριστιανικής πόλης, και η όψιμη χρονολόγησή του προβληματίζουν. Ορισμένα στοιχεία που έχουν προκύψει από τις νεότερες ανασκαφικές έρευνες μας οδηγούν στη σκέψη ότι η παλαιοχριστιανική βασιλική, που αποτέλεσε ασφαλώς την επισκοπική έδρα και ταυτόχρονα θα λειτουργούσε σε ανάμνηση του μάρτυρα Ηρωδίωνα κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, πρέπει να βρισκόταν στο κέντρο της πόλης.

Υπάτη, οικόπεδο Πατήθρα, τράπεζα.

Το 1980, κατά την διάνοιξη θεμελίων για την ανέγερση οικοδομής σε οικόπεδο απέναντι από το σημερινό ναό της Αγίας Σοφίας, αποκαλύφθηκε και ανασκάφτηκε ένα μεγάλο βαπτιστήριο των παλαιοχριστιανικών χρόνων⁴⁷. Ο χώρος ήταν τετράγωνος και στηριζόταν σε κτιστούς πεσσούς. Το κέντρο του καταλάμβανε μια μεγάλων διαστάσεων τετράλοβη κολυμβήθρα επενδεδυμένη εσωτερικά με μαρμάρινα πλακίδια. Το δάπεδό του είχε πολυτελή επίστρωση με μαρμάρινες

πλάκες και ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικά θέματα που αποδίδονταν με πολύχρωμες ψηφίδες. Οι τοίχοι έφεραν ζωγραφικό διάκοσμο που στο διασωθέν κατώτερο τμήμα μιμούνταν ορθομαρμάρωση. Το βαπτιστήριο λειτουργούσε πιθανότατα ως πρόσκτισμα μεγάλου παλαιοχριστιανικού ναού, ίσως βασιλικής, ίχνη του οποίου εντοπίστηκαν προς την πλευρά του ναού της Αγίας Σοφίας. Οι μεγάλες διαστάσεις του ανεσκαμμένου χώρου (εσωτερικές περίπου 12x 12μ.), σπάνιες για βαπτιστήριο του ελλαδικού χώρου, και η πολυτέλεια της κατασκευής, υποδεικνύουν τη

44. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ.Α., "Αι παλαιοχριστιανικά βασιλικά της Ελλάδος", *ΑΕ* 1929, 186-187, εικ. 19.

45. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Π., *Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα και την Ήπειρον από του τέλους του 7ου μέχρι του τέλους του 10ου αι.*, Θεσσαλονίκη 1975, 120.

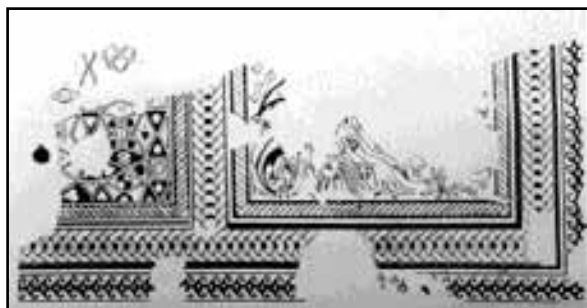
46. ΠΑΛΛΑΣ Δ., "Η εκκλησία του Αγίου Ηρωδίωνος στην Υπάτη", *Συναγωγή Μελετών*, Β', 641-666.

47. ΚΑΛΑΤΖΗ-ΣΜΠΥΡΑΚΗ ΑΙΚ. (7η ΕΒΑ), "Παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο στην Υπάτη", *ΑΔ* 34 (1979), Α' (Μελέται), 100 κ.ε., σχ. 1, πίν. 34-43. ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, "Παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο στην Υπάτη", *Γ' Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Περίληψεις Ανακοινώσεων*, Αθήνα 1983, 73. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 182-183, πίν. 310-313.

σπουδαιότητα του ναού στον οποίο ανήκε. Είναι έτσι πολύ πιθανό ότι ο επισκοπικός ναός της Υπάτης, που ήταν αφιερωμένος στη μνήμη του Αγίου Ηρωδίανα, βρισκόταν κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο στη θέση του σημερινού ναού της Αγίας Σοφίας.

Μια ακόμη παλαιοχριστιανική βασιλική βρισκόταν κάτω από το σημερινό ναό του Αγίου Νικολάου. Σ' αυτήν ανήκουν τα τμήματα ψηφιδωτού δαπέδου με γεωμετρικό διάκοσμο και παραστάσεις πτηνών που αποκαλύφθηκαν στο προαύλιο⁴⁸. Από το ίδιο μνημείο πρέπει να προέρχονται τρία κορινθιακά κιονόκρανα που έχουν ενσωματωθεί στις τοξοστοιχίες του μεταβυζαντινού ναού⁴⁹. Με βάση την τεχνοτροπία του ψηφιδωτού και των κιονοκράνων η βασιλική πρέπει να χρονολογηθεί στον 6ο αιώνα.

Τμήματα των οικιών της παλαιοχριστιανικής πόλης αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφικών ερευνών. Ένα ορθογώνιο οικοδόμημα με ψηφιδωτά δάπεδα που έφεραν μεταξύ άλλων παράσταση από το θαλάσσιο βασίλειο

Υπάτη, ψηφιδωτό οικοπέδου Παπαρούνη.

ψηφιδωτού δαπέδου μεγάλου παλαιοχριστιανικού κτηρίου, του οποίου τα ίχνη

Υπάτη, Άγιος Νικόλαος, ψηφιδωτά.

αποκαλύφθηκε στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Ηρ. Παπαρούνη - Δ. Κυρίτη⁵⁰. Στα οικοπέδα ιδιοκτ. Κ. Κακλέα και Γ. Κοντογεώργου αποκαλύφθηκαν τμήματα κτηρίου με ψηφιδωτά δάπεδα και υπόκαυστα λουτρού, που χρησιμοποιήθηκε και στην παλαιοχριστιανική περίοδο.⁵¹ Στη θέση "Κόμπα", αποκαλύφθηκε σε δοκιμαστική τομή τμήμα

48. ΛΑΖΑΡΙΑΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), Β1 (Χρονικά), 166, πίν. 148δ. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 227, εικ. 128. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 183-185, πίν. 314-317, με πλήρη βιβλιογραφία. Το ψηφιδωτό αποκολλήθηκε, συντηρήθηκε και επανατοποθετήθηκε. Σήμερα είναι καλυμμένο για λόγους προστασίας.

49. Πρόκειται για δυο κιονόκρανα τύπου "λύρας" και ένα κιονόκρανο "γυμνού πυρίνα", όμοιων διαστάσεων και από μάρμαρο πιθανότατα προκονήσιο (προσωπική παρατήρηση).

50. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ.-Φ. (ΙΔ' ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 40 (1985), Β1 (Χρονικά), 162. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 185-186, πίν. 318-319.

51. Οικόπεδο Κακλέα : ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ Φ. (ΙΔ' ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 40 (1985), Β1 (Χρονικά), 165. Οικόπεδο Κοντογεώργου : ΝΤΙΝΑ ΑΣΠ. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ* 40 (1985), Β1 (Χρονικά), 223. Βλ. επίσης ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 184, σημ. 249.

διακρίνονται και επιφανειακά.⁵²

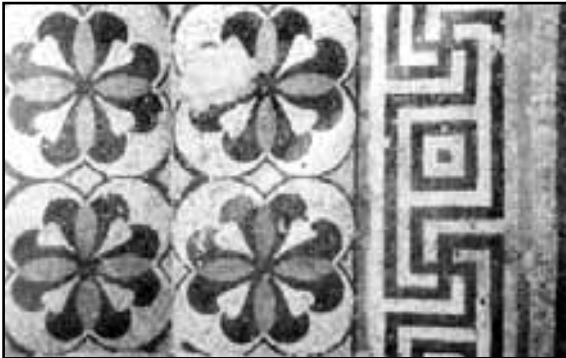
Πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη (κιονόκρανα, κίονες, βάσεις, τμήματα θωρακίων, κατώφλια, παραστάδες θυρών κ.ά) τόσο της παλαιοχριστιανικής εποχής όσο και οψιμότερων περιόδων έχουν κατά καιρούς περισυλλεγεί. Η συνέχεια της κατοίκησης του χώρου μαρτυρείται επίσης από τα νομίσματα που καλύπτουν σχεδόν όλες τις ιστορικές περιόδους.

Στα προνή του υψώματος, στη θέση Βαρκά και κοντά στον οικισμό των Λουτρών Υπάτης εντοπίστηκαν δυο ακόμη κτήρια. Το ένα από αυτά διαθέτει δυο ορθογώνιους χώρους, εκ των οποίων ο ανατολικός είναι στρωμένος με πολυτελές ψηφιδωτό δάπεδο: αποτελείται από διάχωρα με παραστάσεις γεωμετρικές καθώς και από το ζωικό και θαλάσσιο βασίλειο. Στο κέντρο υπάρχει μετάλλιο με παράσταση παγωνιών που πλαισιώνουν αγγείο. Χρονολογείται πιθανώς στα τέλη του 5ου ή τις αρχές του 6ου αιώνα. Το κτήριο χαρακτηρίστηκε ως λουτρό από την ύπαρξη μαρμαρίνου λουτήρα σε μια από τις γωνίες του.⁵³

Το δεύτερο κτήριο των Βαρκών είναι μια τρίκλιτη βασιλική με τριμερές ιερό βήμα.⁵⁴ Το κεντρικό κλίτος έφερε ψηφιδωτό δάπεδο από το οποίο σώθηκαν μόνο διάσπαρτες ψηφίδες. Στην τοιχοδομία του ναού έχει χρησιμοποιηθεί μεγάλη ποσότητα αρχαίου υλικού. Το κτήριο χρονολογήθηκε στο δεύτερο μισό του 6ου αι., κυρίως με βάση το τριμερές ιερό βήμα, ωστόσο, κρίνοντας από τις περιορισμένες του διαστάσεις και την πλήρη διαμόρφωση των παραβημάτων, δεν αποκλείεται μια χρονολόγηση στους μεταβατικούς χρόνους. Όταν ερειπώθηκε, ανεγέρθηκε στο κεντρικό κλίτος μικρός μονόχωρος ναός αφιερωμένος στον Άγιο Γεώργιο, που σήμερα δεν σώζεται. Κάτω από την κεντρική αφίδα της βασιλικής είναι ορατά τα ίχνη μιας άλλης μεγαλύτερης, που πιθανόν ανήκει σε ναό της παλαιοχριστιανικής

περιόδου. Με το μνημείο αυτό πρέπει να σχετίζονται οι θαλαμωτοί τάφοι που έχουν αποκαλυφθεί κάτω από τη στάθμη των δαπέδων.

Η **Ελάτεια**, κοντά στη σημερινή ομώνυμη θέση, είναι πόλη γνωστή από την αρχαιότητα, μαρτυρείται στον 4ο και 5ο αιώνα ως οχυρή θέση και έδρα επισκοπής⁵⁵ και αναφέρεται στις αρχές του 6ου αι. από το Συνέκδημο του

Αταλάντη, τμήμα ψηφιδωτού οικοπέδου Μπαλάσκα.

52. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), Β1 (Χρονικά), 166. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 185.

53. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Μ., *ΑΔ* 27 (1972), Β1 (Χρονικά), 14 και *ΑΔ* 28 (1973), Β1 (Χρονικά), 17. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 27 (1972), Β2 (Χρονικά), 390, πίν. 326-327 και *ΑΔ* 28 (1973), Β1 (Χρονικά) 321, πίν. 257α. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 227. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 178-179, πίν. 302-309α, με όλη τη σχετική βιβλιογραφία.

54. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 26 (1971), Β1 (Χρονικά), 286. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 227. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 180.

55. Σύνοδος Σαρδικής (MANSI G.D., *Sacrorum Consiliorum nova et amplissima collectio*, III, Graz 1960, 42B), επισκοπική επιστολή του 457 (MANSI G.D., VII, 612 B).

Ιεροκλέους ανάμεσα στις πόλεις της επαρχίας Αχαΐας⁵⁶. Αν και δεν έχουν πραγματοποιηθεί ανασκαφικές έρευνες προς εντοπισμό του παλαιοχριστιανικού οικισμού, είναι εμφανή τα λείψανα οχυρώσεως, πιθανόν της ιουστινιάνειας περιόδου, στο ΒΑ τμήμα του αρχαίου τείχους πάνω από το ναό της Αθηνάς Κραναίας. Νομίσματα του Ιουστινιανού Α΄ και του

Αταλάντη, τμήμα ψηφιδωτού, Παλαιομάγαζα.

Ιουστίνου Β΄ επιβεβαιώνουν την κατοίκηση της περιοχής κατά τον 6ο αι. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην ίδια περιοχή, σε ναΐδριο αφιερωμένο στην Παναγία βρέθηκε εντοιχισμένος λίθος με επιγραφή που αναφερόταν στον εν Κανά Γάμο ("Ούτος εστίν / ο λίθος από / Κανά της Γαλιλαίας όπου / το ύδωρ οίνον / εποίησεν ο Κ(ύριος) / ημών Ι(ησούς) Χ(ριστός). Ο αποκαλούμενος "Λίθος της Κανά" προκάλεσε πολλές διχογνωμίες για την αυθεντικότητά του⁵⁷.

Η πόλη της Ελάτειας συνέχισε να υπάρχει τουλάχιστον ως την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Αυτό μαρτυρούν οι αναφορές του ονόματος στο Εικονομαχικό Πρακτικό⁵⁸ και στο Περί Θεμάτων (παρεφθαρμένο ως Ελατίνα)⁵⁹. Νομίσματα του 10ου - 12ου αι. που αποκαλύφθηκαν γύρω από το ναΐδριο της Παναγίας και δυο νομισματικοί θησαυροί της Φραγκοκρατίας επιβεβαιώνουν τις μαρτυρίες των πηγών.

Η πόλη **Τιθώρα**, που αναφέρεται από το Συνέκδημο του Ιεροκλέους⁶⁰, πρέπει να καταλάμβανε τη θέση της σημερινής Άνω Τιθορέας. Κατά την ανέγερση του ναού του Αββά Ζωσιμά αποκαλύφθηκαν τείχοι παλαιότερου κτίσματος με παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό δάπεδο και μια μαρμαρίνη σαρκοφάγος με επιγραφή σε *tabula ansata*.⁶¹ Κατά το περασμένο έτος, σε ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του ναού του Αγίου Ιωάννη, αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ενός κτίσματος, πιθανότατα μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής, με ωραιότατο ψηφιδωτό δάπεδο. Αποτελείται από συνεχόμενα τετράγωνα και κύκλους ενωμένα μεταξύ τους κατά το σύστημα των σφαιρικών τροχών, που περικλείουν γεωμετρικά και φυτικά μοτίβα και παραστάσεις πτηνών και ψαριών⁶².

Κάποιες από τις πόλεις που αναφέρουν οι πηγές δεν ταυτίζονται με απόλυτη βεβαιότητα ή δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί ανασκαφικά.

56. Στέφ.Βυζ., 264. *Ιεροκλ.Συνέκδ.*, 643,8. *TIB*, 153-154.

57. DIEHL CH., "La Pierre de Cana", *BCH IX* (1885), σ. 23-42. ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠ., "Ο εξ Ελατείας λίθος από Κανά της Γαλιλαίας", *Νέος Ελληνομνήμων I*, Leide 1904, σελ. 173-185, ο οποίος χρονολογεί την επιγραφή στον 5ο αιώνα. Μετά τη μεταφορά του στην Αθήνα και την τέλεση επί αυτού βασιλικών γάμων ο λίθος φυλάχθηκε πιθανότατα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών.

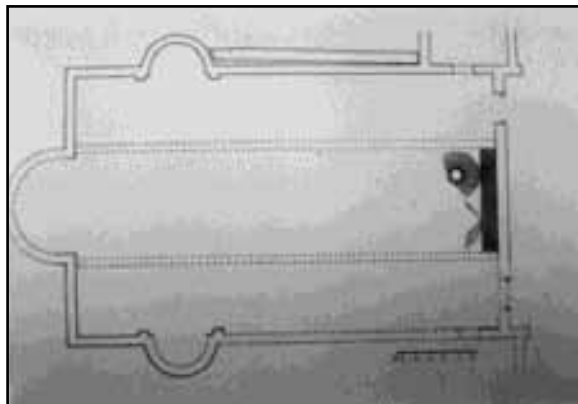
58. DARROUZÈS J., *Noctitiae*, II, 243.

59. Κων.Πορφ., *Περί Θεμάτων*, 89.

60. *Ιεροκλ. Συνέκδ.*, 642, 16-19

61. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 16 (1960), σελ. 164, σχέδ. σελ. 165, πίν. 147 στ,ζ & 148 α. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 330. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 181.

62. Ευχαριστώ τη συνάδελφο κ. Α. Γιαλούρη (7η ΕΒΑ) που μελετά το εύρημα για την παραχώρηση των στοιχείων.

Θαυμακός, κάτοψη βασιλικής.

ανήκουν σε προεξέχον εγκάρσιο κλίτος. Πιθανόν σημειώνουν την ύπαρξη μιας εγκάρσιας σταυρικής κεραίας. Τα δάπεδα της βασιλικής κοσμούνταν με θαυμάσια ψηφιδωτά που παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στη θεματολογία. Ξεχωρίζει ένα διάχωρο με παράσταση μεγάλης κουκουνάρας και ένα με σκηνή από το θαλάσσιο βασίλειο. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι πολυάριθμες αφιερωματικές επιγραφές μεταξύ των οποίων μια που αφορά στην κατασκευή των ψηφιδωτών δαπέδων και αναφέρεται στα ονόματα του πρεσβυτέρου Ιωάννου και του διακόνου Σωσύλου. Με βάση το διάκοσμο των ψηφιδωτών και την αποκάλυψη αρκετών νομισμάτων του Ιουστινιανού Α΄ η βασιλική θα πρέπει να χρονολογηθεί πιθανότατα στο πρώτο μισό του 6ου αι.

Επιφανειακά ευρήματα, κεραμεική και θραύσματα μαρμάρινων μελών, που είναι διάσπαρτα στους γύρω λόφους, μαρτυρούν ότι η βασιλική αποτελούσε τμήμα ενός εκτεταμένου οικισμού. Παραμένει ωστόσο αμφίβολο αν η θέση αυτή μπορεί να ταυτιστεί με τον αρχαίο και παλαιοχριστιανικό Θαυμακό (ή Θαυμακούς), που κατά τη βυζαντινή τουλάχιστον περίοδο τοποθετείται στο σημερινό Δομοκό⁶⁴.

Θαυμακός, τμήμα της παράστασης θαλάσσιου βασιλείου.

63. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *ΑΔ* 28 (1973), Β1 (Χρονικά), 325, σχ. 1. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 176, πίν. 300 με παλαιότερη βιβλιογραφία. ΝΤΙΝΑ ΑΣΠ. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ* 36 (1981), Β1 (Χρονικά), 269-270.

64. Ο J. KODER, *TIB*, 148-149, αναφέρει ότι ο βυζαντινός και σημερινός Δομοκός βρίσκεται στη θέση της αρχαίας και παλαιοχριστιανικής πόλης των Θαυμακών που υπήρξε έδρα επισκοπής. Ωστόσο κανένα στοιχείο παλαιοχριστιανικής κατοίκησης δεν έχει έρθει στο φως ως σήμερα σ' αυτή τη θέση. Αντίθετα, στον οικισμό όπου αποκαλύφθηκε η βασιλική διατηρείται ακόμη το τοπωνύμιο Θαυμακός. Πιθανολογούμε έτσι ότι, στους μεταβατικούς χρόνους ή στη βυζαντινή περίοδο, η παλαιοχριστιανική πόλη μεταφέρθηκε από την περιοχή του σημερινού οικισμού του Θαυμακού, που ήταν πεδινή και απροστάτευτη, στην οχυρή θέση του Δομοκού.

Στα όρια του σημερινού οικισμού του **Θαυμακού**, στη θέση "*Παλιοκκλησιές*" ή "*Μνήματα*" εντοπίστηκε και ανασκάφτηκε μια τρίκλιτη βασιλική, πιθανότατα του 6ου αι.⁶³ Η αποκάλυψη του μνημείου δεν έχει ολοκληρωθεί, έτσι αμφιβολίες δημιουργούνται για το ρόλο των δυο κογχών που ανοίγονται στα πλάγια κλίτη σε απόσταση από την ανατολική αψίδα. Η θέση τους μαρτυρεί ότι μάλλον δεν

Στην παραλία της **Πελασγίας** και στη θέση “Αγία Δύναμις”, αποκαλύφθηκαν λείψανα μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής, μέρος της οποίας ανασκάφτηκε⁶⁵. Κατά την έρευνα αποκαλύφθηκε ο νάρθηκας με τα προσκίσματά του, καθώς και το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού. Το δάπεδο του νάρθηκα και του μεσαίου κλίτους καλύπτονταν από ψηφιδωτά, από τα οποία αυτό του νάρθηκα διατηρούνταν σε σχετικά καλή κατάσταση. Χωρίζεται σε τρία ορθογώνια διάχωρα. Το κεντρικό κοσμοούνταν με κυκλικό μετάλλιο, που μέσα σε πλαίσια παρίστανε μεγάλο αγγείο και γύρω του άγρια ζώα που τρέχουν. Ο διάκοσμος των πλευρικών διαχωρών συνίσταται σε πλέγμα τετραγώνων και κύκλων που περιλαμβάνουν γεωμετρικά σχήματα, αγγεία, παραστάσεις φυτών, πτηνών και ψαριών, και παρουσιάζει εντυπωσιακή ομοιότητα

Πελασγία, κάτοψη βασιλικής.

Βασιλική Δαφνουσίων Λοκρών, άποψη αιθρίου και κυρίως ναού.

στην εκτέλεση και τη θεματολογία με το ψηφιδωτό που πρόσφατα αποκαλύφθηκε στον Άγιο Ιωάννη της Τιθορέας. Ο οικισμός ή μάλλον η πόλη με την οποία πρέπει να σχετίζεται η βασιλική αυτή δεν μας είναι γνωστή. Πιθανόν πρόκειται για τη Λάρισα Κρεμαστή, που τοποθετείται γενικά στην περιοχή αυτή και το όνομά της παύει να υφίσταται στον 11ο αιώνα όταν μετονομάζεται σε Γαρδικιά⁶⁶.

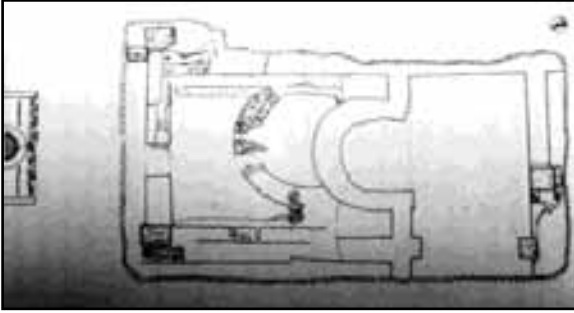
Σπουδαιότατη πόλη και έδρα επισκοπής μαρτυρούμενη

65. ΠΑΝΤΟΣ Π. (ΙΔ' ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 36 (1981), Β1 (Χρονικά), 225, σχέδ. 12, πίν. 140γ.

66. “Ετέρα Γαρδικιά” : HILD F., *TIB*, 161-162. Το τοπωνύμιο Λάρισα Κρεμαστή απαντά στον *Στέφανο Βυζάντιο*, 412. Με την ονομασία Ετέρα Γαρδικία αναφέρεται ως επισκοπή υπαγόμενη στη μητρόπολη Λαρίσης (PARTHEY G., *Notitiae*, III, 506, X 87).

67. Στον 5ο αι. (458, 459) απαντά ως επισκοπή Καρφείας : *ACO* II 5,89. Τελευταία αναφορά στην επισκοπή αυτή γίνεται το 518. *TIB*, 257. MANSI G.D., VII, 917.

68. *IG* VII, 24 = Sylloge 908

Δαφνούσιοι Λοκροί, κάτοψη λουτρού.

της Πενταπόλεως.⁶⁹ Όλα αυτά προδίδουν οικονομική ακμή που διήρκεσε τουλάχιστον ως τον 6ο αιώνα.⁷⁰ Ο σεισμός του 551 φαίνεται ότι προκάλεσε στην πόλη ισχυρό πλήγμα⁷¹ και η γενικότερη οικονομική, πολιτική και στρατιωτική αστάθεια του τέλους του 6ου αιώνα πιθανότατα ήταν η αιτία που οδηγήθηκε σε παρακμή.

Ωστόσο ως θέση εξακολουθεί να υφίσταται τουλάχιστον ως τη μέση βυζαντινή περίοδο, αφού αναφορές στο όνομά της απαντούν στο Εικονομαχικό Πρακτικό⁷² και στο Περί Θεμάτων του Κων/νου Πορφυρογέννητου⁷³. Ανασκαφικά η παλαιοχριστιανική πόλη δεν έχει ακόμη εντοπιστεί. Πιθανολογείται ότι βρισκόταν όχι κοντά στη σημερινή Σκάρφεια αλλά κοντά στο Μώλο, όπου σε απόσταση ενός περίπου χιλιομέτρου νότια του οικισμού, στο ύψωμα “Τρόχαλα” έχουν επισημανθεί ίχνη κατοίκησης⁷⁴.

Ο **Οπούνας**⁷⁵ αναφέρεται ως έδρα επισκοπής κατά τις Συνόδους της Εφέσου και της Χαλκηδόνας⁷⁶, ενώ αναφορές του ονόματος υπάρχουν ακόμη στον Στέφανο Βυζάντιο⁷⁷ και το Συνέδημο του Ιεροκλέους⁷⁸. Από τους μελετητές τοποθετείται γενικά στον κόλπο της Αταλάντης⁷⁹. Τα ανασκαφικά ευρήματα των τελευταίων ετών μας δίνουν στοιχεία για δυο παλαιοχριστιανικές εγκαταστάσεις στην περιοχή. Η μια από αυτές εντοπίζεται μέσα στην πόλη της Αταλάντης, όπου κατά καιρούς έχουν έρθει στο φως οικοδομικά λείψανα και ταφές⁸⁰. Ένα ψηφιδωτό δάπεδο σε οικόπεδο της οδού Ανδρούτσου χρονολογήθηκε στο δεύτερο μισό του 4ου αι.⁸¹, ενώ ένα κτήριο με μεγάλη κόγχη, πιθανόν τρικλίνο οικίας, κοσμημένο με ψηφιδωτά δάπεδα ήρθε στο φως στη συμβολή των οδών Αναστάσεως και Κοκκόλα και ανήκει πιθανότατα στον 5ο αι. μ.Χ.⁸². Σε πρόσφατη ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε με αφορμή τις

69. HONIGMANN E., “L’ évêché de Carphia ou Pentapolis en Grèce”, *AnBoll* 67 (1949), 287-299.

70. *Στέφ.Βυζ.*, 574. *Ιεροκλ.Συνέκδ.*, 643,7.

71. *Προκ.*, *Περί Πολέμων*, VIII, 25, 19.

72. DARROUZÈS J., *Notitiae*, II, 243

73. *Κων. Πορφ.*, *Περί Θεμάτων*, 89.

74. *TIB*, 257: αναφέρεται σε μια επιφανειακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1975. Τότε εντοπίστηκαν εκτεταμένα ίχνη εγκαταστάσεως (δόστρακα και κεραμεική).

75. *TIB*, 227. OLDFATHER W.A., “Opus 2”, *RE* 18/1 (1939), 812-818. CUNZ O., *Itineraria Romana I. Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, Leipzig 1929, 327.

76. *ACO* I.1.2, σ. 4,12, 17, 56 / I.1.7, σ. 86, 112 / II.1.1., σ. 62.

77. *Στέφ.Βυζ.*, [έκδ. MEINEKE A., *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt*, Berlin 1849, Graz 1958], 494.

78. *Ιεροκλ. Συνέκδ.*, 644,8.

79. O J. KODER, *TIB*, 227, θεωρεί ότι πρέπει να τοποθετηθεί στη θέση “Καστράκι” νότια του Κυπαρισσίου και δυτικά της Τραγάνας.

80. ΠΑΝΤΟΣ Π.Α. (ΙΔ’ ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 44 (1989), Β1 (Χρονικά), 177. ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ Φ. (ΙΔ’ ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 46 (1991), Β1 (Χρονικά), 190.

81. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, σελ. 169-170, πίν. 284. Η ανασκαφή, που διενεργήθηκε από τη ΙΔ’ ΕΠΚΑ, δεν έχει δημοσιευθεί.

82. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, σελ. 170-171, πίν. 285-286 & σημ. 227. Επίσης αδημοσίευτο.

εργασίες θεμελιώσεως σχολικού συγκροτήματος στα όρια της πόλης, αποκαλύφθηκε ένα ακόμη μεγάλο παλαιοχριστιανικό οικοδόμημα, του οποίου η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί⁸³. Από τις σωστικές ανασκαφές προέκυψε επίσης μεγάλος αριθμός νομισμάτων του 4ου αιώνα (Μ. Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνου Β', Βαλεντινιανού Α', Βάλεντος, Κωνσταντίου Β'). Για την Αταλάντη ωστόσο με το σημερινό της όνομα δεν υπάρχουν αναφορές στις πηγές της παλαιοχριστιανικής περιόδου. Με το όνομα “Ταλάντιον” μας είναι γνωστή από τη βυζαντινή περίοδο⁸⁴.

Στην παραλία της Αταλάντης, σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων από την πόλη, και σε μια θέση γνωστή ως “Παλιομάγαζα”, ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '80 αποκάλυψαν αρκετά κτήρια μισοβυθισμένα σήμερα μέσα στη θάλασσα⁸⁵. Ορισμένα ανήκουν στην ελληνιστική περίοδο, τα περισσότερα όμως χρονολογούνται στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Οι δυσκολίες που παρουσίαζε η συγκεκριμένη έρευνα δεν επέτρεψαν την πλήρη αποκάλυψη των κτισμάτων, ωστόσο ορισμένα τμήματα των ψηφιδωτών δαπέδων που τα κοσμούσαν αποκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν. Δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ποια από τις δυο θέσεις πρέπει να ταυτιστεί με τον Οπούντα. Επειδή πάντως το όνομα φαίνεται να σβήνει μέσα στην περίοδο της Εικονομαχίας, ενώ από τους πρώτους βυζαντινούς χρόνους εμφανίζεται το Ταλάντιον, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την πιθανότητα η κυρίως πόλη όπως και σήμερα να βρισκόταν στη θέση της Αταλάντης, και ο παράλιος οικισμός να λειτουργούσε ως επίνειο και εμπορικό λιμάνι της.

Πέραν των πόλεων που αναφέρονται από τις πηγές, μια σειρά από θέσεις περισσότερο ή λιγότερο σημαντικές έχουν κατά καιρούς έρθει στο φως, χωρίς να μπορούν ωστόσο να ταυτιστούν με συγκεκριμένες πόλεις.

Παλαιοχριστιανικά λείψανα έχουν εντοπιστεί κατά καιρούς στην αρχαία Φάλαρα και σημερινή **Στυλίδα**. Ένα ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικό διάκοσμο είχε εντοπιστεί παλαιότερα στο οικοπέδο Διβριώτη⁸⁶. Ένα κτήριο με δυο χώρους στρωμένους με ψηφιδωτά δάπεδα αποκαλύφθηκε στην οδό Ζακούλα⁸⁷. Ένα τμήμα μεγάλου οικοδομήματος, πιθανόν βασιλικής, με ψηφιδωτά δάπεδα, εντοπίστηκε σε οικόπεδο της οδού Αγίου Δημητρίου⁸⁸. Νομίσματα της παλαιοχριστιανικής περιόδου και διάσπαρτες ταφές επιβεβαιώνουν την κατοίκηση της πόλης κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει.

Κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας που διενεργήθηκε στο χωριό **Περιβόλι** της κοιλάδας του Σπερχειού και στην πλαγιά του υψώματος Κοτρώνι, όπου διασώζονται τα ερείπια μικρής αρχαίας ακρόπολης, αποκαλύφθηκαν οικοδομικά

83. Η ανασκαφή πραγματοποιείται από την 7η ΕΒΑ, υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου κ. Α. Γιαλούρη.

84. Ο J. KODER, *TIB*, 126, βασιζόμενος στην απουσία παλαιοχριστιανικών πηγών που να αφορούν στην Αταλάντη, θεώρησε πιθανό ότι αυτή διαδέχτηκε τον Οπούντα σε άλλη θέση. Πρώτη αναφορά του ονόματος (Talantum) απαντά στην *Partitio Romaniae*: CARILE A., “Partitio terrarum imperii Romanie”, *Studi Venez* 7 (1965), 220, 287.

85. ΜΑΝΤΖΑΝΑ ΚΡ. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ* 43 (1988), Β1 (Χρονικά), 297, σχέδ. 2, πίν. 156 β, 157α.

86. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *ΑΔ* 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 235, πίν. 210α. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 153-155. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, σμμ. 237 στη σελ. 177.

87. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, σμμ. 237.

88. ΠΑΝΤΟΣ Π. (ΙΔ' ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 43 (1988), 220, σχέδιο 11, πίν. 123γ. Όπως διακρίνεται στο σχέδιο που παρατίθεται, το μνημείο διέθετε ορθογώνιο νάρθηκα κοσμημένο με ψηφιδωτή παράσταση κουκουνάρας, ενώ στο χώρο που πιθανότατα αντιστοιχεί προς το κεντρικό κλίτος υπήρχε ψηφιδωτός διάκοσμος σε διάχωρα με επάλληλα πλαίσια.

λείψανα και ταφές⁸⁹. Μεταξύ των ταφών εντοπίστηκε αρχαίος καμαρωτός τάφος με δρόμο, που φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε ξανά κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Από το εσωτερικό του προήλθαν πολυάριθμα ευρήματα, μεταξύ των οποίων μερικά χάλκινα κτερίσματα και μια μεγάλη σειρά λύχνων της ύστερης ρωμαϊκής και της παλαιοχριστιανικής περιόδου, που ανήκουν σε διάφορους τύπους και εργαστήρια. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει ένα σχετικά σπάνιο λυχνάρι αφρικανικού τύπου με παράσταση της Αναλήψεως.

Ένα συγκρότημα κτηρίων, στο οποίο ανήκει και λουτρόνας με χρήση κατά τη ρωμαϊκή και παλαιοχριστιανική περίοδο, αποκαλύφθηκε στην πλατεία του **Αγίου Κωνσταντίνου**⁹⁰. Στο συγκρότημα αυτό ανήκει προφανώς και το ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση κουκουνάρας και δελφινιών, που στεγάζεται σήμερα σε μικρό οικίσκο, και αποτελεί παρεκκλήσιο αφιερωμένο στους Αγίους Κων/νο και Ελένη⁹¹. Σε μια σύντομη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1978 ΒΔ του ναού του Αγ. Κωνσταντίνου αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού με γεωμετρικά θέματα, που ίσως ανήκει σε παλαιοχριστιανική βασιλική⁹². Ως γνωστόν στο ύψωμα πάνω από το σημερινό οικισμό τοποθετείται η αρχαία πόλη του Δαφνούντος. Ωστόσο άγνωστο παραμένει το όνομα της παλαιοχριστιανικής θέσεως.

Σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων νοτιότερα, στο σημερινό οικισμό Λιόση και στη θέση που είναι περισσότερο γνωστή ως **Αγία Αικατερίνη Αρχίσσας**, εντοπίστηκε και ανασκάφηκε το 1929 από τον Αν. Ορλάνδο μια τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με εγκάρσιο κλίτος, που έμεινε γνωστή στη διεθνή βιβλιογραφία ως “βασιλική των Δαφνουσίων Λοκρών”⁹³. Η έρευνα του 1929 αποκάλυψε τον κυρίως ναό και το νάρθηκα. Το κεντρικό και εγκάρσιο κλίτος καθώς και η αψίδα του Ιερού κοσμούσαν με ψηφιδωτά δάπεδα που διαιρούνταν σε διάχωρα με γεωμετρικά κυρίως μοτίβα και πλαισιώνονταν από ελισσόμενους φυτικούς βλαστούς. Κοντά στο Βήμα αποκαλύφθηκε ψηφιδωτή επιγραφή των δωρητών Ευγενίου και Διονυσείας. Με βάση τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο και τη θεματολογία των ψηφιδωτών το μνημείο χρονολογήθηκε στα τέλη του 4ου ή το πιθανότερο στις αρχές του 5ου αι.⁹⁴ Κατά τα έτη

89. ΠΑΝΤΟΣ Π., “Αρχαιολογικά ευρήματα από τη ΝΔ Αινίδα. Περιβόλι Φθιώτιδος : πρώτη παρουσίασις”, *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία στη Μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη*, Αθήνα 1992 (Δημοσιεύματα ΑΔ αρ. 48), 414-421.

90. ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β. - ΣΥΜΕΩΝΟΓΛΟΥ Σ. - ΦΑΡΑΚΛΑΣ Ν., ΑΔ 22 (1967), Β1 (Χρονικά), 246. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., ΑΔ 24 (1969), Β1 (Χρονικά), 219, ΑΔ 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 265-267, ΑΔ 27 (1972), Β2 (Χρονικά), 391. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 169. Το συγκρότημα του λουτρούνας καταχώθηκε προκειμένου να ανεγερθεί ο ενοριακός ναός και να διαμορφωθεί η πλατεία.

91. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., ΑΔ 22 (1967), Β1 (Χρονικά), 292-293 και ΑΔ 24 (1969), Β1 (Χρονικά), 219. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ. *Μνημεία Φθιώτιδος*, 283, εικ. 166. Για τη χρονολόγηση του ψηφιδωτού βλ. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 169, σημ. 222.

92. Η έρευνα δεν δημοσιεύτηκε. Την πληροφορία οφείλω στον Διευθυντή της 7ης Εφορείας Βυζ/νών Αρχ/των κ. Α. ΔΕΡΙΖΙΩΤΗ. Βλ. και σχετική πληροφορία της Π. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ, *Σύνταγμα*, 169, σημ. 222.

93. ORLANDOS A., “Une basilique paléochrétienne en Locride”, *Byzantion* 5 (1929), 207-228 πίν. 31-36. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “Η παλαιοχριστιανική βασιλική των Δαφνουσίων της Λοκρίδος”, *ΠΑΑ* 4 (1929), 227-230. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΑΔ 12 (1929), 64. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ., ΑΕ 1929, 208. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., ΑΔ 21 (1966), Β1 (Χρονικά), 246, πίν. 240α-β, επίσης ΑΔ 24 (1969), Β1 (Χρονικά), 219 και ΑΔ 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 265-266, πίν. 232α. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡ., *Μνημεία Φθιώτιδος*, 272-278, εικ. 163. Βλ. επίσης ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 173-176 και πίν. 291-299 με αναλυτική βιβλιογραφία.

Το τοπωνύμιο “Δαφνουσίσι Λοκροί” με το οποίο αναφέρεται η βασιλική και στη διεθνή βιβλιογραφία οφείλεται στον πρώτο ανασκαφέα και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται συμβατικά.

94. ORLANDOS AN., *Byzantion* 5, 225. Για τη χρονολόγηση των ψηφιδωτών δαπέδων βλ. επίσης ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ Π., *Σύνταγμα*, 175.

1995 και 1996, ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε με αφορμή τις εργασίες διάνοιξης του νέου κλάδου της Ε.Ο. προς Αθήνα, έφερε στο φως το υπόλοιπο τμήμα του κτηρίου, δηλαδή το πρόπυλο, το τρίστωο αίθριο και τα προσκτίσματα της βόρειας και νότιας πλευράς⁹⁵. Το δάπεδο του προπύλου κοσμούταν με ψηφιδωτό που έφερε επιγραφή του δωρητή Γερωντίου. Στη νότια πλευρά αποκαλύφθηκαν τέσσερις χώροι, εκ των οποίων οι δυο ανατολικότεροι λειτουργούσαν ως βαπτιστήριο (αποκαλύφθηκε ωοειδής κολυμβήθρα επενδεδυμένη με μαρμάρινα πλακίδια) και οι δυο δυτικότεροι ως διακονικό. Οι δυο χώροι που αποκαλύφθηκαν στη βόρεια πλευρά λειτουργούσαν ως αποθήκες για τις προσφορές των πιστών. Κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας αποκαλύφθηκαν διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη και ήρθαν στο φως στοιχεία που επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι το μνημείο εγκαταλείφθηκε πιθανόν μετά από λεηλασία και κατέρρευσε από τη φθορά του χρόνου στα τέλη του 6ου αι.⁹⁶

Λίγες δεκάδες μέτρα δυτικά της βασιλικής αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλου κοσμικού κτηρίου με μια κεντρική αίθουσα πλαισιωμένη από μικρότερες⁹⁷. Από το εσωτερικό του προήλθε μεγάλος αριθμός χρηστικών αγγείων καθώς επίσης λυχνάρια με ανάγλυφους σταυρούς και μεγάλος αριθμός νομισμάτων. Αν και η ανασκαφή του δεν ολοκληρώθηκε, διότι το κτήριο επεκτείνεται προς τα νότια, κάτω από το σημερινό ναό της Αγίας Αικατερίνης, πιθανολογούμε ότι η χρήση του σχετιζόταν με εκείνη της βασιλικής.

Στην ίδια ευθεία και μερικές δεκάδες μέτρα δυτικότερα αποκαλύφθηκε τμήμα λουτρικού συγκροτήματος, που διατηρείται σε αρκετό ύψος⁹⁸. Το ορατό τμήμα ανήκει στο χώρο των φούρνων (praefurnium) και στην αίθουσα του θερμού (caldarium).

Και τα δυο αυτά κτήρια φαίνονται να είναι τοποθετημένα κατά μήκος μιας οδού, που κατέληγε ανατολικά στο προαύλιο της βασιλικής. Πρόκειται πιθανότατα για το διοικητικό και εκκλησιαστικό κέντρο μιας παραθαλάσσιας πόλεως, που αναπτύχθηκε στο ύψωμα νότια της βασιλικής και διαδέχτηκε την ελληνιστική πόλη της Αλόπτης, ίχνη της οποίας έχουν αποκαλυφθεί στον διπλανό προς τα δυτικά λόφο και μέχρι τη θάλασσα. Δυστυχώς κανένα τοπωνύμιο αναφερόμενο στις πηγές δεν μπορεί σήμερα να ταυτιστεί με την πόλη αυτή, που φαίνεται να εγκαταλείφθηκε μετά τα τέλη του 6ου αι.

Οικισμός των παλαιοχριστιανικών χρόνων πιθανολογείται ότι υπήρχε επίσης στη θέση “Κύνος” των **Λιβανατών**, με βάση τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στα ανώτερα στρώματα της ανασκαφής της ομώνυμης αρχαίας πόλεως. Από την ίδια περιοχή προέρχεται ένας χρυσός σόλιδος του αυτοκράτορα Ιουστίνου Β΄ και ένας

95. ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ-ΚΡΙΤΣΙΜΑΛΛΗ Β., *Πρακτικά 1ης Συνάντησης για το Έργο των Εφορειών Αρχ/των στη Θεσσαλία, Μάιος 1998* (υπό έκδοση). Της ίδιας, *ΑΔ 50* (1995), Β1 (Χρονικά), 403-405, σχέδιο 5 και πίν. 139γ, 140α., *ΑΔ 52* (1997), Χρονικά (υπό έκδοση).

96. Ο Α. Ορλάνδος απέδωσε την καταστροφή της βασιλικής σε πυρκαγιά, εξαιτίας ενός στρώματος στάχτης που αποκάλυψε στο κεντρικό κλίτος. Τα στοιχεία της νεότερης έρευνας ωστόσο δεν συνηγορούν σε αυτό. Αντίθετα, τα κατακερματισμένα αρχιτεκτονικά μέλη, που βρέθηκαν διασκορπισμένα πάνω στα δάπεδα μέσα και έξω από το μνημείο, η απουσία πολύτιμων αντικειμένων, η απόρριψη αρχιτεκτονικών μελών μέσα στο φρέαρ του αιθρίου και η πρόχειρη ανακατασκευή ορισμένων χώρων (π.χ. του διακονικού) με το κλείσιμο θυρών, μαρτυρεί τη λεηλάτηση του χώρου και την αναγκαστική του εγκατάλειψη μετά από μια αποτυχημένη απόπειρα επανάχρησης ενός τμήματός του. Η καταστροφή αυτή θα πρέπει, με βάση τα νομισματικά στοιχεία, να τοποθετηθεί στα τέλη του 6ου αι. και πιθανότατα σχετίζεται με τις ολαβικές επιδρομές κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορίας του Γιβερτίου Κωνσταντίνου

97. ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ Β. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ 50* (1995), Β1 (Χρονικά), 405-406, σχέδιο 6., *ΑΔ 52* (1997), Χρονικά (υπό έκδοση).

98. ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ Β. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ 50* (1995), Β1 (Χρονικά), 406, σχέδιο 7.

Κόρσεια, άποψη του χώρου.

θησαυρός 1080 χάλκινων νομισμάτων του α΄ μισού του 4ου αιώνα που ο κάτοχός του είχε κρύψει σε πηγάδι, πιθανόν κατά τη διάρκεια κάποιας βαρβαρικής επιδρομής.

Ερείπια παλαιοχριστιανικού ναού αποκαλύφθηκαν επίσης στην **Κόρσεια** (θέση “Χιλιαδού”) κοντά στο Μάζι, κατά τη διάρκεια εργασιών θεμελιώσεως του νέου ναού του Αγίου Γεωργίου⁹⁹. Το

κτίσμα, που δεν έχει ως σήμερα ανασκαφεί συστηματικά, έσωξε ψηφιδωτό δάπεδο και τοιχογραφίες. Οι τοίχοι του διατηρούνται ως το ύψος του 1 μέτρου, έχει υποστεί ωστόσο σημαντικές καταστροφές από λαθροανασκαφείς. Θραύσματα αραβιδωτών κίωνων, θωρακίων και κιονοκράνων είναι διάσπαρτα στο χώρο.

Στην περιοχή του **Θεολόγου**, μέσα στον αρχαιολογικό χώρο των Αλών, αποκαλύφθηκαν στο παρελθόν από την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή τα ερείπια μιας μικρής σχετικά τρίκλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής με οψιμότερες μετασκευές¹⁰⁰. Το δυτικό ήμισυ της βασιλικής καταστράφηκε κατά την τότε ανασκαφική έρευνα, στην προσπάθεια να διερευνηθεί η ύπαρξη μυκηναϊκών στρωμάτων σε μεγαλύτερο βάθος. Νεότερες ανασκαφικές έρευνες που διενεργούνται από το Παν/μιο του Cornell, υπό την καθοδήγηση του καθηγητή κ. John Coleman¹⁰¹, αποκάλυψαν στο Ιερό Βήμα της βασιλικής ψηφιδωτό δάπεδο του τέλους του 5ου ή των αρχών του 6ου αι., που έφερε σε διαδοχικά διάχωρα συμβολικές παραστάσεις ευχαριστηριακού περιεχομένου μεταξύ αυτών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει παράσταση αετού που φέρει φωτιστέφανο. Το πτηνό αποτελεί ως γνωστόν σύμβολο του Ευαγγελιστή Ιωάννη, γεγονός που πιθανόν μπορεί να συσχετιστεί με το τοπωνύμιο της περιοχής (Θεολόγος). Ανατολικά της βασιλικής αποκαλύφθηκε θαλαμωτός τάφος με προθάλαμο, από το εσωτερικό του οποίου προήλθε μεγάλος αριθμός πήλινων λύχνων του 5ου ή 6ου αι. Τα ανασκαφικά στοιχεία μαρτυρούν ότι η αρχαία πόλη των Αλών γνώρισε άνθιση στον 6ο αι. μ.Χ. Οι εισαγωγές αμφορέων και αφρικανικών πινακίων δείχνουν εκτεταμένο εμπόριο με όλη την περιοχή της Μεσογείου. Στην ιουστινιάνεια περίοδο πρέπει πιθανότατα να χρονολογηθούν και οι επισκευές στο αρχαίο τείχος που προστάτευε την πόλη από την πλευρά της θάλασσας. Η παλαιοχριστιανική πόλη φαίνεται να παρακμάζει στα τέλη του 6ου ή τις αρχές του 7ου αι. Στη βυζαντινή εποχή στο κεντρικό κλίτος της βασιλικής ανεγείρεται μονόχωρο ναΐδριο, ένδειξη ότι η πόλη εξακολούθει να κατοικείται ή επανακατοικείται στα βυζαντινά χρόνια.

99. ΚΑΛΑΤΖΗ -ΣΜΠΥΡΑΚΗ ΑΙΚ. (7η ΕΒΑ), *ΑΔ* 36 (1981), Β1 (Χρονικά), 270. ΠΑΝΤΟΣ Π. (14΄ ΕΠΚΑ), *ΑΔ* 37 (1982), Β1 (Χρονικά), 202-203.

100. WALKER A.L. - GOLDMAN H., “Report on Excavations at Halai Lokris”, *AJA* 19 (1915), 418-437. GOLDMAN H., “The Acropolis of Halai”, *Hesperia* 9 (1940), 432.

101. COLEMAN J., “Excavations at Halai 1990-1991”, *Hesperia* 61 (1992), 277 και πίν. 69b. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “Halai : The 1992-1994 Field Seasons”, *Hesperia* 68 (1999), 285-341.

Ο νοτιότερος γνωστός παράκτιος οικισμός της περιόδου αυτής βρισκόταν στη **Λάριμνα**. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ερείπια οικισμού και βασιλικής, πιθανόν παλαιοχριστιανικής, αποκαλύφθηκαν στη θέση "Παζαράκι". Λείψανα λιμενικών και οχυρωματικών έργων της ιουστινιάνειας περιόδου, έχουν εντοπιστεί στην παραλία του οικισμού και μέσα στο σημερινό λιμάνι¹⁰².

Οι πληροφορίες που έχουμε συγκεντρώσει μέχρι σήμερα μαρτυρούν ότι η περιοχή της Φθιώτιδας υπήρξε κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο σχετικά πυκνοκατοικημένη. Αρκετές από τις πόλεις της γνώρισαν οικονομική άνθιση, όπως μαρτυρούν οι πηγές, τα νομίσματα και η καλή ποιότητα των κτηρίων και των ψηφιδωτών δαπέδων. Η ταραγμένη εποχή που ακολούθησε το θάνατο του Ιουστινιανού, η οικονομική παρακμή, οι φυσικές καταστροφές και οι βαρβαρικές επιδρομές κλόνησαν ασφαλώς την οικονομική ευρωστία και οδήγησαν τις περισσότερες από τις πόλεις σε συρρίκνωση. Λίγες όμως φαίνεται ότι ήταν οι πόλεις που εγκαταλείφθηκαν οριστικά κατά την περίοδο αυτή, σε αντίθεση με ό,τι πιστεύεται γενικά για τους παλαιοχριστιανικούς οικισμούς των ελλαδικών παραλίων. Από τις θέσεις που προαναφέραμε, μόνο η περιοχή της βασιλικής των Δαφνουσίων Λοκρών τεκμηριωμένα από την ανασκαφική στρωματογραφία δεν συνεχίζει να ζει μετά τα τέλη του 6ου αι. Στις περισσότερες από τις ανθηρές πόλεις των παραλίων, όπως ο Εχίνος, η Λάρισα Κρεμαστή, η Στυλίδα, η Σκάρφεια, ο Κύνος, η Αταλάντη -Οπούντας, οι Αλές και η Λάριμνα, αλλά και τις πόλεις της ενδοχώρας, όπως η Λαμία, η Υπάτη, και η Ελάτεια, η ζωή συνεχίζεται ή ανακάμπτει ξανά στην ίδια θέση στους βυζαντινούς χρόνους, και μόνο τα τοπωνύμια αλλάζουν ορισμένες φορές, όπως συμβαίνει με τη Λάρισα Κρεμαστή, την Υπάτη και τον Οπούντα. Τέλος, πρέπει να υπάρχουν και μεμονωμένα φαινόμενα, όπως στο Θαυμακό, που η πόλη στους βυζαντινούς χρόνους μεταφέρεται σε αρκετή απόσταση και σε θέση πιο οχυρή. Θα πρέπει όμως να έχουμε κατά νου ότι η εικόνα που σχηματίζουμε σήμερα αποτελεί μέρος μόνο του αρχικού οικιστικού ιστού της περιοχής. Διάσπαρτα ευρήματα, κυρίως κινητά, που έρχονται κατά καιρούς στο φως, υποδεικνύουν ότι μεγάλο μέρος από τον αρχικό "παλαιοχριστιανικό χάρτη" της Φθιώτιδας μας είναι ακόμη άγνωστο και η ιστορία της περιοχής εξακολουθεί να είναι σκοτεινή. Ελπίζουμε ότι στο μέλλον περισσότερες και συστηματικότερες αρχαιολογικές έρευνες θα μπορέσουν να συμπληρώσουν τις γνώσεις μας για την αδιάλειπτη ιστορική πορεία της τόσο ενδιαφέρουσας και σημαντικής αυτής περιοχής του ελλαδικού χώρου.

---

102. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., ΑΔ 23 (1968), 252, ΑΔ 24 (1969), Β1 (Χρονικά), 218 και ΑΔ 25 (1970), Β1 (Χρονικά), 268 (όπου αναφέρονται τα μαρμάρινα μέλη που μεταφέρθηκαν προς φύλαξη στον περίβολο του ναού του Αγίου Νικολάου).

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ
Δημήτριος Β. Γόνης
καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΘΕΜΑ
Γρηγόριος ο Βυζάντιος,
διδάσκαλος του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτου

Ας μου επιτραπεί να αρχίσω την εισήγησή μου με ένα λογοπαίγνιο, που έχει ως αφητηρία του τον Γρηγόριο Θεολόγο: *"Αθανάσιον επαινών, αρετήν επαινέσομαι"*¹. Τον διδάσκαλον επαινών, Αθανάσιον επαινέσομαι.

Την αφορμή για την παρούσα ανακοίνωσή μου την έδωσε ο Βίος του συμπατριώτη μας οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη και συγκεκριμένα το εξής χωρίο: *Ησυχίας δε μέτρον, επει ουκ εμί ταύτης εν πείρα, τι ειπείν ουκ έχω. Όμως ήκουσα παρά του εμού επιστάτου, ος ην τους εν τω Αγίω Όρει ησυχαστάς ακριβωσάμενος και έλεγε προς με ότι εν τη εργασία του πατρός μόλις η δύς των ησυχαστών τώνδε ισορροπεί, ους καγώ είδον*². Και αυθόρμητα αναφύεται το ερώτημα: Υπήρξε ο όσιος Αθανάσιος μέλος της χορείας των ησυχαστών του ΙΔ΄ αιώνα;

Αν αναγνώσει κανείς το Βίο του με προσοχή, θα διαπιστώσει ότι ο Αθανάσιος στην πορεία του προς τον μοναχικό βίο ήλθε σε επαφή με αρκετούς πνευματικούς άνδρες της εποχής του. Συγκεκριμένα μνημονεύονται οι: Γρηγόριος Σιναΐτης, Δανιήλ ο ησυχαστής, Ισίδωρος Βουχειράς, Γρηγόριος Ακίνδυνος³, ιερομόναχος Κάλλιστος της σκήτης του Μαγουλά, ιερομόναχος Γρηγόριος, μοναχός Μωυσις⁴ και επίσκοπος Σερβίων Ιάκωβος⁵. Από τις ανωτέρω προσωπικότητες, αν αφαιρέσουμε τον Γρηγόριο Ακίνδυνο, ο οποίος αργότερα κατετάγη στο στρατόπεδο των αντιησυχαστών και μάλιστα ανέλαβε το ρόλο του ηγέτη τους μετά την απομάκρυνση του Βαρλαάμ του Καλαβρού από το Βυζάντιο⁶, όλοι οι υπόλοιποι ανήκαν στο στρατόπεδο των ησυχαστών.

Ο όσιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης, κατά τον βιογράφο του Κάλλιστο, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, υπήρξε ο εισηγητής της ησυχίας στο Άγιον Όρος, όπου συνάντησε πολλούς μοναχούς που εξαντλούσαν την όλη φροντίδα τους *περί το πρακτικόν, εις ησυχίαν δε ή και νοός τήρησιν και θεωρίαν επερωτώμενοι ουδέ ει ονόματι εγνώριζον τούτο έλεγον*⁷. Μόνο στη σκήτη του Μαγουλά (κοντά στη μονή Φιλοθέου) συνάντησε τρεις μοναχούς, τους Ησαΐα, Κορηήλιο και Μακάριο, οι οποίοι δεν ασχολούνταν μόνον *περί το πρακτικόν, αλλά και περί το θεωρητικόν επί μικρόν ποιουμένους την ασχολίας*⁸. Είχε τη φιλοδοξία να διασπείρει *μετά λαμπρότητος δαιψιλώς το της ησυχίας καλόν* όχι μόνο στους Ρωμαίους (Βυζαντινούς) και τους Βουλγάρους (στη χώρα των οποίων είχε εγκαταστήσει το ησυχαστικό του κέντρο, τα Παρόρια), αλλά και στους Σέρβους *και επέκεινα*⁹.

Ο Δανιήλ, όπως προδίδει και ο χαρακτηρισμός που συνοδεύει το όνομά του, υπήρξε ησυχαστής¹⁰. Δεν φαίνεται να ταυτίζεται με τον ομώνυμο μητροπολίτη Αίνου, που είναι γνωστός και ως παραλήπτης επιστολής του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά, του αρχηγέτη του ησυχαστικού κινήματος τον ΙΔ΄ αιώνα¹¹.

Ο Ισίδωρος Βουχειράς ανήκει στη χορεία των ησυχαστών. Μαθήτευσε κοντά στον Γεράσιμο τον Σιναΐτη, μαθητή του οσίου Γρηγορίου του Σιναΐτη, και επιδίωξε να γίνει

μαθητής και του τελευταίου¹². Συνδέθηκε με φιλία με τον συμπατριώτη του και ομοϊδεάτη του Γρηγόριο τον Παλαμά, εξελέγη μητροπολίτης Μονεμβασίας και υπήρξε ο πρώτος ησυχαστής που ανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως (1347-1350)¹³.

Ο ιερομόναχος Κάλλιτος της σκηνής του Μαγουλά είναι όχι μόνο γνωστότατος ησυχαστής, αγαπημένος μαθητής του οσίου Γρηγορίου του Σιναΐτη, αλλά και αξιόλογος μαθητής, που ως πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1350-1353, 1355-1363/64) εργάστηκε για τη δικαίωση των ησυχαστικών απόψεων του Γρηγορίου Παλαμά, κυρίως στη σύνοδο του 1351 στην Κωνσταντινούπολη¹⁴. Δεν θεωρώ περιττό να επαναλάβω ότι ο Κάλλιτος είναι και ο βιογράφος του ησυχαστή Γρηγορίου του Σιναΐτη.

Ο επίσκοπος Σερβίων Ιάκωβος δεν ήταν τυχαία προσωπικότητα. Υπήρξε ένας από τους δώδεκα μαθητές του οσίου Γρηγορίου του Σιναΐτη στο Άγιον Όρος (Γεράσιμος εξ Ευρίπου, Ιωσήφ εξ Ευρίπου, Νικόλαος εξ Αθηνών, Μάρκος εκ Κλαζομενών, Κάλλιτος, Ιάκωβος, Ααρών, Μωυσής, Λογγίνος, Κορνήλιος, Ησαΐας και Κλήμης από τη Βουλγαρία)¹⁵. Άρα η ησυχαστική του ιδιότητα δεν πρέπει να αμφισβητείται.

Και ο μοναχός Μωυσής, με τον οποίο ο Αθανάσιος ασκήτευσε στη Μηλέα του Αγίου Όρους, πρέπει να καταταγεί μεταξύ των ησυχαστών. Τούτο μας το υπαγορεύουν τέσσερις κυρίως διαπιστώσεις: α) Ο Αθανάσιος την πληροφορία για τους δύο πνευματικούς γέροντες (ιερομόναχο Γρηγόριο και μοναχό Μωυσή), που μόναζαν στη Μηλέα και είχαν φθάσει "*εις άκρον αρετής*", την άντλησε από τον ησυχαστή ιερομόναχο Κάλλιστο στη σκήτη του Μαγουλά¹⁶, όπου είχε εγκατασταθεί ο όσιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης με τη δωδεκάδα των μαθητών του¹⁷. Άρα ο Μωυσής πρέπει να ήταν γνωστός του Καλλίστου. β) Στον κατάλογο των μαθητών του οσίου Γρηγορίου του Σιναΐτη φιγουράρει και το όνομα του Μωυσή¹⁸. γ) Ο Μωυσής, όταν υποχρεώθηκε να χωριστεί από την ακολουθία του ιερομονάχου Γρηγορίου, ζήτησε άσυλο στη μονή των Ιβήρων¹⁹, η οποία βρισκόταν κοντά στη σκηνή του Μαγουλά. Στην ίδια μονή κατέφυγε σε προγενέστερο χρόνο και ο ιερομόναχος Κάλλιτος²⁰. δ) Το 1340 μεταξύ των αγιορειτών μοναχών, οι οποίοι υπέγραψαν τον περιώνυμο Αγιορειτικό Τόμο ήταν και: *Ο ευτελής γέρον και εν μοναχοίς ελάχιστος Μωυσής*. Από ορισμένα μάλιστα χειρόγραφα που διασώζουν τις υπογραφές του Αγιορειτικού Τόμου πληροφορούμεθα ότι ο γέρον Μωυσής προερχόταν από τη μονή των Ιβήρων (*ο από της των Ιβήρων κυρ Μωυσής*)²¹. Τα ανωτέρω δεν νομίζω ότι πρέπει να θεωρηθούν τυχαία και συμπώσεις και να αποκλείουν τον ταυτισμό του Μωυσή της σκήτης του Μαγουλά, του ερημητηρίου της Μηλέας και της μονής των Ιβήρων. Την ησυχαστική ιδιότητα του γέροντος Μωυσή μαρτυρεί κυρίως η υπογραφή του Αγιορειτικού Τόμου, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπ' όψη ότι αυτός αποτελεί επίσημο κείμενο δικαιώσεως και διακηρύξεως της διδασκαλίας του ησυχαστή αγίου Γρηγορίου του Παλαμά²².

Αφήσαμε τελευταίο τον ιερομόναχο Γρηγόριο, γιατί αυτός υπήρξε ο πραγματικός πνευματικός γέροντας και διδάσκαλος του νεαρού Ανδρονίκου (μετέπειτα Αντωνίου και Αθανασίου) από τας Νέας Πάτρας (τη σημερινή Υπάτη). Πρέπει να επισημανθεί ότι για τον ιερομόναχο Γρηγόριο δεν έχει γραφεί μέχρι σήμερα ένα ειδικό άρθρο. Και τούτο είναι εύλογο, αφού ο Γρηγόριος "ζει" στη σκιά του οσίου Αθανασίου. Έτσι όποιος γράφει για το βίο του Αθανασίου και τη σχέση του με τα Μετέωρα, υποχρεωτικά θα ασχοληθεί, είτε εκτεταμένα είτε δια βραχέων, και με τον Γρηγόριο. Την παρούσα όμως διαπραγμάτευση, που αποσκοπεί στην ανίχνευση της ταυτότητας

του Γρηγορίου και όχι στη βιογράφησή του, δεν την ενδιαφέρει η "σχετική" βιβλιογραφία, γι' αυτό και θα εστιάσει την προσοχή της κυρίως σε ειδικές πηγές. Τι όμως γνωρίζουμε γι' αυτόν από το πηγαίο υλικό;

Ο ιερομόναχος Γρηγόριος μαζί με τον μοναχό Μωυσή ασκήτευαν στην τοποθεσία Μηλέα, πάνω στο όρος του Άθωνος, σε μέρος απομονωμένο και αφιλόξενο, αφού το πολύ κρύο δεν επέτρεπε να φυτρώνουν σε αυτό ήμερα δέντρα, αλλά μόνο *πίτνες υψίκομοι και κέδροι δασύτατοι*. Αμφότεροι οι γέροντες είχαν προοδεύσει πνευματικά και είχαν φθάσει εις άκρον αρετής.

Κοντά τους ως πνευματικά τέκνα ασκήτευαν και άλλοι μοναχοί. Επιδρομή Τούρκων υποχρέωσε τους ασκητές να αναζητήσουν ασφαλές καταφύγιο. Ο γέρον Μωυσής με έναν ακόλουθό του, τον Στέφανο, κατέφυγε στη μονή των Ιβήρων. Ο ιερομόναχος Γρηγόριος παρέλαβε δύο μοναχούς, τον Αθανάσιο και τον Γαβριήλ, και πήρε το δρόμο προς τα εσπέρια. Αφού πέρασαν από τη Θεσσαλονίκη και τη Βέροια, μετά από προτροπή του επισκόπου Σερβίων Ιακώβου κατευθύνθηκαν προς τους βράχους των Μετεώρων. Η ακολουθία εγκαταστάθηκε στο λίθο τον καλούμενο Στύλο²³. Ο Γρηγόριος, όταν συνειδητοποίησε την υπερβολική σκληρότητα του τόπου και το "απαράκλητον", ήθελε να κατεβεί αμέσως από το βράχο και να πάρει το δρόμο της επιστροφής. Ο Αθανάσιος τότε υποσχέθηκε στο γέροντά του ότι θα του εξασφάλιζε αυτός τα αναγκαία (άρτον, οίνον και έλαιον) και κατόρθωσε να αποτρέψει την αναχώρησή του. Ο γέροντας κατέστη μαγνήτης για τους πιστούς των γύρω περιοχών και πολλοί (άρχοντες και αρχόμενοι, ιερείς και μονάζοντες) έσπευδαν να τον επισκεφθούν. Και όλοι επέστρεφαν στην πατρίδα τους αποκομίζοντας μεγάλη ωφέλεια από την πνευματική ομιλία του γέροντα. Και ο βιογράφος του Αθανασίου σχολιάζει στο σημείο αυτό: *Ην γαρ και λόγω και πράξει και θεωρία χάριτος μεστός ο ανήρ*²⁴.

Η πνευματική ακτινοβολία του γέροντα ειλκυσε και άλλους αδελφούς και έτσι συγκροτήθηκε μια αξιόλογη ακολουθία. Τότε ο Γρηγόριος απάλλαξε από τη διακονία τον Αθανάσιο και του επέτρεψε να ησυχάζει πέντε, και αργότερα, έξι ημέρες την εβδομάδα, σε κάποια απόσταση από την κατοικία των μοναχών, ασχολούμενος με το εργόχειρο και την προσευχή. Το Σάββατο το βράδυ και την Κυριακή ήταν υποχρεωμένος να επιστρέφει στο κάθισμα, για να λαμβάνει μέρος στην αγρυπνία, να μεταλαμβάνει των θείων μυστηρίων και να συμμετέχει στην κοινή τράπεζα της αδελφότητας²⁵. Η ανωτέρω πρακτική του γέροντος Γρηγορίου δεν μας παραπέμπει μόνο στο θεσμό των αρχαίων λαυρών, αλλά και στην πρακτική του οσίου Γρηγορίου του Σιναΐτη, σχεδόν σύγχρονου ή μάλλον λίγο προγενέστερου του δικού μας Γρηγορίου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του οσίου Θεοδοσίου του Τυρνοβίτη. Ο Γρηγόριος Σιναΐτης εξετίμησε την πνευματική πρόοδο του Θεοδοσίου και τον διέταξε να ησυχάζει κατά μόννας, μακριά από τη μονή, σε κελλί, για να εισέλθει σε πειρασμό και να ανέλθει σε υψηλότερα επίπεδα τελειότητας. Ο Θεοδόσιος τελικά εξήλθε νικητής από τη δοκιμασία²⁶.

Αργότερα ο Γρηγόριος επέτρεψε στον Αθανάσιο να εγκατασταθεί επάνω στον Πλατύλιθο μαζί με δύο άλλους μοναχούς (Γρηγόριο και Παχώμιο), αν και τον προόριζε για διάδοχό του στο κάθισμα του Στύλου²⁷.

Μετά από δέκα έτη, από την εγκατάστασή του στον Στύλο, ο Γρηγόριος, εξ αιτίας κάποιας συνωμοσίας των τοπικών παραγόντων, αναχώρησε ξαφνικά για την Κωνσταντινούπολη. Η απώλεια του διδασκάλου στοίχισε πολύ στον Αθανάσιο, γι'

αυτό, όταν πληροφορήθηκε την αναχώρησή του, έτρεξε ξοπίσω του, για να το φθάσει. Τον έφθασε στη Θεσσαλονίκη και τον παρακάλεσε να του επιτρέψει να τον ακολουθήσει "όποι και πορεύεται". Ο διδάσκαλος όμως δεν ικανοποίησε το αίτημά του, αλλά τον πρόσταξε να επιστρέψει στη λιθόπολη των Μετεώρων, να ορίσει ως επικεφαλής του καθίσματος στον Στύλο τον ιερομόναχο Αναστάσιο και ο ίδιος να απέλθει στο νέο κελί του, το οποίο και αγαπούσε ιδιαίτερα. Ο αποχωρισμός του διδασκάλου και του μαθητή συνοδεύθηκε με δάκρυα και ευχές. Ο Γρηγόριος εμπιστεύθηκε στον Αθανάσιο και τη σωτηρία δύο ιερομονάχων που τον συνόδευαν (*Δαβέ τούτους μεθ' ευατού και φρόντισον υπέρ της σωτηρίας αυτών*). Επειδή ο Γρηγόριος έμεινε αρκετά έτη στο κάθισμα του Στύλου, έλαβε την επωνυμία Στυλίτης.

Στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, όπου εγκαταστάθηκε, απόκτησε το σεβασμό όλων, όχι μόνο των κοσμικών αρχόντων και των μεγιστάνων, αλλά και του πατριάρχη και των βασιλέων, οι οποίοι όλοι τους τον σέβονταν ως κοινό πατέρα. Εκεί ο Γρηγόριος με τους λόγους του και το παράδειγμα του βίου του καθοδήγησε πολλούς στο σωστότερο βίο· τέλος εξαντλημένος από την αρρώστια του, την υδρωπικία, και τα γηρατειά, αναχώρησε για τον Κύριο, αφήνοντας πίσω του πολλούς μαθητές, πετυχημένους στη ζωή τους από κάθε άποψη²⁸.

Τα ανωτέρω στοιχεία για τον Γρηγόριο αντλεί ο ειδικός ερευνητής από το Βίο του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη. Μια συμπληρωματική σημαντική είδηση για το Γρηγόριο αρουόμεθα από το *Σύγγραμμα ιστορικών ως εν συνόψει συντεθέν, δηλούν περί της σκήτews, ότι τέ εστι της υπεραγίας Θεοτόκου της Δουπιάνου και Σταγών, και πως την σήμεραν λέγεται του Μετεώρου*. Στο αξιόλογο αυτό κείμενο ο Γρηγόριος καλείται Γρηγόριος ο Πολίτης²⁹.

Κατά την ημετέρα άποψη, η έρευνα για την προσωπικότητα και την ταυτότητα του ιερομονάχου Γρηγορίου, του πνευματικού γέροντα του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη, πρέπει να επεκταθεί και σε άλλες μη μετεωρίτικες πηγές, διότι είμαι πεπεισμένος ότι ο ιερομόναχος Γρηγόριος ταυτίζεται με τον πνευματικό διδάσκαλο του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά, ο οποίος στις πηγές είναι γνωστός ως *Γρηγόριος ο πάνυ* και *Γρηγόριος ο Δριμύς*. Για τον Γρηγόριο τον πάνυ αρκετά στοιχεία μας δίνει ο Βίος του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά³⁰, ενώ με τον Γρηγόριο τον Δριμύ σχετίζεται το κατωτέρω απόσπασμα του Νικηφόρου Γρηγορά: *Είχε γαρ τήνδε την νόσον αυτός και πριν Βυζαντίους επιδεδημημένοι τον Βαβλαάμ, και οράν επ' εμού τε και πλείστων άλλων διετεινέτο την γε του θεού σωματικούς οφθαλμούς ουσίαν· ου μόνον δ' αυτός, αλλά και ο τούτον διδάσκαλος και ομώνυμος Γρηγόριος ο Δριμύς. Και πολλές επήγαγον αυτοίς εγώ τας λοιδορίας, εκ των θείων γραφών καταισχύνας την άκαιρον και απαίδεντον γλώτταν αυτών, όσον ο τότε παρείχε καιρός. Και τούτο δήλον πέπραχα σοφοίς ανδράσιν εγώ, τω τε μεγάλω φημί λογοθέτη και όσοι μετά της σοφίας και αρχιερωσύνη την εαυτών εκόσμησαν αρετήν. Οίς και φρικώδες ευθύς ακούσασι γέγονε, και Μασσαλιανών εκάλεσαν αίρεσιν ταυτηνί, καμέ των τοιούτων απέχεσθαι παρήνεσαν ομιλιών πρόθεσιν όλαις ψυχής· είναι γαρ παλαιάν τινα φήμην, ως μέλλον κατά της του θεου εκκλησίας έσεσθαί τινα μάλα μεγίστην αίρεσιν, κακ πασών συμμιγηή και ποικιλην, ην διορθωθήσεσθαι παγκοσμίον μικρού συναχθείσης συνόδου, πάντων σχεδόν σνιόντων επισκόπων άμα και πατριαρχών· και ταύτην οργόδην τε είναι και τελευταίαν ομού³¹.*

Κατωτέρω θα εκθέσω με συστηματικό τρόπο τα επιχειρήματά μου που θεμελιώνουν τον ταυτισμό των δύο Γρηγορίων.

α) Και οι δύο Γρηγόριοι κατάγονται από την Κωνσταντινούπολη. Κατά τον Βίο του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά *ο Γρηγόριος ο πάνυ εκ Βυζαντίου ... και αυτός* (όπως και ο Γρηγόριος ο Παλαμάς) *τας του γένους αρχάς είχε*³², ενώ κατά το "*Σύγγραμμα ιστορικόν*" ο ιερομόναχος Γρηγόριος χαρακτηρίζεται Γρηγόριος ο Πολίτης. Το επώνυμο "*Πολίτης*" στο σημείο αυτό πρέπει να δηλώνει τον τόπο καταγωγής του Γρηγορίου, δηλαδή αυτός καταγόταν από τον Πόλιν (=Κωνσταντινούπολιν). Παρά ταύτα ο αναγνώστης των κειμένων μπορεί να προβάλει μια εύλογη αντίρρηση. Το επώνυμο "*Πολίτης*" επισημαίνεται μόνο στο "*Σύγγραμμα ιστορικόν*", ενώ ο Βίος του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη, που είναι αρχαιότερος από το "*Σύγγραμμα ιστορικόν*" και πιθανότατα χρησιμοποιήθηκε ως πηγή από το συντάκτη του δευτέρου κειμένου, δεν αναφέρει το επώνυμο³³. Γιατί; Ο Ν. Βέης δίνει εύστοχη απάντηση στο ερώτημα: Ο συντάκτης του "*Συγγράμματος ιστορικού*" "*θα ε γνώριζε εκ παραδόσεως*" το γεγονός ότι ο Γρηγόριος καταγόταν από την Κωνσταντινούπολη³⁴.

Ο Ι. Κ. Βογιατζίδης απορρίπτει το επιχείρημα του Βέη και επιχειρεί να αποδείξει ότι ο ημέτερος Γρηγόριος ονομάστηκε "*Πολίτης*", επειδή έζησε για κάμποσο χρονικό διάστημα στην Κωνσταντινούπολη. Την άποψη αυτή προσπαθεί να στηρίξει στο κείμενο του Βίου του Αθανασίου, όπου αναφέρεται δύο φορές ότι ο Γρηγόριος έζησε προ του θανάτου του στην Κωνσταντινούπολη³⁵.

Η θέση του Ι.Κ. Βογιατζίδη εκ πρώτης όψεως φαίνεται ευλογοφανής, αφού έχει υπέρ αυτής και το γεγονός ότι οι μοναχοί λαμβάνουν επώνυμο δηλωτικό της μονής, της πόλεως και του τόπου, όπου μονάζουν (π.χ. Σιναΐτης, Ιεροσολυμίτης, Αγιορείτης). Παρά ταύτα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το επιχείρημα του ανωτέρω ερευνητή δεν αντέχει σε σοβαρή κριτική, επειδή έρχεται σε φανερή αντίθεση με την τοπική παράδοση των Μετεώρων. Τόσο στο Βίο του οσίου Αθανασίου όσο και σε άλλα κείμενα των Μετεώρων ο Γρηγόριος είναι γνωστός με το επώνυμο Στυλίτης. Εάν λοιπόν ο συντάκτης του "*Συγγράμματος ιστορικού*" επιθυμούσε να δώσει ένα χαρακτηριστικό όνομα στο διδάσκαλο του Αθανασίου, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει το επώνυμο Στυλίτης. Αντί τούτου όμως τον χαρακτηρίζει με την επωνυμία Πολίτης. Και πράττει τούτο, επειδή γνωρίζει ότι ο Γρηγόριος ο Στυλίτης καταγόταν από το Βυζάντιο, από την Πόλη. Οι πληροφορίες του Βίου του Αθανασίου δεν δικαιολογούν τη χρήση του επωνύμου Πολίτης, γιατί είναι τελείως γενικές.

β) Και οι δύο Γρηγόριοι είναι πνευματικοί γέροντες και μάλιστα επικεφαλής ακολουθιών μοναχών. Ο Γρηγόριος ο πάνυ, κατά τον Βίο του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, ασκήτευε στην έρημο της Γλωσσίας του Αγίου Όρους και ήταν επικεφαλής ομάδας μοναχών *καθαπερεί τις έξαρχος και κορυφαίος*³⁶. Το ίδιο ισχύει και για τον ιερομόναχο Γρηγόριο τόσο στη Μηλέα του Αγίου Όρους³⁷ όσο και στο κάθισμα του Στύλου στους βράχους των Μετεώρων³⁸.

γ) Αμφότεροι οι Γρηγόριοι διακρίνονταν και θαυμάζονταν για τις αρετές τους και τις επιδόσεις τους στους ασκητικούς αγώνες τους. Ο Γρηγόριος ο πάνυ χρημάτισε *μέγας... τις και περιβόητος εν ησυχία και νήψει και θεωρία κατ' εκείνο καιρού και θαυμάστηκε καθ' υπερβολήν ου παρ' εκείνους μόνοις, αλλά και παρά τοις εν τη πατρίδι τα θεία φιλοσοφούσι*³⁹. Αλλά και ο ιερομόναχος Γρηγόριος ήταν περιώνυμος στο Άγιον Όρος ως *εις άκρον αρετής εληλακώς*⁴⁰, ενώ στον Στύλο των Μετεώρων έσπευδαν πολλοί να δρέψουν τους καρπούς της πνευματικής του ομιλίας, επειδή *ην... και λόγω και πράξει και θεωρία χάριτος μεστός ο ανήρ*⁴¹.

δ) Και οι δύο Γρηγόριοι ασκήτευσαν στο Άγιον Όρος, ο Γρηγόριος ο πάνυ στην

έρημο της Γλωσσίας⁴² και ο ιερομόναχος Γρηγόριος στη Μηλέα⁴³. Η διαφορά ως προς τον τόπο ασκήσεως των δύο Γρηγορίων δεν είναι εμπόδιο για τον ταυτισμό των δύο ανδρών, γιατί αναφέρονται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Από πληροφορίες, που αντλούμε από το Βίο του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, γνωρίζουμε ότι περί το 1325 εξαιτίας τουρκικών επιδρομών στο Άγιον Όρος ομάδα δώδεκα μοναχών, στην οποία συμμετείχε και ο Παλαμάς, υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν το Άγιον Όρος και να καταφύγουν στη Θεσσαλονίκη, όπου σε σύσκεψη αποφάσισαν να αναζητήσουν νέο τόπο διαμονής. Ως τέτοιος επελέγησαν τα Ιεροσόλυμα, αφού αποφάσισαν *κακει προσκνησαντες το λοιπόν της ζωής εν ησυχία διάγειν*⁴⁴. Είναι σαφές πάντως στην πηγή ότι ο ιερομόναχος Γρηγόριος δεν ανήκε στην ομάδα των δώδεκα μοναχών⁴⁵. Δεν έφυγε από το Άγιον Όρος και φαίνεται ότι αναζήτησε καταφύγιο στην έρημη περιοχή της Μηλέας. Εκεί μπορούσε να τον συναντήσει ο όσιος Αθανάσιος μετά το 1332 (πιθανός χρόνος αφίξεώς του στο Άγιον Όρος)⁴⁶.

ε) Κοινό βασικό σημείο των δύο Γρηγορίων είναι η φυγή τους στην Κωνσταντινούπολη, μετά από αρκετά χρόνια. Ο Γρηγόριος ο πάνυ, κατά τον βιογράφο του Παλαμά, θαυμάστηκε *καθ' υπερβολήν, ου παρ' εκείνοις μόνοις, αλλά και παρά τοις εν τη πατρίδι τα θεία φιλοσοφούσι πολλώ μάλλον ύστερον, όπου και το τέλος της προσκαιρου ζωής ταυτησί δεξάμενος*⁴⁷. Και ο Γρηγόριος ο Στυλίτης μετά από δέκα χρόνια παραμονή στον Στύλο μετανάστευσε και εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη (*εν Κωνσταντινουπόλει παραγενόμενος*)⁴⁸.

στ) Το κύρος και ο θαυμασμός των δύο Γρηγορίων από μοναχικούς, εκκλησιαστικούς και πολιτικούς παράγοντες στην πρωτεύουσα του Βυζαντίου μας οδηγούν και αυτά στον ταυτισμό τους. Ο Γρηγόριος ο πάνυ, όπως επισημάνθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, θαυμάστηκε *καθ' υπερβολήν... και παρά τοις εν τη πατρίδι τα θεία φιλοσοφούσι*⁴⁹. Οι τα θεία φιλοσοφούντες είναι οι μοναχοί. Ο βιογράφος του οσίου Αθανασίου είναι αναλυτικότερος στο σημείο αυτό για τον Γρηγόριο τον Στυλίτη. Δεν τιμήθηκε μόνο από τους μοναχικούς κύκλους ως πνευματικός γέροντας, αλλά και κατέλιπε μαθητάς (δηλαδή μοναχούς) *πλείονάς τε και παντοίως ευδοκίμους*. Ο Γρηγόριος ήταν σεβαστός σε όλους *ου μόνον τοις εν τέλει και υπεροχή μεριστάνοις, αλλά δη και τω πατριάρχη και τοις βασιλεύσι*. Όλοι τον αντιμετώπιζαν και τον σέβονταν ως κοινό πνευματικό πατέρα⁵⁰.

ζ) Και οι δύο Γρηγόριοι πέθαναν στην Κωνσταντινούπολη. Ο βιογράφος του Παλαμά, ομιλώντας για την πατρίδα του Γρηγορίου του πάνυ, γράφει: *όπου και το τέλος της προσκαιρου ζωής ταυτησί δεξάμενος και προς την άληκτον μεταβάς αξίως υπό του Θεού μεμαρτύρηται, υπερφώνς τα οστά και την εκείνον κόνιν δοξάσαντος*⁵¹. Ο βιογράφος του οσίου Αθανασίου προσδιορίζει και αίτια θανάτου του Γρηγορίου του Στυλίτη: *υπό τε υδέρου νόσου και τω γήρει τρυχωθείς προς Κύριον εξεδήμησε*⁵².

η) Αλλά και τα ευρύτερα χρονικά πλαίσια, μέσα στα οποία ζουν και δρουν οι δύο Γρηγόριοι, μας υπαγορεύουν τον ταυτισμό τους. Ο Νικηφόρος Γρηγοράς στη Ρωμαϊκή του Ιστορία γράφοντας για τον Γρηγόριο Παλαμά και το διδάσκαλό του Γρηγόριο τον Δριμύ, ισχυρίζεται ότι εστράφη κατά της διδασκαλίας των δύο αυτών ανδρών προτού ακόμη να αφιχθεί στο Βυζάντιο ο Βαρλαάμ ο Καλαβρός. Μάλιστα φανέρωσε τις δήθεν αιρετικές διδασκαλίες τους στον μεγάλο λογοθέτη Θεόδωρο Μετοχίτη και σε σοφούς και ενάρετους αρχιερείς⁵³. Ως γνωστόν, ο Θεόδωρος Μετοχίτης έζησε κατά τα έτη 1270-1332⁵⁴. Άρα ο Παλαμάς ήταν δυνατόν να γνωρίσει το διδάσκαλό του και πριν την αναχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη με προορισμό το Άγιον Όρος, δηλαδή

πριν από το 1316⁵⁵. Πάλι οι δύο άνδρες με την ιδιότητα του πνευματικού γέροντα και του πνευματικού τέκνου συνυπήρχαν στην έρημο της Γλωσσίας επί δύο έτη (1323-1325)⁵⁶.

Ο Γρηγόριος ο πάνυ, όπως ήδη έχει λεχθεί, δεν έφυγε το έτος 1325 από το Άγιον Όρος. Εμφανίζεται ως πνευματικός γέροντας στη Μηλέα, στην οποία καταφεύγει και ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης (τότε Ανδρόνικος) (1332). Νέα πειρατική επιδρομή στο Άγιον Όρος υποχρεώνει διδάσκαλο και μαθητή να πάρουν το δρόμο προς τα Μετέωρα⁵⁷. Ο χρόνος της φυγής από το Άγιον Όρος πρέπει να τοποθετηθεί οπωσδήποτε πριν από το έτος 1340, οπότε και υπεγράφη στο Άγιον Όρος ο γνωστός Αγιορειτικός Τόμος και μάλιστα από τον συνόμιλο του Γρηγορίου του πάνυ, γέροντα Μωυσή, που είχε βρει καταφύγιο στη μονή των Ιβήρων⁵⁸. Στον Στύλο ο διδάσκαλος Γρηγόριος έμεινε μια δεκαετία. Η φυγή του για την Κωνσταντινούπολη έγινε οπωσδήποτε μέσα στη δεκαετία του 1340, γιατί στη δεκαετία του 1350 βρισκόταν στην πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας. Τούτο διασταυρώνεται από δύο πηγές: 1) Από την κριτική του Νικηφόρου Γρηγορά για τον Παλαμά και τον Γρηγόριο τον Δριμύ, κατά την οποία ο Δριμύς δεν φέρεται ως νεκρός⁵⁹. 2) Από περιγραφικό κατάλογο κλη-ρικών της Κωνσταντινουπόλεως, όπου εμφανίζεται ο *Γρηγόριος ο Πολίτης* (το 1357)⁶⁰. Το τελευταίο στοιχείο πιστεύω ότι είναι ισχυρό τεκμήριο του ταυτισμού του Γρηγορίου, διότι διαπιστώνεται ότι στη δεκαετία του 1350 ο ιερομόναχος Γρηγόριος ζει και δρα στην Κωνσταντινούπολη με δύο διαφορετικά ονόματα, από τα οποία το ένα χαρακτηρίζει το διδάσκαλο του Γρηγορίου Παλαμά (*Γρηγόριος Δριμύς*) και το άλλο το διδάσκαλο του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτου (*Γρηγόριος Πολίτης*). Προσωπικά θα τοποθετούσα την κυρίως δράση του Γρηγορίου του Πολίτη στην Κωνσταντινούπολη στο χρονικό διάστημα 1350-1355, γιατί τότε υπήρχε στο θρόνο ένας πατριάρχης (Κάλλιστος 1350-1353, Φιλόθεος 1353-1354), αλλά δύο αυτοκράτορες (Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος, Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός) (*αιδέσιμος πάσιν αποφανθείς, ου μόνον τοις εν τέλει και υπεροχή μεγιστάνοις, αλλά δη και τω πατριάρχη και τοις βασιλεύσι*)⁶¹. Η ανωτέρω άποψη δεν αποκλείει την πιθανότητα η δράση του Γρηγορίου να εκτείνεται σε όλη τη δεκαετία του 1350. Πάντως διαθέτουμε ένα *terminus ante quem* της κοιμήσεως του ημετέρου Γρηγορίου. Είναι ο χρόνος συντάξεως του Βίου του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά από τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεο τον Κόκκινο. Όταν έγραφε το κείμενο, ο Γρηγόριος ο πάνυ δεν ήταν ζωντανός (*Γρηγόριος ην εκείνος ο πάνυ*)⁶². Ο Βίος αυτός, σύμφωνα με εσωτερικές μαρτυρίες του ίδιου του κειμένου, εγράφη μετά το 1364, όταν στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως ανήλθε ο Φιλόθεος Κόκκινος (*εξεδόθη τω μεγάλω τώδε βιβλίον εν τέσσαρσι λόγοις υπό του της καθόλου νυν εκκλησίας κρατούντος επ' εκείνα παρακληθέντι*)⁶³ και οπωσδήποτε προ του 1368, οπότε και πραγματοποιήθηκε η επίσημη ανακήρυξη του Γρηγορίου Παλαμά σε Άγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας⁶⁴. Το τελευταίο δεν μνημονεύεται στο Βίο, στον οποίο περιγράφονται μόνο τα σημεία της αγιότητας του Γρηγορίου (θαύματα) καθώς και η ανεπίσημη τιμή του Γρηγορίου ως Αγίου όχι μόνο στη Θεσσαλονίκη και τα περίχωρά της, αλλά και σε άλλες απομακρυσμένες περιοχές⁶⁵. Κατά συνέπεια ο Γρηγόριος ο πάνυ (ο Δριμύς) πέθανε μετά το 1357 και οπωσδήποτε πριν από το 1368.

Ο ανωτέρω επίπονος περίπατος στον ΙΔ΄ αιώνα και στους ησυχαστικούς κύκλους της εποχής εκείνης νομίζω ότι έδειξε με πειστικό τρόπο ότι ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης, ο μακρινός συμπατριώτης μας, είχε ως διδάσκαλό του έναν σημαντικό

ησυχαστή, τον Γρηγόριο Στυλίτη ή Γρηγόριο Πολίτη, ο οποίος υπήρξε σε προγενέστερο χρόνο και πνευματικός γέροντας του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά και είναι γνωστός στις πηγές ως Γρηγόριος ο πάνυ ο εκ Βυζαντίου ή ο Γρηγόριος Δρομύς. Η μαθητεία του Αθανασίου κοντά στον μεγάλο αυτόν ησυχαστή γέροντα του ΙΔ΄ αιώνα άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη της στη βίωση του της ησυχίας καλού, γι' αυτό και ο βιογράφος του θα δηλώσει με ειλικρίνεια και αφοπλιστικά: *Αλλά σε ποιο μέτρο της ησυχίας έφθασε, επειδή δεν έχω ο ίδιος πείρα του πράγματος, δεν μπορώ να το πω. Άκουσα όμως το γέροντά μου, ο οποίος είχε γνωρίσει και δοκιμάσει τους ασκητές του Αγίου Όρους, να μου λέει ότι το έργο του κοινού πατέρα μας μόλις και μπορούσαν να αντισταθμίσουν οι δύο μαζί ησυχαστές, τους οποίους και εγώ είδα*⁶⁶.

Τώρα που από το χρόνο είμαι υποχρεωμένος να κλείσω την εισήγησή μου ελπίζω ότι έγινε κατανοητό στους ακροατές, γιατί άρχισα με τη ρήση του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου: *Αθανάσιον επαιών, αρετήν επαινέσομαι*. Θεωρητικά επήνεσα τον πνευματικό γέροντα του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη, αλλά στην ουσία επήνεσα τον συμπατριώτη μας, τον όσιο Αθανάσιο, αφού με τη διαπραγματεύση του θέματός μου κατέστη σαφές ότι ο Αθανάσιος μαθήτευσε κοντά σε σημαντικές προσωπικότητες του ησυχαστικού κινήματος του Αγίου Όρους και γενικότερα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Έλαβε το μήνυμα του της ησυχίας καλού και μόχθησε να το βιώσει πάνω στους αφιλόξενους βράχους των Μετεώρων, τους οποίους κατόρθωσε να τους μετατρέψει σε βράχους φιλοξενίας, πνευματικής αναπαύσεως και πνευματικού ανεφοδιασμού όχι μόνο των μοναχών αλλά και των χριστιανών της γύρω περιοχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΚΑ΄. *Εις τον μέγαν Αθανάσιον, επίσκοπον Αλεξανδρείας Α΄*, PG 35, 1081.

2. *Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός ημών Αθανασίου, ασκήσαντος εν τοις Σταγούς, εν τω λίθω τω υπ' αυτού κληθέντι Μετεώρω* 50, έκδ. Δ.Ζ. Σοφιανού, *Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης. Βίος. Ακολουθία. Συναξάρια. Προλεγόμενα-Μετάφραση του Βίου-Κριτική έκδοση κειμένων*, έκδοση Ιεράς Μονής Μεγάλου Μετέωρου (Μεταμορφώσεως), Μετέωρα 1990, σ. 153 (κατωτέρω *Βίος Αθανασίου*).

3. *Βίος Αθανασίου* 9, σ. 134.

4. *Βίος Αθανασίου* 10, σ. 135.

5. *Βίος Αθανασίου* 16, σσ. 137-138.

6. Για τον Γρηγόριο Ακίνδυνο βλ. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Munchen 1972, σσ. 716-717 (κατωτέρω Beck, *Kirche*). Β. Λ. Δεντάκη, "Ακίνδυνος Γρηγόριος", *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* (= ΘΗΕ) 1 (1962) 1207-1208. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* (=PLP) No 495. Angela Constantinides Hero, *Letters of Gregory Akindynos. Greek text and english translation* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXI], Washington, D.C. 1983, σσ. IX-XXXIII. A.M.T.-A.C.H., "Akindynos Gregory", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (=ODB) 1 (1991) 45-46.

7. Καλλίστου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Βίος και πολιτεία του εν αγίοις πατρός ημών Γρηγορίου του Σιναΐτου συγγραφείς παρά του αγιωτάτου...* 6, έκδ. Ι. Pomjalovskij, *Žitie iže vo svjatyha otca našego Grigorija Sinaita*, Sanktpeterburg 1894, σ. 10 (κατωτέρω *Βίος Γρηγορίου*). Για τον όσιο Γρηγόριο τον Σιναΐτη βλ. Beck, *Kirche*, σσ. 694-695. Κ. Χαραλαμπίδη, "Γρηγόριος ο Σιναΐτης", ΘΗΕ 4(1964) 703-707. Δ. Β. Γόνη, *Το συγγραφικόν έργον του οικονομικού πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, Αθήναι 1980, σσ. 29-68. PLP No 4601. D. Balfour, "Saint Gregory the Sinaite", *Θεολογία* 52(1981) 631-681, 53(1982) 30-62, 417-429, 697-710, 1102-1118, 54(1983) 153-183. A.M.T., "Gregory Sinaites", ODB 2(1991) 883.

8. *Βίος Γρηγορίου* 7, σ.10.

9. *Βίος Γρηγορίου* 13, σ. 3011-26. Τα Παρόρια την εποχή εκείνη βρίσκονταν μέσα στα όρια του βουλγαρικού κράτους.

10. *Βίος Αθανασίου* 9, σ.134. PLP No 5094.

11. Βλ. Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 288-289, 375-394 (το κείμενο εκδίδει ο Ν.Α. Ματσούκας). PLP No 5129.

12. Για τον Γεράσιμο τον Σιναΐτη βλ. Δ.Β. Γόνη, "Γεράσιμος Σιναΐτης ο εξ Ευρίπου ιεραπόστολος της Ελλάδος κατά τους χρόνους της Φραγκοκρατίας", *Θεολογία* 53(1982) 1119-1142.

13. Για τον Ισίδωρο Βουχειρά βλ. Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως, *Βίος και πολιτεία και εγκώμιον του εν αγίοις πατρός ημών Ισιδώρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, εκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου Αιολογικά έργα*. Α'. Θεσσαλονικείς Άγιοι [Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 4], Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 327-423. Πρβλ. Beck, *Kirche*, σ. 723. Τ.Αθ. Γριτσοπούλου, "Ισίδωρος ο Α'", *ΘΗΕ* 6(1965) 1017-1018. PLP No 3140. Α.Μ.Τ., "Isidore I Boucheiras", ODB 2(1991) 1015. Στη συνάντηση των Ισιδώρου και Γρηγορίου Σιναΐτου στο Άγιο Όρος αναδεικνύεται το μεγαλείο και η διάκριση του δευτέρου. Διέγινωσε ως πνευματικός γέροντας ότι ο Ισίδωρος είχε το χάρισμα να δρα στον κόσμο, να βρίσκεται σε κοινωνία με τους ανθρώπους και να είναι στους άλλους οδηγός και διδάσκαλος. Γι' αυτό και του απηύθυνε τους εξής διακριτικούς λόγους: *Ουκ εν ερήμοις ουδ' εν όρεισι τούτοις εβουλόμην έγωγε τέως, ω βέλτιστε, διατριβειν σε -διατί γαρ;- αλλ' εν τω κόσμω μάλλον και τοις εκεί ζώσι, μονάζουσι και κοινωνικοίς, ίν' εκείνοις ομού πάσι τύπος είης της κατά Χριστόν αγαθής πολιτείας και παντοδαπής αρετής, και σιωπών δηλαδή και φθεγγόμενος* (*Βίος Ισιδώρου* 2233-38, σ. 353).

14. Για τον πατριάρχη Κάλλιστο βλ. Beck, *Kirche*, σσ. 774-775. Στ.Γ. Παπαδοπούλου, "Κάλλιστος ο Α'", *ΘΗΕ* 7(1965) 264-265. Δ.Β. Γόνη, *Το συγγραφικόν έργον του οικουμενικού πατριάρχου Καλλίστου Α'* (Διατριβή επί διδακτορία), Αθήνα 1980, σσ. 22-25. PLP No 10478. Α.Μ.Τ.-Α.Σ., "Kallistos I", ODB 2(1991) 1095.

15. *Βίος Γρηγορίου* 12, σ. 2318-19: *Χρόνω δε ύστερον ολίγω και Ιάκωβος και Ααρών εμαθήτευσαν τω μεγάλω: όστις Ιάκωβος και Σεργίον επισκοπος εγεγονέι*. Συνεπώς δεν ανταποκρίνεται στα πράγματα η άποψη του συναδέλφου Δ.Ζ. Σοφιανού: *Άλλωστε και ο μνημονεύμενος επισκοπος Σεργίον Ιάκωβος δεν είναι γνωστός από άλλες πηγές* (*Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης*, σ. 47).

16. *Βίος Αθανασίου* 10, σσ. 134-135.

17. *Βίος Γρηγορίου* 7, 9-13, σσ. 10, 15-30.

18. *Βίος Γρηγορίου* 13, σ. 2611.

19. *Βίος Αθανασίου* 15, σ. 137.

20. *Βίος Γρηγορίου* 11, σ. 2221-22.

21. Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά Συγγράμματα*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 577-578.

22. Για τον Αγιορειτικό Τόμο βλ. J. Meyendorff, *Introduction a l' etude de Gregoire Palamas* [Patristica Sorbonensia 3], Paris 1959, σσ. 74-76 (κατωτέρω Meyendorff, *Introduction*). Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 551-553, 563-578 (το κείμενο εκδίδει ο Β. Στ. Ψευτογκάς).

23. *Βίος Αθανασίου* 10-17, σσ. 134-138.

24. *Βίος Αθανασίου* 18, σσ. 138-139.

25. *Βίος Αθανασίου* 19-21, σσ. 139-140.

26. Καλλίστου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός ημών Θεοδοσίου του εν Τυρνόβω ασκήσαντος, μαθητού όντος του μακαρίου Γρηγορίου του Σιναΐτου* 8, εκδ. V.N. Zlatarski στο *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knizništva, knjiga XX, nova redica knjiga vitora*, Sofija 1904. Σημειωτέον ότι ο Βίος του οσίου Θεοδοσίου σώζεται μόνο σε μεσαιωνοβουλγαρική μετάφραση.

27. *Βίος Αθανασίου* 22-23, σσ. 140-141.

28. *Βίος Αθανασίου* 24, σσ. 141-142.

29. Το σχετικό απόσπασμα του Συγγράμματος ιστορικού ή Χρονικού των Μετεώρων, που

αναφέρεται στον Γρηγόριο, έχει ως εξής: *Ο κυρ Γρηγόριος ο Πολίτης, τίμιος γέρον και πνευματικός ων πατήρ, έχων και μαθητήν τον κυρ Αθανάσιον, κατώκουν εν τω Αγίω Όρει του Αθωνος. Κακείσε ταραχής γενομένης εξ επιδρομής κουρσάρων, ανεχώρησαν από του όρους προς το εν τη σκήτει της Βεροίας απελθείν. Αλλ' ακούοντες τας ανδρογαθίας των εν τη σκήτει των Σταγών και την ενάρετον αυτών διαγωγήν, προς δε και την των μετεώρων λίθων χαροποιόν επισιμότητα, έκριναν διελθείν εκείθεν εν τη σκήτει των Σταγών. Και δη ελθόντες κατώκησαν πρώτα εις τον λίθον τον επονομαζόμενον Στύλον. Του δε κυρ Γρηγορίου μη δυ-ναμένου την σκληρότητα του τόπου υπενεγκείν και εις την Κωνσταντινούπολιν απελθόντος, απειλείθη ο κυρ Αθανάσιος εν τοις σπηλαίοις των Σταγών και μετά πολύν χρόνον εξήτησε συγγνώμην παρά του εν-ρισκομένου επισκόπου Σταγών και του της σκήτεως πρώτου, ίνα εις τον Πλατύν Λίθον αναβή. Και λα-βών τα γράμματα κατά νόμους και τάξιν, ανέβη και έκτισε σμικρόν ναόν της Θεοτόκου, και περάσας χρόνους ικανούς εν πολλή ασκήσει έσχεν... και λοιπούς αδελφούς... (L. Heuzeu, "Discours historique sur les couvents des Meteores. Text grec publie pour la premiere fois", *Annuaire de l' Association pour l' Encouragement des Etudes Grecques en France* 9(1875)240, 242. L. Heuzeu-H. Daumet, *Mission archeologique de Macedoine*, τ. I, Paris 1876, σσ. 443-444. Ν.Ι. Γιαννοπούλου, "Τα εν Θεσσαλία Μετέωρα", *Νεολόγου Εβδομαδιαία Επιθεώρησις* 1(1891-1892) 541). Για τις εκδόσεις του ενδιαφέροντος αυτού κειμένου βλ. Δ.Ζ. Σοφιανού, *Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης*, σ. 48, σμ. 37.*

30. Φιλοθέου του αγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εις τον εν αγίοις πατέρα ημών Γρηγόριον αρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης* 22-23, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου Αγιολογικά έργα. Α΄ Θεσσαλονικείς Αγιοι* [Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 4], Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 449-451 (κατωτέρω *Βίος Παλαμά*).

31. Νικηφόρου Γρηγορά, *Ρωμαϊκή Ιστορία* XIX, 1, έκδ. L. Schopeni, *Nicephori Gregorae Byzantina Historia graece et latine* [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], τ. II, Bonnae 1830, σσ. 91821-91915.

32. *Βίος Παλαμά* 225-6, σ. 450.

33. Βλ. ανωτέρω, σμ. 29. Το κείμενο του "Συγγράμματος ιστορικού" αναμφίβολα είναι μεταγενέστερο του Βίου του οσίου Αθανασίου. (Κατά τον Δ.Ζ. Σοφιανό, *Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης*, σσ. 48-49, "συντάχθηκε λίγο μετά το έτος 1529"). Η διαπίστωση αυτή δεν μειώνει την αξιοπιστία του ως προς το όνομα (Γρηγόριος ο Πολίτης), διότι φαίνεται ότι ο συντάκτης του είχε στα χέρια του αδιάσειστα τεκμήρια για το όνομα του Γρηγορίου, για να έχει το θάρρος να παραμερίσει τον πασίγνωστο χαρακτηρισμό *Στυλίτης*.

34. Ν.Α. Βέη, "Συμβολή εις την ιστορίαν των μονών των Μετεώρων", *Βυζαντίς* 1(1909) 236γ.

35. Ι.Κ. Βογιατζίδη, "Κριτική", *Αθηνά* 24(1912) 354-355.

36. *Βίος Παλαμά* 221-5, σσ. 449-450.

37. *Βίος Αθανασίου* 10-15, σσ. 134-137.

38. *Βίος Αθανασίου* 18-24, σσ. 138-142.

39. *Βίος Παλαμά* 226-9, σ. 450.

40. *Βίος Αθανασίου* 10, σ. 135.

41. *Βίος Αθανασίου* 18, σ. 139.

42. *Βίος Παλαμά* 221-2, σ. 449. Meyendorff, *Introduction*, σ. 52.

43. *Βίος Αθανασίου* 10, σ. 135.

44. *Βίος Παλαμά* 24, σσ. 451-453. Για το χρόνο φυγής του Γρηγορίου Παλαμά και της συνοδείας του βλ. Meyendorff, *Introduction*, σσ. 53-54.

45. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει ο αναγνώστης του Βίου του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά, γιατί ο Γρηγόριος ο πάνυ απουσιάζει τελείως από τη διήγηση της φυγής των μοναχών από το Άγιον Όρος για τη Θεσσαλονίκη. Το πρωταγωνιστούν πρόσωπο τώρα είναι Γρηγόριος ο σοφός (Παλαμάς). Αυτός συσκέπτεται μαζί με τους φίλους και μοιτρόπους του στη Θεσσαλονίκη και συναποφασίζουν *ευθύ χωρείν Ιεροσολύμων, κακεί προσκνήσαντες το λοιπόν της ζωής εν ησυχία διάγειν*. Ο ίδιος προσεύχεται προς τον Θεό και ζητεί σημείο επιβεβαιωτικό της αναχωρήσεώς τους, το οποίον και λαμβάνει (*Βίος Παλαμά* 2411-46, σσ. 452-453). Αν ήταν παρών στη Θεσσαλονίκη ο Γρηγόριος ο πάνυ (ο γέροντάς τους), ασφαλώς δεν θα ήταν

καταλυτικός ο ρόλος του Γρηγορίου Παλαμά στη λήψη των αποφάσεων.

46. Δ.Ζ. Σοφριανού, *Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετρωρίτης*, σ. 44.

47. *Βίος Παλαμά* 227-10, σ. 450.

48. *Βίος Αθανασίου* 24, σ. 142.

49. *Βίος Παλαμά* 227-9, σ. 450.

50. *Βίος Αθανασίου* 24, σ. 142.

51. *Βίος Παλαμά* 229-12, σ. 450. Στο χωρίο αυτό του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά υπάρχει σαφώς η μαρτυρία για την αγιότητα του Γρηγορίου του πάνυ (του Βυζαντιού), αφού και μετά θάνατον η άκτιστη θαυματουργή ενέργεια του Θεού παρίστατο στα οστά και στη σκόνη των λειψάνων του. Ο αναγνώστης βρίσκει επιβεβαίωση της θέσεως αυτής στο ίδιο το κείμενο του Βίου, στο σημείο που γίνεται λόγος και για την κοίμηση και την ταφή του Γρηγορίου Παλαμά: *...ώσπερ της ιεράς ψυχής, ούτω δε και των οστών και της κόνεως αδιασπάτου της συνοίκου του πνεύματος χάριτος εισάπαν διαμενούσης και θείου φωτός οίκον και θαυμάτων πηγήν και βρούσιν ιερών χαρισμάτων και κοινόν και αδάπανον ιατρείον, τον ιερόν εκείνον τάφον εργαζομένης* (*Βίος Παλαμά* 11624-28, σ. 564). Ό,τι ισχύει για τα λείψανα του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά ισχύει και για τα οστά και την κόνη του Γρηγορίου του πάνυ.

52. *Βίος Αθανασίου* 24, σ. 142.

53. Νικηφόρου Γρηγορά, *Ρωμαϊκής Ιστορίας* XIX, I: II, 91821-91915. Η μνεία του διδασκάλου του Γρηγορίου Παλαμά, Γρηγορίου του Δριμέως, από τον Νικηφόρο Γρηγορά στη δεκαετία του 1350 (οπότε και έγραψε τη *Ρωμαϊκή Ιστορία*), για μένα, αποτελεί μαρτυρία της ενοχλητικής παρουσίας του διδασκάλου στην Κωνσταντινούπολη κατά την ίδια δεκαετία. Άλλως δεν θα είχε νόημα η αναφορά του συνδέσμου των δύο Γρηγορίων στην περίοδο πριν από τα έτη 1327 ή 1330 (άφιξη του Βαυλαάμ του Καλαβρού στην Κωνσταντινούπολη), όταν ζούσε ακόμη και ο Θεόδωρος Μετοχίτης. Εκτός τούτου η ίδια η μαρτυρία του Νικηφόρου Γρηγορά για τις δήθεν "αιρετικές" απόψεις των δύο Γρηγορίων πριν από το έτος 1327 (ή 1330) και για τον έλεγχό τους από τον ίδιο τον Γρηγορά δημιουργεί σωρεία ερωτημάτων και προβλημάτων, με τα οποία δεν κρίνουμε σκόπιμο να ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία. Πρέπει να υπογραμμιστεί όμως ότι ο Γρηγοράς στα αντιρρητικά του έργα δεν διατάζει, κάποτε, να παραποιηθεί και να διαστρεβλωθεί τα γεγονότα εις βάρος των ιδεολογικών του αντιπάλων, των ηουχαστών-παλαμιτών, με αποκλειστικό στόχο να "αναδειχθεί νικητής" στη σύγκρουσή του με αυτούς. Βλ. π.χ. Δ.Ν. Μόσχου, *Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός. Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντισηχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά (1293-1361)*, Αθήνα 1998, σσ. 71-97.

54. Βλ. σχετικά PLP Νο 17982. Α.Μ.Τ., "Metochites, Theodore", ODB 2(1991) 1357-1358. Θεόδωρος Μετοχίτης, *Ηθικός ή Περί παιδείας*. Εισαγωγή-Κριτική έκδοση-Μετάφραση-Σημειώσεις Ιωάννης Δ. Πολέμης, [Κείμενα Βυζαντινής Λογοτεχνίας 1], εκδ. Κανάκη, Αθήνα 1995, σσ. 7-8.

55. Meyendorff, *Introduction*, σσ. 50-51. Το έτος 1316 ως χρόνος αναχώρησης του Γρηγορίου Παλαμά από την Κωνσταντινούπολη εξάγεται ως αποτέλεσμα συνδυασμού βιβλιογραφικών και πηγαίων πληροφοριών και ενδείξεων και με αφετηρία το έτος 1296 (έτος γεννήσεώς του, αποδεκτό από την πλειονότητα των ερευνητών). Κατά τον Βίο του, ο Παλαμάς κατά την αναχώρησή του είχε ήδη ξεπεράσει την εφηβική ηλικία (*Γρηγόριος μεν ον τον εφηβον υπερβεβηκώς ήδη και προς αναχώρησιν η περ έφημεν σπεύδων*, *Βίος Παλαμά* 141-2, σ. 441). Ήταν δηλαδή περίπου είκοσι ετών. Οπωσδήποτε καθυστέρησε λίγο την αναχώρησή του η τακτοποίηση του μέλλοντος των οικειών του και των υπηρετών του οίκου του (*Βίος Παλαμά* 142-15). Συνεπώς δεν αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη πριν το 1316.

56. *Βίος Παλαμά* 22-24, σσ. 449-452. Πρβλ. *Δυοίν ενιαυτών και γαρ μετά την επιδημίαν Γρηγορίου παραρρυνέντων, του ληστικού των κάκιστ' απολουμένων Αχαμενιδών συνεχώς επιτιθεμένων τω όρει... αναγκάζονται και άκοντες μεταβήναι...* (*Βίος Παλαμά* 242-11, σ. 452. Meyendorff, *Introduction*, σσ. 52-53, όπου και λόγος για τη Γλωσσία).

57. *Βίος Αθανασίου* 14-16, σσ. 136-138.

58. Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά Συγγράμματα*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 577-578.

59. Νικηφόρου Γρηγορά, *Ρωμαϊκή Ιστορία* XIX, 1: II, 91821-91915. Ο Γρηγοράς δεν χρησιμοποιεί στο κείμενό του την αντωνυμία εκείνος για τον Γρηγόριο Δριμύ.

60. Fr. Miklosich-Ios. Muller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 1, Vindobonae 1860, σ. 370. Η παρουσία του ονόματος του Γρηγορίου του Πολίτη σε έγγραφα του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στη δεκαετία του 1350 συνδέεται με την αξιέπαινη προσπάθεια του πατριάρχη Καλλίστου Α΄ να περιστείλει τις εκτροπές των κληρικών της Κωνσταντινουπόλεως (συμμετοχή σε συμπόσια με λαϊκούς, συμπεριφορά ασύνητη και απρόσεκτη, "αδυναμία" ενασχολήσεως με μάχες, ταραχές και στάσεις, ασχολία με εμπορικές δραστηριότητες ασυμβίβαστες με το ιερατικό αξίωμα, βίος μη αρμόζων στην ιερατική κατάσταση και ακριβεία). Ως μέσα επιτεύξεως των στόχων του ο Κάλλιστος χρησιμοποίησε το διορισμό εξάρχων και αξίων πνευματικών, τις έγγραφες υποσχέσεις εξάρχων και κληρικών για αρμόζοντα βίο και την εκτόξευση απειλών κατά των παραβατών (Στο ίδιο έργο, σσ. 306-312 και 368-375).

61. *Βίος Αθανασίου* 24, σ. 142. Ως γνωστόν, κατά το χρονικό διάστημα 1347-1354 υπήρξαν δύο αυτοκράτορες, ο Ιωάννης Ε΄ ο Παλαιολόγος (1341-1391) και ο Ιωάννης ΣΤ΄ ο Καντακουζηνός (1347-1354).

62. *Βίος Παλαμά* 224-5, σ. 450. Η χρήση της αντωνυμίας εκείνος για κάποιο πρόσωπο δηλώνει ότι το πρόσωπο αυτό είναι ήδη νεκρό. Το αντίθετο ακριβώς εκφράζει η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας ούτος.

63. *Βίος Παλαμά* 1147-8, σ. 562. Τη χρονολόγηση αυτή δέχεται και ο εκδότης του Βίου καθηγητής Δ.Γ. Τσάμης από άλλη όμως αφετηρία (*Αγιολογία*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 174-175). Δεν επιστημαίνει το ανωτέρω χωρίο, από το οποίο φαίνεται σαφέστατα ότι ο Φιλόθεος καθ' ον χρόνον έγραφε το Βίο του Γρηγορίου βρισκόταν στον πατριαρχικό θρόνο για δεύτερη φορά (1364-1376).

64. Βλ. *Τόμος συνοδικός κατά Προχόρου ιερομονάχου του Κυδώνη του φρονήσαντος τα Βαρολάμ και Ακινδύνου*, εξ ου δείκνυται ου μόνον η αγιότης του Παλαμά, αλλ' ότι και συνοδικώς ωρίσθη γίνεσθαι εν τη Εκκλησία κατ' έτος την μνήμην αυτού, PG 151, 710D-712B. Σαφέστατα στον Τόμο μαρτυρείται ότι, καθ' ον χρόνον γραφόταν το κείμενο αυτό (1368), ο Βίος του οσίου Γρηγορίου του Παλαμά βρισκόταν ήδη σε κυκλοφορία μαζί με άλλα κείμενά του. (*Και μαρτυρούσι τω λόγω τα εμά προς εκείνον εγκώμια, δια τε κανόνων και ύμνων εμοί πονηθέντα, και όσα ο παρ' εμού συγγραφείς εκείνον βίος, και τινων εγκωμίων μέρη*, PG 151, 711A).

65. *Βίος Παλαμά* 117-134, σσ. 565-588. Ενδιαφέροντα είναι όσα γράφει ο πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος για τους τρόπους, με τους οποίους εξέφραζαν την τιμή προς τον Γρηγόριο Παλαμά οι πιστοί εκτός της Θεσσαλονίκης: *Και μάρτυρες αφευδείς του λόγου Θετταλοί και Ιλλυριοί και οι εκείθεν τα του μεγάλου θαυμαστώσ διακομίζοντες τε και διηγούμενοι θαύματα - και τι χρη λέγειν- όπου γε και εικόνας εκεί γράφουσι τούτου και πυκνά την αυτού πανηγυρίζουσι μνήμην συν μεγάλη τη πίστει και τω της ψυχής περιφανεί πόθω, και νεώς σπεύδουσιν ανεγείρειν, ως ενί τινι των αποστόλων τε και πατέρων, και κήρυκα της ευσεβείας και προστάτην της εκκλησίας και διδάσκαλόν και φύλακα των ορθών ταύτης δογμάτων μετά πολλού γε θαύματος ανακηρύττονσι τον μέγαν (Βίος Παλαμά 12610-18, σσ. 578-579). Στις λίγες αυτές γραμμές ο Φιλόθεος μας δίνει τα στάδια της διαδικασίας που οδηγούσαν προοδευτικά στην επίσημη ανακήρυξη ενός πιστού χριστιανού ως Αγίου, ιδιαίτερα όταν είχε και το χάρισμα της θαυματουργίας. Αυτά είναι: α) Η διάδοση και επέκταση της φήμης του με τις προφορικές και γραπτές διηγήσεις των θαυμάτων του. β) Η κατασκευή εικόνων του προς τιμητική λατρευτική προσκύνηση. γ) Ο πανηγυρισμός της μνήμης του (την ημέρα της κοιμήσεώς του). δ) Η ανέγερση μισρών ναών-παραεκκλησίων προς τιμήν του. ε) Η ανακήρυξη-χαρακτηρισμός του σε Άγιο.*

66. *Βίος Αθανασίου* 50 (Η νεοελληνική μετάφραση ανήκει στον Δ. Ζ. Σοφιανό, *Ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης*, σσ. 121-122).

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ
Κώστας Σπανός
συνταξιούχος εκπαιδευτικός - ιστορικός

ΘΕΜΑ
Οι αφιερωτές της Γιαννιτζούς της πρώτης γραφής (1640 ci)
στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Η πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας είναι ένα πλούσιο αρχείο ονομάτων, επωνύμων και τοπωνυμίων της περιόδου 1640 ci - 19ος αιώνας.⁽¹⁾ Στα 272 φύλλα της έχουν καταχωρισθεί, με δύο ή περισσότερες γραφές, τα ονόματα πολλών αφιερωτών από οικισμούς του θεσσαλικού και του φθιωτικού χώρου, κυρίως. Χάρη στο περιεχόμενο της πρόθεσης αυτής μπορούμε να μελετήσουμε τα ονοματοδοτικά έθιμα των κατοίκων των εν λόγω περιοχών και να εντοπίσουμε ονόματα οικισμών εγκαταλειμμένων και εξαφανισμένων πριν από πολλά χρόνια. Σημειωτέον ότι για πολλούς οικισμούς η αναφορά τους στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας είναι η αρχαιότερη γραπτή μαρτυρία.

Κατά καιρούς έχουμε παρουσιάσει αρκετές σελίδες της πρόθεσης με αφιερωτές του θεσσαλικού⁽²⁾ και του φθιωτικού⁽³⁾ χώρου. Στα πλαίσια της σημερινής ανακοίνωσής μας θα παρουσιάσουμε τους αφιερωτές της Γιαννιτζούς της αρχικής γραφής, δηλαδή του έτους 1640 ci, οι οποίοι είναι καταχωρισμένοι στα φ. 142β - 146α⁽⁴⁾. Πρόκειται για 208 άτομα, από τα οποία τα 127 είναι άνδρες και τα 81 γυναίκες. Πρώτα θα παρουσιάσουμε τα ονόματά τους και μετά τα επώνυμα, ενώ για τα πρακτικά του συνεδρίου θα δώσουμε τον αλφαβητικό κατάλογο των αφιερωτών και το περιεχόμενο των φύλλων 142β - 146α.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΙΤΖΟΥΣ ΤΟΥ 1640 ci

1. ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

Οι 127 άνδρες αφιερωτές από την Γιαννιτζού φέρουν 25 ονόματα. Τρία από αυτά τα φέρουν 64 άνδρες, δηλαδή το 50,39%. Πρόκειται για τα ονόματα:

Ιωάννης,	23 άνδρες
Γεώργιος,	21 άνδρες
Δημήτριος,	20 άνδρες

Τα 25 ονόματα τα κατατάξαμε στις παρακάτω 4 ομάδες:

A) Ονόματα από την εκκλησιαστική παράδοση (14/25)

Ανδρέας. Γεώργιος. Δημήτριος. Ευστάθιος. Ζαχαρίας < Ζαχαρίας. Θεόδωρος. Ιωάννης. Κοσμάς. Κώνστας < Κωνσταντίνος. Λάμπρος < Χαράλαμπος. Μανόλης. Μιχαήλ. Νικόλαος. Χριστόδουλος.

Β) Ονόματα από την λαϊκή παράδοση (5/25)

Αργύρης. Αυγέρος< αυγή. Πλούμπης< Πλούμης< μεσν. πλουμί· στολίδι. Ρίζος· από την ευχή "να ριζώσει", δηλαδή να επιβιώσει το νεογέννητο. Σταμάτης· από την ευχή "να σταματήσει" ο θάνατος των νεογέννητων ή η γέννηση άλλων ανεπιθύμητων παιδιών.

Γ) Ονόματα από την Ιστορία (5/25)

Ανδρώνης< Ανδρόνικος. Λέκας< Αλέκας< Αλέκος< Αλέξανδρος για τους Ηπειρώτες και τους βλαχόφωνους του αλβανικού χώρου. Σίμος· από το ομώνυμο αρχαιοελληνικό που μαρτυρείται και στη Θεσσαλία. Σύρος. Φράγγος· ο δυτικο - Ευρωπαίος, ο καθολικός.

Δ) Ξένα ονόματα (1/25)

Μουρίκης(5).

2. ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Οι 81 γυναίκες αφιερωτές από την Γιαννιτζού φέρουν 33 ονόματα, στα οποία κυρίαρχη θέση κατέχει το όνομα Αρχόντω που φέρουν 16 γυναίκες. Σημειωτέον ότι τέσσερα ονόματα (Θεοδοσία, Μακαρία, Παρθενία, Σωφρονία) ανήκουν σε πέντε καλόγριες. Τα 34 ονόματα τα κατατάξαμε στις παρακάτω 4 ομάδες:

Α) Ονόματα από την εκκλησιαστική παράδοση (16/34)

Βασιλικού< Βασιλική. Δέσπω< Δέσποινα. Δήμου< Δήμω< Δήμος< Δημήτρης. Ειρήνη. Θεοδοσία. Θόδω< Θεοδώρα. Κωνστού< Κωνστώ< Κωνσταντινιά. Μάγδω< Μαγδαληνή. Μάνθου< Μάνθω< Μάνθος< Ματθαίος. Μακαρία. Μαρία. Νικολού< Νικολώ< Νικολός< Νικόλαος. Παρθενία. Σαλώμη. Σταθού< Ευσταθού< Ευσταθία. Σωφρονία.

Β) Ονόματα από την λαϊκή παράδοση (14/34)

Αργύρω. Αυγίτζω< Αυγίτσα< αυγή. Βαρσάμω< Βαλσάμω< βάλαμο. Ευγένω< Ευγενία. Καλή. Κοντύλω< κοντυλοφρύδω. Κουμπίτζα< κουμπί. Κρυστάλλω. Παγώνα. Πλούμπω< Πλούμω< μεσν. πλουμί· στολίδι. Ρόδω< ρόδι. Σταμάτα< Σταμάτης. Φέγγω. Χρυσάφω.

Γ) Ονόματα από την ιστορία (3/34)

Ευδοκία. Κόμνω< Κομνηνή. Φράγγω< Φράγγος.

Δ) Ονόματα από αξιώματα (1/34)

Αρχόντω< άρχοντας.

Ο ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

α) των ανδρών

1.	Ανδρέας	1
2.	Ανδρώνης	1
3.	Αργύρης	1
4.	Αυγέρος	2
5.	Γεώργιος	5
	Γεώργης	13
	Γέργος	3
6.	Δημήτριος	6
	Δημήτρης	2
	Δήμας	12
7.	Ευστάθιος	6
	Στάθης	5
8.	Ζαχαρίας	2
9.	Θεόδωρος	3
10.	Ιωάννης	23
11.	Κοσμάς	1
12.	Κώνστας	3
13.	Λάμπος	3
14.	Λέκας	1
15.	Μανόλης	1
16.	Μιχαήλ	1
	Μίχος	6
17.	Μουρίκης	1
18.	Νικόλαος	2
	Νικόλας	2
	Νίκος	1
19.	Πλούμης	1
20.	Ρίζος	8
21.	Σίμος	3
22.	Σταμάτης	3
	Στάμος	2
23.	Σύρος	1
24.	Φράγγος	1
25.	Χριστόδουλος	1

β) των γυναικών

1.	Αργύρω	1
2.	Αρχόντω	15
	Αρχόντου	1
3.	Αυγίτζω	2
4.	Βαρσάμω	2
5.	Βασιλικού	1
	Μπήλια(6)	1
6.	Δέσπω	4
7.	Δήμου	1
8.	Ειρήνη	1
9.	Ευγένω	1
10.	Ευδοκία	1
11.	Θεοδοσία	2
12.	Θόδω	1
13.	Καλή	1
	Κάλω	4
14.	Κόμνω	1
15.	Κοντύλω	1
16.	Κουμπίτζα	2
17.	Κρουσάλλω	2
18.	Κωνστού	1
19.	Μάγδω	1
20.	Μακαρία	1
21.	Μάνθου	1
22.	Μαρία	3
23.	Νικολού	1
24.	Παγώνα	6
25.	Παρθενία	1
26.	Πλούμπω	2
27.	Ρόδω	1
28.	Σαλώμη	1
29.	Σταθού	4
30.	Σταμάτα	4
	Στάμω	3
31.	Σωφρονία	1
32.	Φέγγω	1
33.	Φράγγω	2
34.	Χρυσάφω	2

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΕΠΩΝΥΜΑ ΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΙΤΖΟΥΣ ΤΟΥ 1640 ci

Από τους 208 Γιαννιτζιώτες, που αναφέρονται στα φ. 142β - 146α, οι 187 φέρουν επώνυμο και οι υπόλοιποι 21 μνημονεύονται με το βαφτιστικό τους: Αρχόντω, αδελφή του γραμματικού· Γεώργιος, άνδρας της Σταμάτας· Γεώργης, γραμματικός του Δήμου· Βασιλικού, γυναίκα του Σίμου, κλπ. Συνολικώς αποδελτιώσαμε, για μελέτη, 60 επώνυμα, τα οποία κατατάξαμε στις παρακάτω πέντε ομάδες:

A) Πατρωνύμια (20/60)

Αλέξη. Αυγέρου. Θωμά. Καρανικόλας< τουρ. Καγα (μαύρος)+Νικόλας. Κοσμά. Κυριαζή. Λάμπου. Λέκας. Μιχάλη. Μουρίκης. Ντούσιας< βλαχ. Διαμαντούσιας< Διαμάντης. Παπαγεώργη. Παπαστάθη. Σίμου. Σπυρίδων. Στράτος. Τούσιας< βλαχ. Πετρούσιας< Πέτρος(7). Φραγγόπουλος. Φράγγου. Χρυσόπουλος.

B) Μητρωνύμια - Ανδρωνυμικά (8/60)

Ανθίτζας. Γιαννούς. Δημήτρειας. Ειρήνης. Μακριτζούς. Μιχάλενας. Μπίλιας. Στεφανιάς.

Γ) Επαγγελματικά (10/60)

Κάπελας· ο ταβερνιάρης

Καρδαράς· που κατασκευάζει καρδάρια, ξύλινα δοχεία για γάλα.

Λοράς< Λωράς· που κατασκευάζει λουριά.

Μακελάρης· ο κρεοπώλης

Μπογιατζής< τουρ. boyacı· βαφέας

Σάκας< τουρ. saka· νερουλάς

Σκιαδά< Σκιαδάς· που κατασκευάζει σκιαδία (καπέλα για τον ήλιο)

Τούντας< βλαχ. Tundu (κουρεύω)(8)· ο κουρέας

Χαλκεύς· ο χαλκουργός

Χαλκιόπουλος< χαλκιάς+η υποκ. κατάληξη - όπουλος

Δ) Πατριδωνύμια (4/60)

Βλάχος· ο βλαχόφωνος ή αυτός που ζει νομαδικά

Ξένος· ο ερχόμενος από ξένο μέρος

Πέρσης

Σαϊάδας. Ίσως Σταϊάδας< Σταγιάδας· ο καταγόμενος από το χωριό Στάγια, τον σημερινό Πλάτανο.

Ε) Παρωνύμια (10/60)

Κουβέλης< κουβέλι· ξύλινο δοχείο που χωρούσε 12 ομάδες (15, 360 κιλά) σιτηρά(9), αλλά και κυψέλη(10).

Λυγεράς< λυγερός

Μάκριτζας< μακρύς

Μούτος< βλαχ. Mutu· βουβός, άφωνος(11)

Μπήρμπλας< μπιρμπίλα (στρίψωμα μαντιλιού)< ίσως τουρ. birbiri (το ένα μετά

το άλλο)(12)

Παστρικός· ο καθαρός, ο νοικοκυρεμένος

Πλατής

Τζηβήκης< Τσιβίκης< τσιβίκι· καρφί(13), ή μεσν. τσιβίκιν< αρχ. κιμβίκιον?

τσιμπούρι(14)

Τυροζούμης< τυρί+ζουμί

Φαρμάκης· ο πικρόχολος

Στ) Δυσετυμολόγητα (8/60)

Βωστίλας. Γοστίλας. Μπαϊκούσης. Νομάστενος. Ντεμήνος. Σπέντζης. Στείτης.

Χαροζίας.

Ο ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΙΤΖΟΥΣ

Αλέξη Θεοδοσία, μοναχή

Ανθίτζας Αρχόντω

Ανθίτζας Γέργος

Ανθίτζας Δέσπω

Ανθίτζας Δήμος του Ιωάννη

Ανθίτζας Ιωάννης

Ανθίτζας Θεοδοσία, γυναίκα του Γέργου, μοναχή

Αρχόντω, αδελφή του γραμματικού

Αρχόντω, γυναίκα του Νικολάου

Αυγέρος του παπά

Αυγέρου Μάνθου, κόρη του Αυγ.

Βασιλικού, γυναίκα του Σίμου

Βλάχος Κοσμάς

Βωστίλας Γεώργιος

Βωστίλας Στάθης του Γεωργίου

Γεώργης, γραμματικός του Δήμου του παπά

Γεώργης, μαθητής του Στάθη

Γεώργης, παπα -

Γεώργης του Δημητρίου

Γεώργιος, άντρας της Σταμάτας

Γιαννούς Ιωάννης

Γιαννούς Παγώνα του Ιωάννη

Γιαννούς Ρίζος του Ιωάννη

Γοστίλα Ειρήνη, μητέρα του Ευσταθίου

Γοστίλας Ευστάθιος

Δημήτρηντας Βαρσάμω, γυναίκα του Δήμου

Δημήτρηντας Δήμος

Δημήτρηντας Δήμος του Σύρου

Δημήτρηντας Σύρος

Δημήτριος, πατέρας του Γεώργη

Δήμος

Ειρήνης Λάμπου
Ειρήνης Σωφρονία του Λάμπου, μοναχή
Θωμάς Γεώργης
Θωμά Δημήτριος του Γεώργη
Θωμά Ιωάννης
Θωμά Κάλω, γυναίκα του Νίκου
Θωμά Νικόλαος - Νίκος
Κάλω, μητέρα του Γεώργη
Κάπελας Ανδρέας
Καρανικόλας Ευστάθιος
Καρδαρά Αρχόντου της Κωνστού
Καρδαρά Κωνστού
Καρδαράς Δήμος
Κοσμά Ιωάννης
Κοσμά Μαρία, μητέρα του Ιωάννη
Κουβέλη Κόμνω
Κουβέλη Παγώνα του Κώνστα
Κουβέλης Ιωάννης
Κουβέλης Κώνστας
Κυριαζή Γεώργης
Λάμπου του παπά
Λάμπου Βαρσάμω, γυναίκα του Λ.
Λάμπου Ιωάννης
Λάμπου Ρίζος του παπά
Λέκα Αρχόντω, γυνή του Ζαχαρή
Λέκα Καλή, γυναίκα του Σίμου
Λέκα Κρουστάλλω του Μίχου
Λέκα Ρόδω, νύφη του Μίχου
Λέκα Σταμάτα, γυναίκα του Λ.
Λέκα Χρυσάφω, γυναίκα του Λ.
Λέκας Δημήτριος του Μίχου
Λέκας Ευστάθιος - Στάθης
Λέκας Ζαχαρή του Στάθη
Λέκας Ιωάννης, αδερφός του Ευσταθίου
Λέκας Ιωάννης του Μίχου
Λέκας Μίχου
Λέκας Ρίζος του Στάθη
Λέκας Σίμος
Λορά Δέσπω του Νίκου
Λοράς Νίκος
Λυγερά Θόδω, μητέρα του Στάθη
Λυγεράς Στάθης
Μακαρία, κόρη του παπα - Γιώργη, μοναχή
Μακελάρη Κουμπίτζα
Μακελάρης Θεόδωρος
Μάκριτζα Αργύρω, γυναίκα του Ρίζου

Μάκροιτσα Αυγίτζω, γυναίκα του Γεώργη
 Μάκροιτσα Μπήλια, γιαγιά του Γεώργη
 Μάκροιτσας Γεώργης
 Μάκροιτσας Μίχος του Στάθη
 Μάκροιτσας Ρίζος
 Μάκροιτσας Στάθης
 Μακροιτσούς Γεώργιος
 Μακροιτσούς Παγώνα, γυναίκα του Γεωργίου
 Μιχάλενας Ιωάννης
 Μιχάλενας Φέγγω, γυναίκα του Ιωάννη
 Μιχάλη Αρχόντω, γυναίκα του Ρίζου
 Μιχάλη Ιωάννης
 Μιχάλη Ρίζος του Ιωάννη
 Μουρίκη Πλούμπω, γυναίκα του Μ.
 Μουρίκης
 Μουρίκης Δήμος του Ιωάννη
 Μουρίκης Ιωάννης
 Μουρίκης Λάμπος του Ιωάννη
 Μούτος Γέργος
 Μούτου Ευγένω, μητέρα του Γέργου
 Μπαϊκούση Σταθού
 Μπήλιας Γεώργης
 Μπήρμπηλα Αρχόντω, γυναίκα του Ιωάννη
 Μπήρμπηλας Ιωάννης
 Μπογιατζή Σαλώμη του Στάμου, μοναχή
 Μπογιατζής Στάμος
 Νικόλαος, άντρας της Αρχόντως
 Νομάστενος Ιωάννης
 Νομάστενος Μίχος
 Νομάστενου Αρχόντω, γυναίκα του Μίχου
 Νομάστενου Παγώνα, γυναίκα του Ιωάννη
 Ντεμήνος Γέργος
 Ντεμήνος Δημήτριος
 Ντεμήνος Ευστάθιος - Στάθης
 Ντεμήνος Ιωάννης του Ευσταθίου
 Ντεμήνος Ιωάννης του Πλούμπη
 Ντεμήνος Πλούμπης
 Ντεμήνος Ρίζος
 Ντεμήνος Σίμος
 Ντεμήνος Στάθης
 Ντεμήνου Δήμου, μητέρα του Ιωάννη
 Ντεμήνου Κουμπίτζα
 Ντούσια Αρχόντω του Σταμάτη
 Ντούσιας Σταμάτης
 Ξένη Μαρία
 Ξένος Νικόλαος

Παπαγεώργη Σταθού
Παπαγεώργη Παρθενία, μοναχή
Παπαστάθη Αργύρης
Παστρικός Ιωάννης
Πέρση Αρχόντω του Ευσταθίου
Πέρση Κάλω, γυναίκα του Ιωάννη
Πέρσης Ευστάθιος
Πέρσης Ιωάννης
Πλατή Σταμάτα, μητέρα του Γεώργη
Πλατή Στάμω, γυναίκα του Ευσταθίου
Πλατή Χρυσάφω, γυναίκα του Δημήτρη
Πλατής Γεώργης
Πλατής Δημήτρη
Πλατής Δήμος του Δημήτρη
Πλατής Δημήτριος του Ευσταθίου
Πλατής Ευστάθιος
Πλούμπω, πεθερά του Δήμου της Δημήτρενας
Σαϊάδα Κάλω, γυναίκα του Δήμου
Σαϊάδας Δήμος
Σάκα Ευδοκία, γυναίκα του Ιωάννη
Σάκα Σταθού, νύφη του Ιωάννη
Σάκας Ιωάννης
Σίμος, άνδρας της Βασιλικούς
Σίμου Αρχόντω, γυναίκα του Δημητρίου
Σίμου Δημήτριος
Σίμου Κώνστας
Σκιαδά Φράγγω
Σπέντζη Αρχόντω, γυναίκα του Ρίζου
Σπέντζη Κοντύλω, γυναίκα του Μίχου
Σπέντζης Αυγέρος
Σπέντζης Γεώργης του Μίχου
Σπέντζης Ζαχαρής του Μίχου
Σπέντζης Ιωάννης του Αυγέρου
Σπέντζης Μίχος
Σπέντζης Ρίζος
Σπυρίδων Γεώργιος
Σπυρίδων(ος) Αρχόντω, γυναίκα του Γεωργίου
Στάθης
Σταμάτα, γυναίκα του Γεωργίου
Στεήτη Μαρία, γυναίκα του Σταμάτη
Στεήτης Στάμος - Σταμάτης
Στεφανίας Μίχος
Στεφανίας Θεόδωρος του Μίχου
Στράτος Δήμος
Στράτου Μάγδω, γυναίκα του Δήμου
Τζηβήκη Αρχόντω, γυναίκα του Ιωάννη

Τζηβήκη Δέσπω, γυναίκα του Σταμάτη
 Τζηβήκης Ιωάννης του Σταμάτη
 Τζηβήκης Σταμάτης
 Τούντας Γεώργης
 Τούσια Στάμω, γυναίκα του Γεωργίου
 Τούσιας Γεώργιος
 Τούσιας Μίχος του Γεωργίου
 Τυροζούμης Δήμος
 Φαρμάκη Αυγίτζω του Λέκα
 Φαρμάκη Νικολού, γυναίκα του Λέκα
 Φαρμάκης Ανδρώνης
 Φαρμάκης Γεώργης του Λέκα
 Φαρμάκης Θεόδωρος
 Φαρμάκης Λέκας
 Φραγγόπουλος Μιχαήλ
 Φραγγόπουλος Ρίζος
 Φραγγοπούλου Φράγγω
 Φράγγος, γαμπρός του Κουβέλη
 Φράγγου Σταμάτα, γυναίκα του Φρ.
 Χαλκεύς Γεώργιος
 Χαλκεύς Ιωάννης
 Χαλκεύς Σταμάτης του Γεωργίου
 Χαλκέως Σταθού, γυναίκα του Γεωργίου
 Χαλκέως Στάμω, γυναίκα του Σταμάτη
 Χαλκιόπουλος Δημήτρης του Δημήτρη
 Χαλκιόπουλος Ιωάννης
 Χαλκιόπουλος Νικόλας του Ιωάννη
 Χαλκιόπουλος Χριστόδουλος του Νικόλα
 Χαλκιοπούλου Αρχόντω, μητέρα του Δημήτρη
 Χαλκιοπούλου Παγώνα, γυναίκα του Χριστοδούλου
 Χαρκία Παγώνα, γυναίκα του Δήμου
 Χαρκίας Δήμος
 Χρυσόπουλος Γεώργης
 Χρυσόπουλος Δήμος του Μανώλη
 Χρυσόπουλος Ιωάννης
 Χρυσόπουλος Κώνστας του Ιωάννη
 Χρυσόπουλος Μανόλης
 Χρυσοπούλου Αρχόντω, γυναίκα του Κώνστα
 Χρυσοπούλου Δέσπω, γυναίκα του Γεώργη
 Χρυσοπούλου Κρουστάλλω, γυναίκα του Δήμου

Στη συνέχεια εκδίδουμε τα φ. 142β - 146α

Φ. 142β Χωρίω Γιανιτζού

+ Ευστάθιος του Λέκα και η γυνή του Σταμάτα και ο αδελφός του Ιωάννης.

+ ο Σίμος και η γυνή του Βασιλικού	χ
+ Ευστάθιος ο Καρανικόλας	τ
+ Γεώργης ο μαθητής του Στάθη	τ
+ Γεώργης ο Φαρμάκης και ο π(ατ)ήρ του Λέκας και η μ(ήτ)ηρ του Νικολού και την αδελφή του Αυγίτζω και έτερα δύο ονόματα, Ανδρώνη και Θεοδώρου	αω
+ Σταμάτης ο χαλκεύς, ο π(ατ)ήρ του Γεώργιος και η μ(ήτ)ηρ του Σταθού και η γυνή του Στάμω και άλλο όνομα Ιω(άννης)	αφ
+ ο Δήμος της Ανθίτζας και ο π(ατ)ήρ του Ιωάννου	χ
+ ο Δήμος της Δημήτρενας και ο π(ατ)ήρ του Σύρος	χ
+ Θεόδωρος ο μακελάρης και η γυνή του Κουμπίτζα	χ
+ ο Δήμος ο Καρδαράς	τ
+ Νικόλαος, υιός του Θωμά	τ
+ Ιωάννης ο Κουβέλης και η γυνή του Κόμνωσ	χ
+ Γεώργης ο γραμματικός του Δήμου του πα(πά) και ο π(ατ)ήρ του Δημήτριος και η μ(ήτ)ηρ του Κάλω	⊗

Φ. 143α

+ Κωνστού, η γυνή του Καρδαρά και η θυγάτηρ του Αρχόντου	χ
+ Αργύρης του παπα - Στάθη από την Μπαλούκοβα(15)	τ
+ Ρίζος, υιός του Ιωάννη της Γιαννούς	τ
+ Χρυστάλλω, η γυνή του Δήμου του Μανώλη Χρυσόπουλου	τ
+ Ζαχαρίας του Στάθη του Λέκα και ο αδελφός του Ρίζος και η μ(ήτ)ηρ του Χρυσάφωσ και η γυνή του Αρχόντω και ο π(ατ)ήρ του Λέκας και η γυνή του Λέκα Σταμάτα	αω
+ Μακαριάς (μον)αχ(ής), η γυνή του παπα - Γιώργη είναι εις τα κοινοβιάτικα και του λόγου του Γεωργίου Ιερέωσ	ατ
+ Κώνστας, υιός του Κουβέλη	τ
+ Βαρσάμω, η γυνή του Δήμου της Δημήτρενας	τ
+ Φέγγω, η γυνή του Ιω(άννη) της Μιχάλενας	τ
+ Θεοδοσίας (μον)αχ(ής), η γυνή του Γέργου της Ανθίτζας	τ
+ Θεοδοσίας (μον)αχ(ής), η θυγάτηρ του Αλέξη	τ
+ Αρχόντω, η γυνή του Κώνστα του Χρυσόπουλου	τ
+ Πλούμπω, η πεθερά του Δήμου της Δημήτρενας	τ
+ Θεόδωρος του Μίχου της Στεφανιάς	τ

Φ. 143β

+ Σταμάτης Ντούσιας	τ
+ Ρίζος, υιός του Σπέτζη	τ
+ Λάμπωσ του Ιωάννη του Μουρίκη	τ
+ Κοσμάς ο Βλάχος	τ
+ Μίχωσ ο Σπέτζης	τ
+ Ιω(άννης) ο Μπήριμπηλας και η γυνή του Αρχόντω	χ
+ Μίχωσ Νομάστενε και η γυνή του Αρχόντω και ο πεθερός του Μιχαήλ ο Φραγγόπουλος	⊗

- + Μίχος ο Λέκας και υιοί του Ιω(άννου) και Δημητρίου και η νύμφη του Ρόδω ασ
 + Αργύρω η γυνή του Ρίζου του Μάκριτζα τ
 + Σταθού του Μπαϊκούση τ
 + Δημήτριος του Γεώργη του Θωμά τ
 + Δημήτρης του Χαλκιόπουλου και ο π(ατ)ήρ του Δημήτρης
 και η μ(ήτ)ηρ του Αρχόντω
 + Κρουστάλλω η θυγάτηρ του Μίχου του Λέκα τ
 + Στάμος Στεήτης τ
 + Ιωάννου θωμά τ
 + Κώνστα του Σίμου τ
 + Φράγγω Σκιαδά τ
 + Δημήτριος υιός του Σίμου και η γυνή του Αρχόντω χ

φ. 144α

- + Μουρίκη, τον έγγραψε ο παπα - Γεώργης τ
 + Νικόλαος και η γυνή του Αρχόντω, ο συμπέθερος του παπα - Γεώργη χ
 + ο Δήμος του Ιω(άννη) του Μουρίκη και η γυνή του Πλούμπω χ
 + ο Ρίζος του Λάμπου του παπά και η γυνή του Ιω(άννη) χ
 + Ιω(άννης) του Τζηβήκη, έγγραψεν τον π(ατ)ήρ του Σταμάτη
 και την μ(ήτ)ηρ του Δέσπω και του λόγου του και την γυνή του Αρχόντω ασ
 + Φράγγος ο γαμπρός του Κουβέλη και η γυνή του Σταμάτα χ
 + ο Στάθης του Λυγερά, έγγραψεν την μ(ήτ)ηρ του Θόδω τ
 + Κάλω η γυνή του Ιω(άννη) του Πέρσου τ
 + Γεώργης υιός του Μίχου του Σπέτζη τ
 + Κοντύλω η γυνή του Μίχου του Σπέτζη τ
 + Αρχόντω η γυνή του Ρίζου του Σπέτζη τ
 + Μίχος του Γεώργη του Τούσια και ο π(ατ)ήρ του Γεώργιος τ
 + Στάθης Σπέτζης τ
 + Στάθης Ντεμήνου τ
 + Στάθης του Βωστίλα και ο π(ατ)ήρ του Γεώργιος χ
 + Μίχος ο Μάκριτζας και ο π(ατ)ήρ του Στάθης χ

φ. 144β

- + Μπήλια, η βαβά του Γεώργη του Μάκριτζα τ
 + Κουμπίτζα του Τεμήνου τ
 + Σκαρλάτος Ξένος τ
 + Γεώργης του Μίχου του Σπέτζη τ
 + Αρχόντω, Δέσπω της Ανθίτζας τ
 + Ιω(άννης) ο Παστριζός τ
 + Στάμω η γυνή του Γεώργη του Τούσια τ
 + Γεώργης Χρυσόπουλος και η γυνή του Δέσπω χ
 + Νικόλας Χαλκιόπουλος και ο π(ατ)ήρ του Ιωάννης χ
 + Ρίζος, υιός του Ιω(άννη) του Μιχάλη και η γυνή του Αρχόντω
 και ο π(ατ)ήρ του Ιωάννης

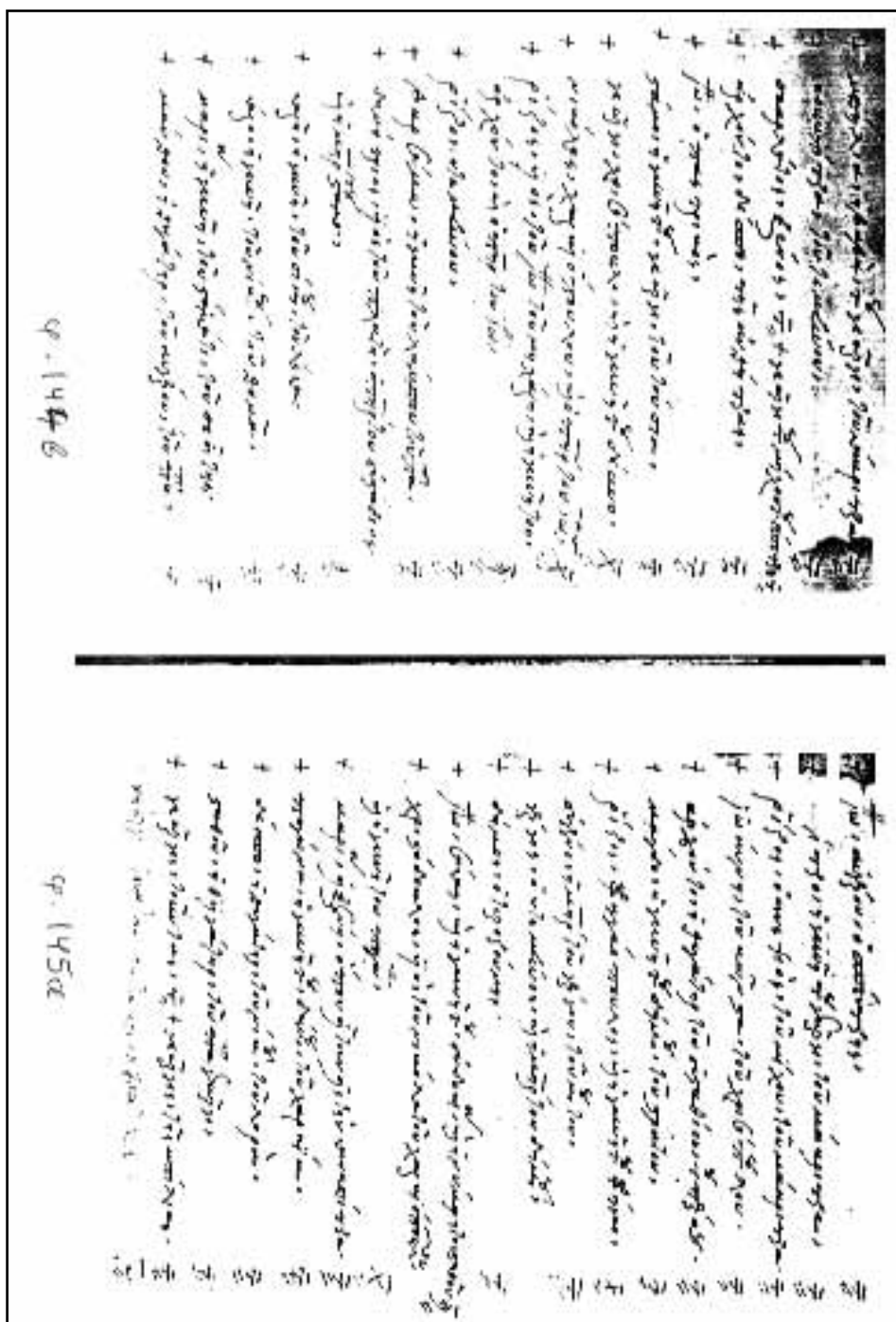
+ Ρίζος Ντεμήνου	τ
+ Βαρσάμω η γυνή του Λάμπου του παπά	τ
+ Δημήτριος υιός του Πλατή, ο π(ατ)ήρ του Ευστάθιος και η μ(ήτ)ηρ του Στάμω	☉
+ Καλή, η γυνή του Σίμου του Λέκα	τ
+ Κάλω, η γυνή του Νίκου του Θωμά	τ
+ Μαρία, η γυνή του Σταμάτη του Στεΐτη	τ
+ Μάνθου, η θυγάτηρ του Αυγέρου του παπά	τ

φ. 145α

+ Ιω(άννης) Αυγέρου, ο σπέντζης	τ
+ Αυγίτζω, η γυνή του Γεώργη του Μάκριτζα	τ
+ Ρίζος, ο ανεψιός του Μίχου του Μάκριτζα	τ
+ Ιωάννης του Κώνστα του Χρυσόπουλου	τ
+ Αρχόντω, η θυγάτηρ του Ευσταθίου του Πέρσου	τ
+ Μάγδω, η γυνή του Δήμου του Στράτου	τ
+ Ρίζος Φραγγόπουλος και η γυνή του Φράγγω	χ
+ Ευγένω, η μ(ήτ)ηρ του Γέργου του Μούτου	τ
+ Γέργος ο Ντεμήνος και η μ(ήτ)ηρ του Δήμου	τ
+ Δήμος ο Τυροζούμης	τ
+ Ιω(άννης) Σάκας και η γυνή του Ευδοκία κ(αι) η νύμφη του Σταθού	☉
+ Χριστόδουλος, υιός του Νικόλα του Χαλκιόπουλου και η γυνή του Παγώ(να)	χ
+ Μαρία η Ξένη, όπου ήταν εις την Καναπίτζα(16)	τ
+ Παγώνα, η γυνή του Δήμου του Χαρκία	τ
+ Δέσπω, η θυγάτηρ του Νίκου του Λορά	τ
+ Σταθού, η θυγάτηρ του παπα - Γεώργη	τ
+ Γεώργης Τούντας	τ
+ Γεώργης της Μπίλιας	τ
+ Γεώργης Τούντας εις τα κοινοβιάτικα	τ

φ. 145β

+ Ανδρέας Κάπελας	τ
+ Γεώργης του Κυριαζή	τ
+ Σταμάτα, η μήτηρ του Γεώργη του Πλατή	τ
+ Δημητρίου, Σίμου του Στάθη του Ντεμήνου	χ
+ Ειρήνη, η μ(ήτ)ηρ του Ευσταθίου του Γοστίλα	τ
+ έγραψεν ο Δήμος ο Πλατής τον Νικόλα τον Ξένο, τον π(ατ)ήρ του Δημήτρη και την μ(ήτ)ηρ του Χρυσάφω	☉
+ Γεώργης του Πλατή	τ
+ Γεώργος ο Σπυρίδων και η γυνή του Αρχόντω	χ
+ Παρθενίας (μον)αχ(ής), η θυγάτηρ του παπα - Γεώργη εις τα κοινοβιάτικα	α
+ Σωφρονίας (μον)αχ(ής), η θυγάτηρ του Λάμπου της Ειρήνης	τ
+ Ιω(άννης) του Κοσμά και η μ(ήτ)ηρ του Μαρία	χ
+ Γεώργιος και η γυνή του Σταμάτα, ο πενθερός του Ρίζου του Λάμπου του παπ(ά)	χ

Οι σελίδες 144β και 145α της πρόθεσης της Ιεράς Μονής Ρεντίνας.

+ Ιω(άννης), υιός του Πλούμπη του Ντεμήνου	τ'
+ Ζάχαρης, υιός του Μίχου του Σπέντζη	τ'
+ Σαλώμης (μον)αχ(ής), η θυγάτηρ του Στάμου του Μπογιατζή	τ'
+ Αρχόντω, η αδελφή του γραμματικού	τ'

φ. 146α

+ Παγώ(να), η γυνή του Κώνστα του Κουβέλη	τ'
+ Αρχόντω, η θυγάτηρ του Σταμάτη του Ντούσια	τ'
+ Παγώνα, η θυγάτηρ το υ Ιωάννου της Γιαννούς	τ'
+ Παγώνα, η γυνή του Ιω(άννη) του Νομάστενου	τ'
+ Παγώνα, η γυνή του Γεώργου της Μακροτζούς	τ'
+ Ιωάννης, υιός του Ευσταθίου του Ντεμήνου	τ'
+ Δήμος ο Σαϊάδας και η γυνή του Κάλω	χ'

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1.Πρόκειται για χάριτο χειρόγραφο (20,5X14,5 εκ.) το οποίο φυλάσσεται στη Μονή της Κορώνας, κοντά στη Λίμνη του Πλαστήρα. Η ταυτότητα του χειρογράφου υπάρχει στο φ. 118α: "επί έτους 1660 ήγουν αχξ, εν μηνί/ οκτώβριω εις τους 18 εγράφηθη ο μ(η)τροπολίτης ο / Ιωσήφ εις την παναγίαν μου την ρετίνα εις τα(ην) παρουσία(...)".

2.Βλ. Κώστας Σπανός, α) Οι καρδισιιώτικοι οικισμοί στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας (1460 ci - 19ος αι.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 25 (Λάρισα 1994) 129 - 154, β) Τα ονόματα και τα επώνυμα των Ρεντινιωτών γύρω στα 1640 στην πρόθεση της μονής της Ρεντίνας, *Καρδισιώτικα Χρονικά*, 1 (Καρδίτσα 1995), γ) Καρδισιώτικα ονόματα του 17ου αιώνα στην πρόθεση της Ρεντίνας, *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την περιοχή της*, Καρδίτσα 1996, 123 - 139, δ) Οι αφιερωτές της Κυδωνιάς στη Μονή της Ρεντίνας (1640 - 18ος / 19ος αι.), *Γνώση και Γνώμη*, 14 (Καρδίτσα 1998) 75 - 78, ε) Οι αφιερωτές πέντε οικισμών της Καρδίτσας στην πρόθεση της μονής της Ρεντίνας (17ος - 18ος αι.), *Γνώση και Γνώμη*, 15 (1999) 79 - 84, στ) Τα ονόματα των Σμοκοβιτών του 17ου - 18ου αι. στην πρόθεση της Ρεντίνας, *Καρδισιώτικα Χρονικά*, 5 (2000) 39-66.

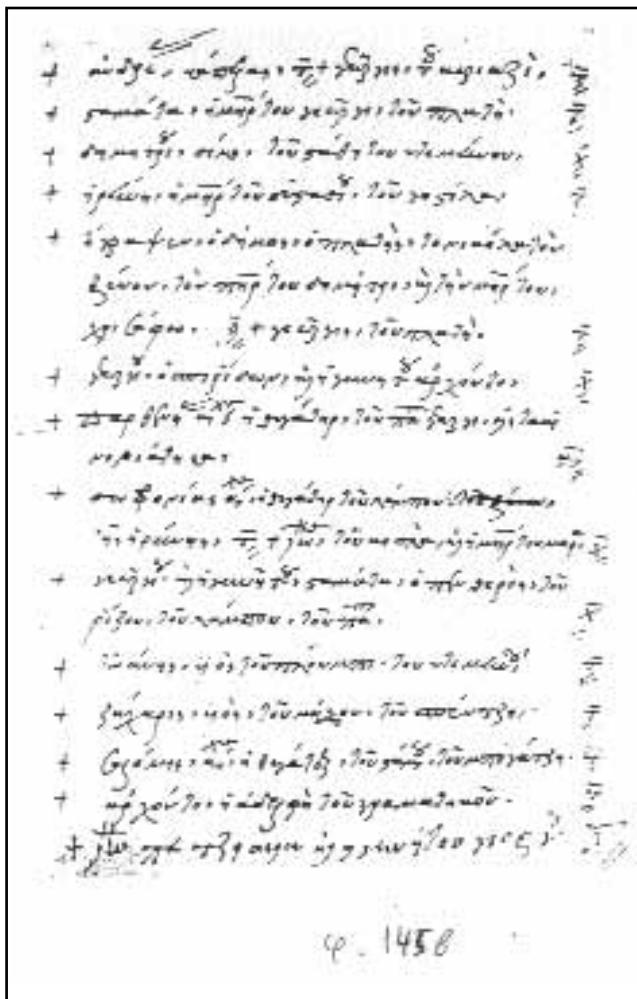
3.Βλ. Κώστας Σπανός, α) Τα ονόματα των Υπαταίων στην πρόθεση της Ρεντίνας, 1650 - 1693, *Υπάτη*, 30 - 32 (Αθήνα 1993 - 1994) 27 - 51, β) Τα ονόματα των αφιερωτών από τους οικισμούς Κόπανο, Μπογόμελο και Αλποχώρι της Υπάτης στην πρόθεση της Ρεντίνας (1650 - 18ος αι.), *Υπάτη*, 33 - 36 (1995 - 1996) 64 - 67, γ) Τα χωριά του Δομοκού και τα ονόματα των αφιερωτών τους στην α' γραφή της πρόθεσης της Ρεντίνας γύρω στα 1640, *Χρονικά της Επαρχίας Δομοκού*, 7 (Αθήνα 1996) 18 - 42, δ) Τα ονόματα των Κουρνοβιτών στην πρόθεση της Ρεντίνας (1640 - 1660), *Φθιωτικά Χρονικά*, 16 (Λαμία 1996) 140 - 148, ε) Τα ονόματα των Λαμιέων στην πρόθεση της Ρεντίνας (1640 - 1660) *Φθιωτικά Χρονικά*, 17 (1997) 78 - 91, στ) Τα ονόματα των αφιερωτών του Δομοκού και της Ομβριακής στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας, *Πρακτικά του Συνεδρίου Δήμου Δομοκού - ΕΜΑΕΔ "Ο ΕΛΛΗΝ" Ιστορία και Πολιτισμός της επαρχίας Δομοκού* [Αθήνα] 1997, 117 - 129, ζ) Τα ονόματα των Ασβεστιωτών στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας (1640), *Φθιωτικά Χρονικά*, 18 (1998) 75 - 83, η) Τα ονόματα των Ροβολιαριτών στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας, *Φθιωτικά Χρονικά*, 19 (1999) 116 - 122, θ) Τα ονόματα των αφιερωτών από έξι χωριά της περιοχής του Δομοκού στην πρόθεση της Ρεντίνας (17ος - 18ος αι.), *Χρονικά της Επαρχίας Δομοκού*, 10 (1999) 9 - 17.

4.Στο φ. 146α οι πρώτοι 7 στίχοι είναι της αρχικής γραφής. Οι υπόλοιποι είναι από δεύτερο χέρι, μάλλον του β' μισού του 17ου αιώνα.

5.Στα 1418 αναφέρεται ο Σγούρος Μπούα Μουρίκης, αρχηγός των Αρβανιτών της Ακαρνανίας. Τον 16ο αιώνα αναφέρονται ο Ανδρέας Μουρίκης και ο Κόγκλας Μουρίκης. Επομένως το όνομα Μουρίκης είναι αρβανίτικο. Βλ. Κώστας Η. Μπίρης, Αρβανίτες, "Μέλισσα" Αθήνα 1997, 108, 172, 183.

6.Μπήλια είναι στα βλάχικα η Βασιλική - Βασιίλω.

- 7.Βλ. Νικ. Αθ. Κατσάνης, *Ονομαστικό Νυμφαίου (Νέβεσκας)*, Θεσσαλονίκη 1990, 57.
- 8.Βλ. Κ. Νικολαΐδης, *Ετυμολογικόν λεξικόν της κουτσοβλαχικής γλώσσης*, εν Αθήναις 1909, 538.
- 9.Βλ. Κ. Νικολαΐδης, ό.π., σ. 299.
- 10.Βλ. Ν.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικόν λεξικόν της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1967, 167.
- 11.Βλ. Κ. Νικολαΐδης, ό.π., σ. 306.
- 12.Βλ. Ν.Π. Ανδριώτης ό.π., σ. 219.
- 13.Βλ. Κ. Νικολαΐδης, ό.π., σ. 551.
- 14.Βλ. Ν.Π. Ανδριώτης ό.π., σ. 384.
- 15.Μπαλούκοβα - Παλούκοβα. Δεν γνωρίζουμε εάν πρόκειται για την Μεγάλη Παλούκοβα (Μανδρινή) ή για την μικρή Παλούκοβα (Λεύκα) της Ναυπακτίας.
- 16.Καναπίτζα: απροσδιόριστος οικισμός.

Η σελίδα 145B από την πρόθεση της Ιεράς Μονής Ρεντίνας.

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ
Βασίλης Κ. Σπανός
δρ. ιστορίας

ΘΕΜΑ
Οι οικισμοί της Φθιώτιδας στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας
1460 ci - 19ος αι.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Το υπ' αρ. 20 χειρόγραφο της Μονής της Κορώνας, η οποία βρίσκεται κοντά στην λίμνη Πλαστήρα, μεταφέρθηκε εκεί όταν η Μονή της Ρεντίνας συνενώθηκε διοικητικώς με αυτήν (το 1909. ΦΕΚ 138/20.6.1909). Η ταυτότητα του χειρογράφου, το οποίο είναι μια πρόθεση, δηλαδή ένα χειρόγραφο βιβλίο στο οποίο οι μοναχοί έγραφαν τα ονόματα όσων συνεισέφεραν υπέρ της μονής τους¹, είχε μείνει για χρόνια άγνωστη. Από το 1994, γνωρίζουμε ότι ανήκε στην Μονή της Ρεντίνας, όπως προκύπτει από δύο σημειώματα - ενθυμήσεις που είναι γραμμένα στα φ. 106α και 118α.² Μάλιστα, η δεύτερη ενθύμηση είναι χρονολογημένη και παρουσιάζει φθιωτικό ενδιαφέρον:

*επί έτους 1660 ήγγον αχξ' εν μηνί
οκτωβρίω εις τας 18 εγράφηκε ο μ(ητ)ροπολίτης ο
ιωσήφ εις την παναγίαν μον τη ρετίνα εις τ(ην) παρουσία³
να μνημονεύεται και έδωκε επίχειρας άσπρα⁴ χίλια
πεντακόσια κ(αι) ένα ματί ατλάζη⁵ δια χίλια πεντακόσια
όπου γίνονται σούμα χιλιάδες 3.000.*

Ο αναφερόμενος Ιωσήφ είναι αρχιερέας της Υπάτης κατά την περίοδο 1657 - 1660⁶, τουλάχιστον. Εκτός από αυτόν, στην πρόθεσή μας μνημονεύονται και άλλοι αρχιερείς του φθιωτικού χώρου, με την ευκαιρία κάποιας δωρεάς τους στην Μονή της Ρεντίνας.

- Στο τέλος του φ. 243α, μνημονεύεται ο επίσκοπος του Ζητουνίου Νεόφυτος, ως εξής:

*1662 ιουλλίω 17
+ έγραψεν ο ζητουνίου νεόφυτος
τον πατέρα του ιωάννου ιερέως
και την μητέρα του γερμανής μο(να)χής.*

Ο Νεόφυτος του Ζητουνίου αρχιεράτευσε κατά την περίοδο 1659 - 1674⁷. Η πρόθεση της Ρεντίνας διέσωσε και τα ονόματα των γονέων του. Ο πατέρας του, ονόματι Ιωάννης, ήταν ιερέας και η μητέρα του εγκαταβίωσε ως μοναχή Γερμανή.

- Στο φ. 118, μετά την ενθύμηση του 1660, μνημονεύεται ο μητροπολίτης της Υπάτης Γερμανός:

*1667 - έτι [αχξζ' ή αχξή] εγράφη ο μ(ητ)ροπολίτης
Νέων Πατρών γερμανός εις τα / κοινοβιάτικα⁸
δια ά(σπρα) 1.000 απριλίου ιβ.*

Πρόκειται για τον Τυρναβίτη αρχιερέα, ο οποίος είναι γνωστός ως μελωδός, "πολυθαύμαστος και κατά πολλά εις την μουσικήν τέχνην περιβόητος"⁹. Για τον χρόνο της αρχιερατίας του, δεν συμφωνούν οι επισκοπικοί κατάλογοι.¹⁰

- Στο ίδιο φύλλο (118α) μνημονεύεται κι άλλος αρχιερέας της ίδιας μητροπόλεως:

*+ έγραψε ο νέ(ων) πατρών ιωάσαφ παρισία δημητρίου
ευσταθίας ιωάννη σταμάτας, γρόσια¹¹ 6 (;)*

Πιθανότατα οι Δημήτριος, Ευσταθία, Ιωάννης και Σταμάτα να είναι συγγενικά πρόσωπα του μητροπολίτη ο οποίος είναι ο Ιωάσαφ Β' και αναφέρεται¹² κατά το έτος 1691.

- Στο φ. 4α μνημονεύεται ο επίσκοπος του Θαυμακού Διονύσιος, με την μητέρα και τον γαμπρό του:

*+ έγραψεν ο Θαυμακού διονύσιος τρία ονόματα
διονυσίου αρχιερέως κ(αι) των γονέων, γεωργάνος προ(εσβυτέρας)
να είναι αφορισμένος όποιος εις το εξής τα π[.....]
ή δεν τα μνημονεύση, παρισίαις είναι.
+ έγραψε ο άγιος Θαυμακού τον γαμβρόν του
τον κόνστα ζητξερολή εις τα κινοβιάτικα ά(σπρα) α [=1.000].*

Για τον Διονύσιο, γνωρίζουμε μόνο ότι αρχιεράτευσε κατά το έτος 1727¹³.

- Στο φ. 224α μαζί με τον ηγούμενο της Μονής της Πέτρας του Καταφυγίου, μνημονεύεται και ο επίσκοπος του Θαυμακού Ζωσιμάς, ο οποίος πριν γίνει επίσκοπος ήταν αδελφός της ως άνω μονής¹⁴. Η αρχιερατία του προσδιορίζεται σε δύο περιόδους: 1711 - 1715 και 1717 - 1727¹⁵.

- Στο φ. 243β, μνημονεύεται ο επίσκοπος του Ζητουνίου Άνθιμος, το 1730.

*αψλω - μηνί οκτωβρίου
έγραψεν ο ζητουνίου, ανθίμου αρχιερέως
να μνημονεύεται εις την παρορησία.*

Πρόκειται για τον Άνθιμο Β' ο οποίος αρχιεράτευσε κατά την περίοδο 1720 - 1752¹⁶.

- Στο φ. 108β, ανάμεσα στα ονόματα αφιερωτών από την Ρεντίνα, συμπεριλαμβάνονται και τα ονόματα δύο επισκόπων του Θαυμακού:

*έγραψεν ο Ιάκωβος θαυμακού το όνομά του / εις την /
παρορησίαν. έγραψε κ(αι) ο α[
θανάσιος θαυμακού ανεψιός Ιακώβου το όνομά του εις την /
παρορησίαν. 1804 φεβρουαρίου ιθ'.*

Ο Ιάκωβος Β΄ αρχιεράτευσε την περίοδο 1784 - 1802¹⁷. Στις 22 Φεβρουαρίου του 1802, τον διαδέχτηκε ο Αθανάσιος, ο οποίος αναφέρεται μέχρι το 1810¹⁸. Η πρόθεση της Ρεντίνας μας πληροφορεί ότι ο Αθανάσιος ήταν ανεψιός του Ιακώβου Β΄.

- Στο φ. 1β, μνημονεύεται ένας επίσκοπος από τον Θαυμακό, ο Δαβίδ με τους γονείς του

*+ δα(βί)δ αρχιερέως, κ(αι) ο π(ατ)ήρ του γεώργιος
κ(αι) η μ(ήτ)ηρ του καλούσα¹⁹.*

Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε σε ποια επαρχία αρχιεράτευσε ο Δαβίδ.

ΟΙ ΦΘΙΩΤΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΡΕΝΤΙΝΑΣ

Στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας, αναφέρονται πολλοί οικισμοί του φθιωτικού χώρου. Αρκετούς από αυτούς, δεν μπορούσαμε να τους ταυτίσουμε. Ίσως συμβάλουν στην ταύτισή τους τοπικοί ερευνητές, που πιθανόν διαθέτουν και άλλες πηγές. Στην καλύτερη παρουσίαση της μελέτης μας συνέβαλαν οι κ. Κώστας Κοτσίλης και Δημ. Νάτσιος, στους οποίους εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας. Ακολούθως, παραθέτουμε τα ονόματα των οικισμών, με το σημερινό όνομα, εφόσον το γνωρίζουμε²⁰.

1. *Αβαρονίτζα*: η σημερινή Μελιταία του Δομοκού. Αναφέρεται στο φ. 25α με τους οικισμούς Δραμάλα, Λευθεροχώρι και Παλαμά. Στα φ. 25β - 26α υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

2. *Αγά*: η σημερινή Σπερχειάδα. Αναφέρεται στο φ. 173β με τα Μπρουφλιανά. Η γραφή είναι μεταγενέστερη της πρώτης.

3. *Αλποχώρι (Αλεποχώρι)*: απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 119α, 119β, με τους οικισμούς Άπουλας, Μιξιάτες, Μπίρμη, Κόπανος και Μπογόμηλος. Στα φ. 120α - 120β υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

4. *Αμαλότες (Αμαλότα)*: συνοικισμός της Υπάτης. Αναφέρεται στο φ. 174α - 175β με τους οικισμούς Πλατύστομο, Μάρμεσι, Βαριμπόμπη και Χαλίλι. Στο φ. 176α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

5. *Αμούρι της Λαμίας*. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Ρογόξιο, Λάλα, Λιανογλάδι, Καλαμάκι και Νιχώρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

6. *Άπουλας*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 119α - 119β με τους οικισμούς Μιξιάτες, Μπίρμη, Κόπανος, Μπογόμηλος και Αλποχώρι. Στα φ. 120α - 120β υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

7. *Αργύρια των Ομιλίων*. Αναφέρεται στα φ. 202α - 202β, με τους ευρυτανικούς οικισμούς Χώχλια, Αγία Τριάδα, Έλοβα, Αράχωβα και Δομιανούς. Στα φ. 202β - 203β υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

8. *Αρχάνη*: το σημερινό Αρχάνι της Μακροακώμης. Αναφέρεται στα φ. 132α - 133α με τους οικισμούς Καναπίτζα, Παλιούρι, Δαρμένη Ράχη και Μάραθος.

9. *Αχλάδη*: το σημερινό Αχλάδι των Φαλάρων. Αναφέρεται στο φ. 245 με τους οικισμούς Μακρολίβαδον, Τρέμουσα, Σεπούτων και Στυλίδα.

10. *Ασβέστης της Λαμίας*. Αναφέρεται στα φ. 138α - 140α. Στα φ. 140α - 142α, υπάρχουν μεταγενέστερες της πρώτης γραφές. Στο φ. 141β υπάρχουν γραφές του 1732.

11. *Βαριμπόπη*: η σημερινή Μακροακώμη. Αναφέρεται στα φ. 174α - 175β με τους οικισμούς Πλατύστομο, Μάκρεσι, Αμαλότες και Χαλίλι. Στο φ. 176α με γραφές μεταγενέστερες της πρώτης, αναφέρεται ως Βαριμπόπι.

12. Βελεσιώτες του Δομοκού. Αναφέρονται στο φ. 6β, με τον οικισμό Γόριανη. Στα φ. 7α - 7β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

13. *Βήτολη*. Το σημερινό Βίτολι της Μακροακώμης. Αναφέρεται στα φ. 167α - 168β, με τους οικισμούς Τζήκα και Σοφού. Στα φ. 168β - 171α, υπάρχουν μεταγενέστερες της πρώτης γραφές.

14. *Γαρδίκι*. Μάλλον το Γαρδίκι των Ομιλαίων. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους οικισμούς Λουκάδα, Ρουσιανή, Κάψη, Ματζουράκι, Μερτηκάδα και την Λάσπη του Καρπενησίου. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

15. *Γιαννιτζού*: η σημερινή Γιαννιτζού. Αναφέρεται στα φ. 142β - 146α. Στα φ. 146α - 150α, 225α, 269α και 273α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

16. *Γλαβανίτζα*: διαλυμένος οικισμός, βορείως του Πλατυστόμου. Αναφέρεται στα φ. 159α - 160α, με τους οικισμούς Λιτόσελο, Θέρμα και Τοπόλου. Στα φ. 160β - 166β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης. Υπήρχε μέχρι το 1834.

17. *Γόριανη (Αγόριανη)*: η σημερινή μάλλον Άνω Αγόριανη του Δομοκού. Αναφέρεται στο φ. 6β, με τον οικισμό Βελεσιώτες. Στα φ. 7α - 7β υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

18. *Γόριανη της Σπερχειάδας*. Αναφέρεται στο φ. 172α, με τους οικισμούς Σελιανή και Φτέρη. Στα φ. 172β - 173α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

19. Δαρμένη Ράχη (Γδαρμένη Ράχη)? η σημερινή Γραμμένη. Αναφέρεται στα φ. 132α - 133α, με τους οικισμούς Καναπίτζα, Παλιούρι, Μάραθος και Αρχάνη. Στα φ. 133β - 134β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

20. *Δομοκός*. Αναφέρεται στα φ. 1α - 2α. Στα φ. 2β - 4α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

21. *Δραμάλα*: το σημερινό Μακρολίβαδο του Δομοκού. Αναφέρεται στο φ. 25α, με τους οικισμούς Αβαρνίτζα, Λευθεροχώρι και Παλαμά. Στα φ. 25β - 26α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

22. *Δνο Βουνά*. Αναφέρονται στο φ. 131β, με τον οικισμό Προφήτης Ηλίας. Η γραφή του φύλλου είναι μεταγενέστερη της αρχικής.

23. *Ζαπάντι*: διαλυμένος οικισμός, κοντά στον οικισμό Άγιος Γεώργιος, νοτίως της Ξυνιάδας, εκεί όπου το ομώνυμο Δασόκημα του Γ. Κασσιδόπουλου. Αναφέρεται στα φ. 27α - 27β, με τον οικισμό Σμοκοβάκι. Στα φ. 27β - 28α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

24. *Ζεμιανή (Ζημιανή)*: το σημερινό Δίκαστρο του Τυμφρηστού. Αναφέρεται στα φ. 187α - 187β, με τους οικισμούς Νεοχώρι και Σκυρλιαρώτους. Στα φ. 188α - 201β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

25. *Ζητούνι*: η Λαμία. Αναφέρεται στα φ. 241α - 243α, με τους οικισμούς Σουλάκι,

Κοποτάδες και Κόμα. Στο φ. 43β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

26. *Θέριμα*: απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 159α με τους οικισμούς Γλαβανίτζα, Λιτόσελο και Τοπόλου.

27. *Καϊτζα*: η σημερινή Μακρουράχη του Δομοκού. Αναφέρεται στα φ. 47α - 49α. Στα φ. 49α - 54β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

28. *Καλαμάκι*. Διαλυμένος οικισμός που είχε ενωθεί με τον οικισμό Δερβένη Φούρκα. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Ρογόζιανο, Λάλα, Λιανοκλάδι, Αμούρι και Νιχώρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

29. *Καναλίτζα*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 132α - 133α, με τους οικισμούς Παλιούρι, Δαρμένη Ράχη, Μάραθος και Αρχάνη. Στα φ. 133β - 134β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

30. *Κάψη του Τυμφρηστού*. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους οικισμούς Λουκάδα, Ρουσιανή, Μοιτζουράκι, Μερτικάδα, Γαρδίκι και την Λάσπη του Καρπενησίου. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

31. *Κόμα (Κόμμα)*. Αναφέρεται στα φ. 241α - 243α, με τους οικισμούς Ζητούνι, Σουλάκι και Κοποτάδες. Στο φ. 243β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

32. *Κόπανος*. Διαλυμένος οικισμός δυτικώς της Υπάτης. Αναφέρεται στα φ. 119α - 119β, με τους οικισμούς Άπουλας, Μιξιάτες, Μπίρμη, Μπογόμελος και Αλποχώρι. Στα φ. 120α - 120β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

33. *Κοποτάδες*: οι σημερινοί Κομποτάδες. Αναφέρονται στα φ. 241α - 243α, με τους οικισμούς Ζητούνι, Σουλάκι και Κόμα. Στο φ. 243β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

34. *Κοστράβα*. Διαλυμένος οικισμός, κοντά στον οικισμό Νεοχώρι του Τυμφρηστού. Αναφέρεται στα φ. 182α - 183α, με τους οικισμούς Παλαιόκαστρο και Περίλεπτο. Στα φ. 183β - 185β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

35. *Κούρνοβος*: ο σημερινός Τρίλοφος της Λαμίας. Αναφέρεται στα φ. 135α - 136α. Στα φ. 136β - 137β, υπάρχουν μεταγενέστερες της πρώτης γραφές.

36. *Κρούμας* (:). Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 22α - 22β, με τους οικισμούς του Δομοκού Μηλιά, Ταουκλί και Τερβένη. Στα φ. 23α - 24α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

37. *Λάλα*: η σημερινή Ροδωνιά της Υπάτης. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Ρογόζιανο, Λιανοκλάδι, Καλαμάκι, Αμούρι και Νιχώρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

38. *Λευθεροχώρι*: το σημερινό Ελευθεροχώρι της Λαμίας. Αναφέρεται στο φ. 25α, με τους οικισμούς Αβαρνίτζα, Δραμάλα και Παλαμά. Στα φ. 25β - 26α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

39. *Λήφακας (Αλήφακας)*: οι σημερινές Καρυές του Δομοκού. Αναφέρεται στα φ. 22α - 22β, με τους οικισμούς Μηλιά, Ταουκλί, Κρούμας (:) και Τερβένη. Στα φ. 23α - 24α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

40. *Λιανοκλάδι*. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Ρογόζιανο, Λάλα, Καλαμάκι, Αμούρι και Νιχώρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

41. *Λιτόσελο της Μακροκώμης*. Αναφέρεται στα φ. 159α - 160α, με τους οικισμούς Γλαβανίτζα, Θέριμα και Τοπόλου. Στα φ. 160β - 166β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

42. *Λουκάδα*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους

οικισμούς Ρουσιανή, Κάψη, Ματζουράκι, Μερτηκάδα, Γαρδίκι και την Λάσπη του Καρπενησίου. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

43. *Λυπό και Λυτά*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 97α - 97β. Στο φ. 97β, υπάρχουν λίγοι στίχοι με γραφή μεταγενέστερη της πρώτης.

44. *Μαβροίλλον*: το σημερινό Μαυροίλο του Τυμφρηστού. Αναφέρεται στο φ. 181α, στο οποίο οι γραφές είναι μεταγενέστερες της πρώτης.

45. *Μάρουσι*: η σημερινή Μάρουση της Μακροακώμης. Αναφέρεται στο φ. 174α, με τους οικισμούς Πλατύστομο, Βαριμπόπη, Αμαλότες και Χαλίλι. Στα φ. 174β - 175β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

46. *Μακρολίβαδο της Λαμίας*. Αναφέρεται στο φ. 245β, με τους οικισμούς Τρέμουσα, Στιλίδα, Σεπούντων και Αχλάδη.

47. *Μάραθος*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 132α - 133α, με τους οικισμούς Καναπίτζα, Παλιούρι, Δαρμένη Ράχη, Αρχάνη. Στα φ. 133β - 134β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

48. *Μερτηκάδα*: η σημερινή Μερκάδα. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους οικισμούς Λουκάδα, Ρουσιανή, Κάψη, Μοιτζουράκι, Γαρδίκι και την Λάσπη του Καρπενησίου. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

49. *Μηλιά*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 22α - 22β, με τους οικισμούς Ταουκλί - Κρούμας (;) Λήφακα και Τερβένη. Στα φ. 23α - 24α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

50. *Μιξιάτες*: οι σημερινοί Μεξιάτες της Λαμίας. Αναφέρεται στα φ. 119α - 119β, με τους οικισμούς Άπουλας, Μπίρμη, Κόπανος, Μπογόμηλος και Αλποχώρι. Στα φ. 120α - 120β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

51. *Μοιτζουράκι*. Διαλυμένος οικισμός απέναντι από τον Τυμφρηστό. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους οικισμούς Λουκάδα, Κάψη, Μερτηκάδα, Γαρδίκι και την Λάσπη του Καρπενησίου. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

52. *Μπίρμη (Ιμίρμπη)*: η σημερινή Ανθήλη. Αναφέρεται στα φ. 119α - 119β, με τους οικισμούς Άπουλας, Μιξιάτες, Κόπανος, Μπογόμηλος και Αλποχώρι. Στα φ. 120α - 120β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

53. *Μπογόμηλος*: το σημερινό Αργυροχώρι της Υπάτης. Αναφέρεται στα φ. 119α - 119β, με τους οικισμούς με τους οποίους αναφέρεται και ο προηγούμενος οικισμός (Μπίρμη).

54. *Μπουρνάρδου*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 5α, με τους οικισμούς Τζερχουβίτζα και Σκάρμιτζα του Δομοκού. Στα φ. 5β - 6α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

55. *Μπουφλιανά (Μπρούφλιανη)*: το σημερινό Δίλοφο της Σπερχειάδας. Αναφέρεται στο φ. 173β, στο οποίο οι γραφές είναι μεταγενέστερες της αρχικής.

56. *Νέα Πάτρα*: η Υπάτη. Αναφέρεται στα φ. 116α - 117α. Στα φ. 117β - 118β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

57. *Νεοχώρι του Τυμφρηστού*. Αναφέρεται στα φ. 187α - 187β, με τους οικισμούς Ζεμιανή και Σκορλιαρότους. Στα φ. 188α - 201β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

58. *Νιχώρι*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Ρογόζιανο, Λάλα, Λιανοκλάδι, Καλαμάκι και Αμούρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

59. *Οξερός*: ο σημερινός Άγιος Στέφανος του Δομοκού.

Αναφέρεται στα φ. 18α - 19α. Στα φ. 19α - 19β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

60. *Ομβριακή του Δομοκού*. Αναφέρεται στα φ. 12α - 13α. Στα φ. 13β - 15α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

61. *Παλαιόκαστρο του Τυμφρηστού*. Αναφέρεται στα φ. 182α - 183α, με τους οικισμούς Κοστράβα και Περίλεπτο. Αναφέρεται και στο φ. 186α, με γραφές των ετών 1786 και 1825.

62. *Παλιόκαστρο*. Απροσδιόριστος οικισμός, εάν δεν ταυτίζεται με τον προηγούμενο. Αναφέρεται στο φ. 21α, στο οποίο η γραφή είναι του 18ου αι.

63. *Παλαμά*: ο σημερινός Παλαμάς του Δομοκού. Αναφέρεται στο φ. 25α, με τους οικισμούς Αβαρνίτζα, Δραμάλα και Λευθεροχώρι. Στα φ. 25β - 26α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

64. *Παλιούρι της Μακρακώμης*. Αναφέρεται στα φ. 132α - 133α, με τους οικισμούς Καναπίτζα, Δαρμένη Ράχη, Μάραθο και Αρχάνη. Στα φ. 133β - 134β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

65. *Παναγία του Δομοκού*. Αναφέρεται στα φ. 16α - 17α, στα οποία οι γραφές είναι μεταγενέστερες της πρώτης.

66. *Πάπα*: το σημερινό Μεσοχώρι της Μακρακώμης. Αναφέρεται στα φ. 55α - 57α, με τους οικισμούς Σέλισκα και Τζάτζα. Στα φ. 57β - 60β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

67. *Περίλεπτο*: το σημερινό Περίβλεπτο του Τυμφρηστού. Αναφέρεται στα φ. 182α - 183α, με τους οικισμούς Κοστράβα και Παλιόκαστρο. Στα φ. 183β - 187β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

68. *Πλατύστομο*. Αναφέρεται στο φ. 174α, με τους οικισμούς Μάκρεσι, Βαρμπόπη, Αμαλότες και Χαλίλι. Στα φ. 174β - 176α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

69. *Προφήτης Ηλίας*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται με τον οικισμό Δυο Βουνά, στο φ. 131β, στο οποίο οι γραφές είναι μεταγενέστερες της πρώτης.

70. *Ροβολιάρης*: το σημερινό Ροβολιάρη της Μακρακώμης. Αναφέρεται στα φ. 150β - 152β. στα φ. 152β - 158α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

71. *Ρογόζιανο*: το σημερινό Καπνοχώρι της Υπάτης, συνοικισμός της Καστανιάς. Αναφέρεται στο φ. 121β, με τους οικισμούς Λάλα, Λιανοκλάδι, Καλαμάκι, Αμούρι και Νιχώρι. Στα φ. 122α - 122β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

72. *Ρουσιανή*: διαλυμένος οικισμός, ανάμεσα στο Γαρδίκι και στον Τυμφρηστό. Αναφέρεται στο φ. 178α, με τους οικισμούς Λουκάδα, Κάψη, Μοιτζουράκι, Μερτηκάδα, Γαρδίκι και Λάσπη του Καρπενησιού. Στα φ. 178β - 179α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

73. *Ρωμαίικη Καρέα*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 124α - 128α. Στα φ. 128α - 130α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

74. *Σελιανή*: τα σημερινά Μάρμαρα της Σπερχειάδας. Αναφέρεται στο φ. 172α, με τους οικισμούς Γόριανη και Φτέρη. Στα φ. 172β - 173α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

75. *Σέλισκα*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στα φ. 55α - 57α, με τους οικισμούς Πάπα και Τζάτζα.

76. *Σεπούντων*: διαλυμένος μετά το 1830 οικισμός της Μακρακώμης. Αναφέρεται στο φ. 245β, με τους οικισμούς Τρέμουσα, Στιλίδα, Αχλάδη και Μακριλίβαδο.

77. *Σκάρομιτζα*: ο σημερινός Θαυμακός του Δομοκού. Αναφέρεται στο φ. 5α, με τους οικισμούς Τζερκουβίτσα και Μπουρνάρδου. Στα φ. 5β - 6α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

78. *Σκορλιαριώταις* (;)· η σημερινή Σκόρλια της Μακροακώμης. Αναφέρεται στα φ. 187α - 187β, με τους οικισμούς Ζεμιανή και Νεοχώρι. Στα φ. 188α - 201β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

79. *Σμοκοβάκι*: μάλλον ο σημερινός Πύργος της Υπάτης. Αναφέρεται στα φ. 27α - 27β, με το Ζαπάντι του Δομοκού. Στα φ. 27β - 28α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

80. *Σουλάκι*. Διαλυμένος οικισμός, δυτικά των Καλυβίων. Αναφέρεται στα φ. 241α - 243α, με τους οικισμούς Ζητούνι, Κοποτάδες και Κόμα. Στα φ. 243α - 243β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

81. *Σοφού*. Διαλυμένος οικισμός, ανάμεσα στην Μακροακώμη και στην Τσούκα. Αναφέρεται στα φ. 167α - 168β, με τους οικισμούς Τζήκα και Βήτολη. Στα φ. 168β - 171α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

82. *Στυλίδα*. Αναφέρεται στο φ. 245β, με τους οικισμούς Μακρολιβάδο, Τρέμουσα, Σεπούντων και Αχλάδη.

83. *Ταουκλί* (*Νταουκλί*)· η σημερινή Ξυνιάδα του Δομοκού. Αναφέρεται στα φ. 22α - 22β, με τους οικισμούς Μηλιά, Κρούμας (;) Λήφακας και Τερβένι. Στα φ. 23α - 24α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

84. *Τερβένι* (*Ντερβένι*)· το σημερινό Καλαμάκι του Δομοκού. Αναφέρεται στα φ. 22α - 22β, όπως και ο προηγούμενος οικισμός (Ταουκλί).

85. *Τζάτζα*. Διαλυμένος οικισμός, κοντά στην Ρεντίνα. Αναφέρεται στα φ. 55α - 57α, με τους οικισμούς Πάπα και Σέλισκα. Στα φ. 57β - 60β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

86. *Τζερκουβίτζα*: η σημερινή Παλιοκερασιά της Λαμίας. Αναφέρεται στο φ. 5α, με τους οικισμούς Μπουρνάρδου και Σκάρομιτζα. Στα φ. 5β - 6α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

87. *Τζέρνα*²⁰. Διαλυμένος οικισμός μεταξύ του Δομοκού, της Ομβριακής και της Άνω Αγόριανης. Αναφέρεται στα φ. 8β - 9α. Στο φ. 9β, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

88. *Τζήκα*. Μάλλον Τζούκα, η σημερινή Τσούκα της Μακροακώμης. Αναφέρεται στα φ. 167α - 168β, με τους οικισμούς Σοφού και Βήτολη. Στα φ. 168β - 171α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

89. *Τοπόλον*: απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 159α, με τους οικισμούς Θέρμα, Τρέμουσα, Σεπούντων, Στυλίδα και Αχλάδη.

90. *Τρέμουσα*. Απροσδιόριστος οικισμός. Αναφέρεται στο φ. 245β, με τους οικισμούς Μακρολιβάδο, Στυλίδα, Σεπούντων και Αχλάδη.

91. *Φτέρη της Σπερχειάδας*. Αναφέρεται στο φ. 172α, με τους οικισμούς Σελιανή και Γόριανη. Στα φ. 172β - 173α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

92. *Χαλίλι*: η σημερινή Μεσοποταμία της Σπερχειάδας. Αναφέρεται στο φ. 174α, με τους οικισμούς Πλατύστομο, Μάρκρεσι, Βαριμπόπη και Αμαλότες. Στα φ. 174β - 176α, υπάρχουν γραφές μεταγενέστερες της πρώτης.

Από τους 92 οικισμούς, οι 63 υπάρχουν και σήμερα, ενώ οι 29 είναι διαλυμένοι. Από τους 29, τους 17 τους χαρακτηρίζουμε απροσδιόριστους, καθώς δεν μπορούσαμε

να τους ταυτίσουμε. Πρόκειται για τους: Αλποχώρι, Άπουλας, Θέρμα, Καναπίτζα, Κρούμας, Λουκάδα, Λυπό και Λυτά, Μάραθος, Μηλιά, Μπουρνάδου, Νιχώρι, Παλαιόκαστρο, Προφήτης Ηλίας, Ρωμαίικη Καρέα, Σέλισκα, Τοπόλου και Τρέμουσα. Για τους άλλους 12, τους Γλαβανίτσα, Ζαπάντι, Καλαμάκι, Κόπανος, Κουστράβα, Μοιτζουράκι, Ρουσιανή, Σεπούντων, Σουλάκι, Τζάτζα και Τζέρινα, αν και δεν υφίστανται σήμερα, γνωρίζουμε πού βρισκόνταν.

Όσον αφορά την παλαιότητα των οικισμών, οι πληροφορίες της προθέσεως είναι πολύτιμες. Από τους 92 οικισμούς, οι 85 αναφέρονται σε καταγραφές της πρώτης γραφής, γεγονός που σημαίνει ότι υπήρχαν περί το 1640. Βέβαια, δεν γνωρίζουμε πόσο πριν είχαν δημιουργηθεί, αλλά αυτό είναι ένα πολύτιμο στοιχείο. Σίγουρα, προϋπήρχαν κάποιες δεκαετίες πριν, τουλάχιστον. Οι επτά που δεν είναι της πρώτης γραφής δεν γνωρίζουμε πόσο μεταγενέστεροι είναι, αφού, με εξαίρεση έναν οικισμό, οι γραφές είναι αχρονολόγητες. Μπορούμε σίγουρα να πούμε ότι οι οικισμοί Αγά (Σπερχειάδα), Δυο Βουνά, Μαβρίλον (Μαυρίλο), Μπουφλιανά (Μπρούφλιανη), Παναγία του Δομοκού, Προφήτης Ηλίας (απροσδιόριστος) δημιουργήθηκαν μετά το 1640 και πριν τον 19ο αιώνα, χωρίς να είμαστε σε θέση να ορίσουμε ακριβέστερα το χρονικό σημείο, ενώ για έναν, το (απροσδιόριστο) Παλαιόκαστρο, μπορούμε να πούμε ότι η γραφή του είναι του ΙΗ΄ αιώνα.

Όσον αφορά τον χρόνο διαλύσεως των χαρακτηριζομένων ως διαλυμένων - απροσδιορίστων, δεν έχουμε πολλά στοιχεία. Όλοι τους, με εξαίρεση τους Προφήτη Ηλία, Παλαιόκαστρο, Θέρμα, Σεπούντων και Τοπόλου, μνημονεύονται και σε φύλλα με γραφές μεταγενέστερες της πρώτης, γεγονός που σημαίνει ότι επέζησαν για κάποιο διάστημα μετά το ci 1640, χωρίς όμως να γνωρίζουμε για πόσο. Βέβαια, για τον προμνημονευθέντα Σεπούντων, όπως και για την Γλαβανίτσα, γνωρίζουμε ότι υπήρχαν περί το 1830, αλλά αυτές είναι οι μοναδικές σαφείς αναφορές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Περισσότερα για τις προθέσεις και το περιεχόμενό τους, βλ. Βασίλης Κ. Σπανός, *Οι οικισμοί της βορειοδυτικής Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατία (14ος - 19ος αι.)*, διδ. Διατριβή, Λάρισα 2002 (υπό έκδοση), σ. 71 - 72.

2. Παρουσίαση του χειρογράφου έκανε ο Κώστας Σπανός (*Οι καρδοσιώτικοι οικισμοί στην πρόθεση της Μονής της Ρεντίνας, 1640 ci - 19ος αι., Θεσσαλικό Ημερολόγιο, 25* (Λάρισα 1994) 129 - 136.

3. Παρουσία· εννοεί παρηρσία. Η παρηρσία χρησιμοποιούνταν, όπως και η πρόθεση, για την αναγραφή ονομάτων (προκειμένου να μνημονεύονται) δωρητών. Συνήθως στις παρηρσίες αναγράφονταν ονόματα κεκοιμημένων. Περισσότερα στο Βασ. Σπανός, *Οι οικισμοί, ό.π.*, σ. 71 - 72.

4. Άσπρα· < μεσαιωνικό άσπρον < λατιν. *Asprum* (τραχύ)= τα χρήματα γενικά, αλλά και τουρκικό νόμισμα, υποδιαίρεση του para (1/3). Βλ. Ν.Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, έκδ. Α.Π.Θ. - Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1967,² 38.

5. Ατλάζι < τουρ. *Atlas*: γυαλιστερό ύφασμα. Βλ. Faruk Tunkay - Λεων. Καρατζάς,, *Τουρκοελληνικό λεξικό*, Αθήνα 2000, σ. 49 "Ένα ματί ατλάζι" πρέπει να σημαίνει μια ορισμένη ποσότητα του υφάσματος αυτού.

6. Ο χρόνος αρχιερατίας του Ιωσήφ δεν είναι γνωστός με ακρίβεια. Ο Βασ. Ατέσης (*Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα*, εν Αθήναις 1975, 277) αναφέρει ως έτος ενάρξεώς της το 1657, αλλά δεν γνωρίζει το έτος λήξεως. Χάρι στην πρόθεση της Ρεντίνας, γνωρίζουμε τώρα ότι ο Ιωσήφ Β΄ αρχιεράτευσε και μετά τις 18.10.1660.

7. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 274.

8. Τα κοινοβιάτικα είναι προφανώς τα του κοινοβίου, δηλαδή τα των μοναχών. "Εγράφη ο

μητροπολίτης εις τα κοινοβιάτικα¹ πρέπει να σημαίνει ότι συνεισέφερε υπέρ των μοναχών και το όνομά του εγράφη στα σχετικά βιβλία για να μνημονεύεται.

9. Βλ. Δημ. Νάτσιος, Θεσσαλοί επίσκοποι στη Μητρόπολη της Υπάτης, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 4 (1983) 177.

10. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 277.

11. Γρόσι < τουρ. *gugus* νόμισμα υποδιαϊρούμενο σε 40 παράδες και 120 άσπρα. Βλ. Ευάγγελος Μπόγκας, Τουρκικές λέξεις σε παλαιότερα ελληνικά κείμενα, *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7 - 8 (Αθήνα 1959) 198.

12. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 278.

13. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 280.

14. Βλ. και Θωμάς Ε. Ζαρκάδας, Το χωριό Καταφύγι Αγράφων, 73.

15. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 279 - 280.

16. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 274.

17. Βλ. Βασ. Ατέσης, *ό.π.*, σ. 280.

18. Ο Αθανάσιος αναφέρεται στην επιγραφή του καθολικού της Μονής του Αγίου Αθανασίου της Ομβριακής, τον Φεβρουάριο του 1810. Βλ. Κ. Τσουτσουλόπουλος, Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Ομβριακής, *Χρονικά της Επαρχίας Δομοκού*, 2 (Αθήνα 1982) 93 - 94. Επίσης αναφέρεται στην επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Ανάβρας Αλυρού. Βλ. Θ.Κ. Καρατζάς, *Ιστορία Επαρχίας Δομοκού*, Αθήνα 1962, 55.

19. Το όνομα αυτό, από τυπογραφικό λάθος, έγινε Καλούδα στην μελέτη του Κώστα Σπανού. Τα χωριά του Δομοκού και τα ονόματα των αφιερωτών τους στην α' γραφή της πρόθεσης της Ρεντίνας γύρω στα 1640, *Χρονικά της Επαρχίας Δομοκού*, 7 (Αθήνα 1996) 20, ενώ στην σ. 29 είναι γραμμένο ορθά.

20. Για τους οικισμούς που υπάρχουν και σήμερα, βλ. Αλεξ. Θ. Δρακάκης - Στυλ. Ι. Κούνδουρος, *Αρχαία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836 - 1939 και της διοικητικής διαιορέσεως του Κράτους*, τ.β', Αθήνα 1940, 741 κ.ε. Για τους διαλυμένους και απροσδιοριστούς, μας βοήθησαν κυρίως οι κ. Κωνσταντίνος Κοτσίλης και Δημήτριος Νάτσιος, τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά.

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ
Μάνθος Κ. Χριστοφόρου
γεωπόνος
πρόεδρος της Εταιρείας Ιστορικών
και Λαογραφικών Ερευνών Αταλάντης

ΘΕΜΑ
Ο επίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος
1762 - 1861
"...το της αρετής πανταχού τίμιον...."

Ο Ορθόδοξος Ποιμενάρχης
Ο ένθερμος ζηλωτής των γραμμάτων
Ο γενναίος και φλογερός πατριώτης
Το τέλος του
Μνήμες και αφηνδείς μαρτυρίες για το Νεόφυτο
Η Αταλάντη τιμά τον Επίσκοπό της Νεόφυτο

1. Ο ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΠΟΙΜΕΝΑΡΧΗΣ

Ο Ταλαντίου Νεόφυτος γεννήθηκε στην Αθήνα στις 2 Νοεμβρίου 1762. Γονείς του ήταν ο Δημήτριος και η Μαρία Μεταξά. Το από της ιεράς κολυμβήθρας όνομά του ήταν Νικόλαος. Σε ηλικία έξι χρόνων έμεινε ορφανός από πατέρα και ο θεός του, Συμεών Μεταξάς, ιερέας, τον ανέλαβε υπό την προστασία του.

Τελείωσε με ζήλο τις σπουδές του στην Αθήνα κοντά στον Ιωάννη Βενιζέλο, Αθηναίο ελληνοιστή και στον Ιωάννη Βόδα, Ηπειρώτη μαθηματικό.

Για λίγο χρόνο δίδαξε ως δάσκαλος στη μονή Πεντέλης.

Εκεί χειροτονήθηκε διάκονος με το όνομα Νεόφυτος, στις 7 Αυγούστου 1792.

Από τη Μονή Πεντέλης, κατ' άλλους μεν, προσκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από το θείο του μητροπολίτη Καισαρείας, κατ' άλλους δε, αναγκάστηκε ν' απέλθει εκεί από την εξής αιτία: λάγνος γυναίκα Οθωμανού αγάπησε το Διάκονο Νεόφυτο και είπε στον ιερέα Αθηναίο ότι θέλει να ψαλλεί στο σπίτι της και χριστιανικός αγιασμός για την πανώλη. Ο ιερέας πήγε και έκανε τον αγιασμό. Στο τέλος όμως του αγιασμού η Οθωμανίδα οργίστηκε κατά του ιερέα, γιατί δήθεν δεν έκανε τέλεια το καθήκον του και του είπε να επανέλθει την επομένη ημέρα μαζί με το διάκονο. Την επομένη επαναλήφθηκε ο αγιασμός μαζί με το διάκονο. Τη στιγμή δε που ο διάκονος θυμιάτιζε, η γυναίκα του έκανε νόημα να εισέλθει και να θυμιάσει ένα σκοτεινό δωμάτιο. Εκεί αυτή έκλεισε την πόρτα και επιτέθηκε κατά του διακόνου με παταγώδη φιλήματα. Έντρομος ο Νεόφυτος και χωρίς να χάσει ούτε στιγμή την παρουσία πνεύματος, υποσχέθηκε να επανέλθει την επομένη, να ψάλλει αυτός μόνος τέλειο αγιασμό. Μόλις απαλλάχτηκε από τον κίνδυνο, έγινε αμέσως άφαντος και την επομένη βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη.

Μετά από ολιγόχρονη παραμονή εκεί, φεύγει και πηγαίνει στη Λιβαδειά. Ο τότε Επίσκοπος Ταλαντίου Γαβριήλ, Αθηναίος και αυτός, εκτιμώντας τις αρετές που κοσμούσαν το συμπολίτη του και την παιδεία του, τον προσέλαβε ως αρχιδιάκονο και γραμματέα της Επισκοπής.

Το 1803 πεθαίνει ο Γαβριήλ και με τη βοήθεια του προεστού της Λιβαδειάς Φίλωνος, που ήταν ενάρετος και ισχυρός και με αίτηση όλων των κατοίκων της επαρχίας Ταλαντίας, χειροτονείται **ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΑΛΑΝΤΙΟΥ**.

Από τη θέση του Επισκόπου επί τριάντα συνεχή χρόνια ποίμανε τους πιστούς Λοκρούς και λειτουργούσε στον Ιερό Ναό του Αγίου Αθανασίου της τότε πολίχνης του Ταλαντίου, αφοσιωμένος στο Χριστό και στο λαό του.

Πριν εκραγεί η επανάσταση, ο Αλή Πασάς προσκάλεσε στα Γιάννενα το Νεόφυτο όπου εκεί όχι μόνο τον απογύμνωσε από την παρουσία της Επισκοπής του, αλλά και τον ανάγκασε να χρεωθεί. Ύστερα απ' αυτό επισκέφτηκε με συστάσεις του Πατριαρχείου, ως επαίτης, πολλά μέρη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας με σκοπό να συγκεντρώσει χρήματα και να πληρώσει τα χρέη του.

Το 1823 ο Νεόφυτος ανέλαβε και τη διεύθυνση της Επισκοπής Θερμοπυλών και το Μάιο του ίδιου χρόνου με επιταγή της προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος ορίζεται τοποτηρητής της επαρχίας Αθηνών.

Το Μάρτιο του 1824 διορίζεται τοποτηρητής της επαρχίας Παροναξίας και τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου της επαρχίας Ύδρας κατόπιν γνωμοδοτήσεως του Βουλευτικού Σώματος.

"...να διορισθή ο Άγιος Ταλαντίου κύριος Νεόφυτος επ' αρετή και συνέσει γνωστός οίος πρέπει να είναι ο αρχιερεύς, πολλά παθών εν ταυτώ και απωλέσας εις τον ιερόν τούτον αγώνα και ήδη ενδιατριβών εν εκείνη τη νήσω.

Τη 23 Ιουλίου 1824 εν Ναυπλίω, ο Αντιπρόεδρος Βρεσθένης Θεοδώρητος. Ο Α' Γραμματεύς Ιω. Σκανδαλίδης".

Ο σεβάσιμος ιεράρχης Ταλαντίου έχαιρε βαθυτάτης εκτιμήσεως από επιφανείς Έλληνες του εξωτερικού, όπως μαρτυρούν σωζόμενες προς αυτόν, επιστολές τους.

Ο Αλέξανδρος Στούρτζας, της Μολδαυικής οικογένειας Στούρτζα, δημοσιολόγος γράφει προς τον Ταλαντίου Νεόφυτο "...να εκφράσω δια της παρούσης επιστολής μου, το σέβας και την ευγνωμοσύνην, την οποίαν σώζω προς τοιούτον ποιμένα ζηλωτήν της κλονουμένης καθ' ημάς ευσεβείας, οίος εφάνης Πανιερώτατε, εις την ενεστώσαν φοικώδη εποχήν, παιδεύων τους ατάκτους, νουθετών τους ασθενείς και εξελέγων την φθοροποιάν των ιεροσύλων παρανομίαν. Τον αγώνα τον καλόν αγωνίζεσαι, ιερώτατε των θείων Αποστόλων διάδοχε· μη διελιάσης, μηδέ απαυδήσης, διότι απολλύμεθα βεβαίως, αν σβεσθή παρ' ημίν ο φωστήρ της αμωμότητος πίστεως...".

Αλλά και οι συμπατριώτες του, Αθηναίοι, ζητούν με επιστολές τους, προς τον Ταλαντίου Νεόφυτο, την παρουσία και την πνευματική του επίβλεψη. "...Σεβασμιώτατε Πάτερ... Η επαρχία μας στερείται τον πνευματικόν ποιμένα της, και τα της εκκλησίας μένουσι απροστάτευτα· ημείς και οι λοιποί Συμπολίται επιθυμούμεν να σας απολαύσωμεν ήδη εις την φίλην Πατρίδα δια να λάβητε την θέσιν, την οποίαν η Πατρίς συμφώνως με τας κατά καιρόν Διοικήσεις σας επρόσφερε χάριν της εναρέτου διαγωγή σας και των προς το έθνος ωφελίμων αγώνων σας...

Εν Αθήναις τη 13 Ιανουαρίου 1832. Η κοινότης των Αθηνών...".

Ο Κυβερνήτης της Ελλάδος, Ιωάννης Καποδίστριας, ορίζει τον Ταλαντίου Νεόφυτο μέλος της πενταμελούς εκκλησιαστικής επιτροπής, για την εξέταση της εκκλησιαστικής καταστάσεως της χώρας και τη θεραπεία των αναγκών αυτής.

Το 1830 ο Κυβερνήτης της Ελλάδος του εμπιστεύεται την πνευματική προστασία της επαρχίας Λιβαδειάς.

"...δια διατάγματος η Α - εξοχότης, ο Σ. Κυβερνήτης ηξίωσε να σας εμπιστευθή την πνευματικήν προστασίαν της επαρχίας Λεβαδειάς... συντεθρεμμένοι εξ αρχής με ιεράν παιδείαν, και διαπρέψαντες εις την πνευματικήν υπηρεσίαν· εκ Νεότητος δίδεται πάσαν πεποιθήσιν εις την Κυβέρνησιν, ότι θέλετε διευθύνει την εκκλησίαν του Χριστού, οδηγούντες τον κλήρον και δι' αυτού τον λαόν, εις νομάς Σωτηρίου και φαίνοντες ως λύχνος εν ανχυμρώ τόπω από τον οποίον εξέλιπε πολύ χρόνον το φως του Σωτηρίου λόγον...

Εν Ναυπλίω τη 28 Μαΐου 1830. Ο επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίον Παιδεύσεως Γραμματεύς...".

Τον ίδιο χρόνο, το 1830 δηλαδή, αναλαμβάνει τη διοίκηση των Αθηνών μαζί με τη Δημογεροντία.

Βαρουσήμαντη και ιστορική παραμένει η από 8ης Ιουνίου 1832 εγκύκλιος του Ταλαντίου Νεοφύτου απευθυνόμενη προς τους ιερείς, δημογέροντες, προκρίτους και εκλεγμένους Χριστιανούς της επαρχίας Ταλαντίου με την οποία αναφέρεται στην έκλυση των ηθών κατά την εποχή εκείνη.

Το 1833 υπογράφει το πρωτόκολλο της 15ης Ιουλίου ως μέλος της συνελεύσεως των αρχιερέων στο Ναύπλιο για την ανακήρυξη του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Μετά την έκδοσή του περί της Ιεράς Συνόδου καταστατικού διατάγματος της 23ης Ιουλίου 1833 και του καθορισμού των επισκοπών της αυτοκέφαλου Εκκλησίας, διορίζεται Επίσκοπος Αττικής, ενώ Επίσκοπος Λοκρίδος διορίζεται ο Αγαθάγγελος από την Κύπρο. Ως Επίσκοπος Αττικής αναπτύσσει μέγιστο ζήλο για την Εκκλησία και τους θεσμούς της.

Το 1833 διορίζεται σύμβουλος της Ιεράς Συνόδου και το 1834 τοποτηρητής της Μητροπόλεως Αθηνών. Με το Β. διάταγμα, τον Ιούλιο του 1833, διορίζεται συμπληρωματικός σύμβουλος της Ιεράς Συνόδου και από το 1841 έως το 1850 συμπληρωματικό μέλος αυτής. Το 1850 μετά την έκδοση του "Συνοδικού Τόμου" από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με τον οποίο ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλος η Ορθόδοξος Εκκλησία της Ελλάδος, διορίζεται μόνιμος Πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου και ονομάζεται Μητροπολίτης Αθηνών με το διάταγμα της 2ας Σεπτεμβρίου 1850.

Ο Ταλαντίου Νεόφυτος επί τριάντα συνεχή χρόνια διοίκησε σε τρομερά ανώμαλες, τρικυμώδεις και φρικτές περιστάσεις τη δυσδιοίκητο τότε Επισκοπή Ταλαντίου και επί άλλα είκοσι οχτώ χρόνια την Επισκοπή Αττικής και τη Μητρόπολη Αθηνών.

Στο μακροχρόνιο τούτο διάστημα των 58 χρόνων ουδέποτε ακούστηκε κατά του ιεράρχη ουδέν, ούτε το ελάχιστο, ούτε παράπονο, ούτε μομφή, αλλ' αντίθετα όλο το Χριστεπώνυμο αυτού ποιμνίο συχνότατα λάβαινε αφορμή να ευλογεί το όνομά του.

Ο Νεόφυτος υπήρξε ένας από τους μεγάλους αγωνιστές Ιεράρχες, ο οποίος αληθώς τίμησε τον Ορθόδοξο Ελληνικό Κλήρο.

2. Ο ΕΝΘΕΡΜΟΣ ΖΗΛΩΤΗΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ο Νεόφυτος:

- Ήταν ένθερμος ζηλωτής της προόδου των γραμμάτων
- Ήταν μέλος της "*Φιλομούσου Εταιρείας*" που ιδρύθηκε το 1812
- Ήταν μέλος της *Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας* από την ίδρυσή της - 1836 - η οποία τον τίμησε με Δίπλωμα και αργυρό Μετάλλιο για τις προσφεροθείσες σ' αυτή υπηρεσίες του
- Εκτός από την εκκλησιαστική δράση ανέπτυξε και συγγραφική δραστηριότητα
- Ίδρυσε και λειτούργησε κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας Σχολείο στην Αταλάντη. "*...και τον υιόν, Βελή, του ωμοτάτου εκείνου τυράννου Αλή Πασά κατέπεισε να συνεισφέρει χρήματα ικανά προς σύστασιν σχολείου εν Αταλάντη εις εκπαίδευσιν των Ελλήνων...*".

Αρκετοί λόγοι του δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες των Αθηνών της εποχής εκείνης.

Έργα του Νεοφύτου είναι:

1. Ορθόδοξος ομολογία (Αίγινα 1828)
2. Εγχειρίδιον περιέχον τα επτά μυστήρια της Ανατολικής και Αποστολικής του Χριστού Εκκλησίας (Αθήναι 1832)
3. Ιερογραφικόν απάνθισμα (Αθήναι 1840)
4. Ιερά ακολουθία της Οσίας μητρός ημών Φιλοθέης εξ Αθηνών (Αθήναι 1842)
5. Ακολουθία του Οσίου Πατρός ημών Σεραφείμ, ασκήσαντος εν τω όρει Δομπού
6. Ομιλία Παραινετική (Απρίλιος 1826)

3. Ο ΓΕΝΝΑΙΟΣ ΚΑΙ ΦΛΟΓΕΡΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΗΣ

Ο Επίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος από το 1803, όταν ανέλαβε την Επισκοπή Ταλαντίου, έκανε το ράσο σύμβολο του ελληνικού τρίπτυχου "Οικογένεια - Θρησκεία - Πατρίδα".

Αυτός ο φωτισμένος λευίτης παντού και πάντοτε θωράκιζε, εμψύχωνε και προετοίμαζε το σκλαβωμένο ποίμνιό του για τον ξεσηκωμό κατά του τυράννου, για του Χριστού την πίστη την Αγία και της Πατρίδος την ελευθερία.

Όταν το Μάρτιο του 1821 ο Αθανάσιος Διάκος οργάνωσε την πρώτη στρατολογία για την επανάσταση στο Μοναστήρι του Οσίου Λουκά Βοιωτίας, ο Ταλαντίου Νεόφυτος ήταν παρών, και μαζί με τον Επίσκοπο Σαλώνων Ησαΐα ευλόγησαν τα παλικάρια επαναστάτες της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδος.

Λίγες στιγμές πριν εκραγεί η επανάσταση στην Αταλάντη, στην Επισκοπή Ταλαντίου βρισκόταν ο Οθωμανός γιατρός Κούρταλης, ύστερα από πρόσκληση του Επισκόπου Νεοφύτου. Τα τότε συμβάντα στην Επισκοπή περιγράφει ο Αναστάσιος Γούδας ως εξής:

"...Στιγμάς δε τίνας προ της εκρήξεως της επαναστάσεως εν Αταλάντη ο ιεράρχης μετεπέμψατο εις την Επισκοπήν τον εκεί διατρίβοντα τότε Κούρταλην, Οθωμανόν, εμπειρικών χειρούργον. Μόλις αφιχθέντος τούτου, ακούονται φωναί· ο δε Νεόφυτος, εμπνευσθείς φαίνεται υπό της θείας πρόνοιας, παρακελεύει τον Κούρταλην να μείνη εν τη Επισκοπή και του υπόσχεται ασφάλειαν. Αλλ' ο Οθωμανός, αγνοών τα διατρέχοντα, υπήκουσε μεν χάριν του σεβασμού του προς τον Επίσκοπον, αλλ' έγγραφεν εις τους ομοπίστους του επιστολήν και τους προέτρπε να εμμείνωσιν, αμυνόμενοι κατά των ταραξιών, μέχρις ου φθάση επικουρία. Η επιστολή αυτή συνελήφθη υπό των επαναστατών, οίτινες το μεν πρώτον εφόνευσαν άπασαν την οικογένειαν του ατυχούς Κούρταλη? έπειτα δε ώρμησαν εις την Επισκοπήν και απήτουν να τοις δοθή και ούτος. Εν τω μεταξύ όμως τούτο ο Ταλαντίου προλαβών, εκατήχησε τον Κούρταλην, και ευρών αυτόν σύμφωνον, ουχί μόνον δεν ενέδωκεν εις τας απαιτήσεις του όχλου, αλλ' ηναγκάσθη να υπερασπίση τον Οθωμανόν και δια των όπλων, και να διακινδυνεύση ούτω την επανάστασιν εν τοις σπαργάνοις της. Κατά πόσον δε είχε δίκαιον να πολιτευθή ούτω ως τίμιος άνθρωπος ο Ταλαντίου, τούτο δε απέδειξε και η μετά ταύτα πείρα. Ο Κούρταλης διέμεινεν, ως γνωστόν, πιστός τοις Έλλησι φίλος και βοηθός μάλιστα καθ' άπαντα τον αγώνα. Είναι δε ο μόνος πολιορκηθείς μετά των Ελλήνων εν τη Ακροπόλι και εις την αείποτε φιλόανθρωπον εμπειρίαν τούτου πολλοί των Ελλήνων οφείλουσι και αυτήν την ζωήν των..."

Όταν υψώθηκε η σημαία της ελευθερίας στο Μητροπολιτικό Ναό της Λιβαδειάς στις 31 Μαρτίου 1821, και τελέσθηκε δοξολογία για την κατάληψη του φρουρίου της πόλης από το Διάκο, ο Ταλαντίου Νεόφυτος, ο Σαλώνων Ησαΐας και ο Μητροπολίτης Αθηνών Διονύσιος έλαβαν μέρος σ' αυτήν και ευλόγησαν το πλήθος και τη σημαία της ελευθερίας.

Ο Νεόφυτος επικεφαλής μαχητών Αταλαντινών και Λοκρών, αν και ασθενής, έσπευσε σε βοήθεια του μαχόμενου στην Αλαμάνια Διάκου. Έφτασε εκεί αργά, όταν ο μεν Σαλώνων είχε κατακρεουργηθεί, ο δε Διάκος είχε συλληφθεί και είχε σουβλιστεί ζωντανός.

Ο Νεόφυτος με εκπροσώπους των επαρχιών της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδος επισκέφθηκε το Δημήτριο Ύψηλάντη στο στρατόπεδό του και του ζήτησαν "άνθρωπον

άξιον να διοργανώση πολιτικώς τας επαρχίας της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδος και να προστατεύση εις την διοίκησιν των στρατευμάτων".

Στις 25 Αυγούστου 1821 ευρισκόμενος στη Βυτίνα Αρκαδίας μαζί με άλλους εννιά εκπροσώπους επαρχιών απευθύνει επιστολή προς τους Κ. Καρατζά, Αλ. Μαυροκορδάτο και Θεόδωρο Νέγη.

"...παρακαλούμεν υμάς, ω άνδρες, μετ' εντάσεως δια του παρόντος μας ως πατριώτας Έλληνας και τα αυτά με ημάς έχοντας δικαιώματα και χρέη προς την Ελλάδα να αναλάβητε την προστασίαν και φροντίδα των Ελληνικών πραγμάτων, ώστε συναγωνιζόμενοι μετά των προυχόντων των επαρχιών μας πολιτικών τε και πολεμικών να προσπαθήσητε εις την ευτυχίαν του διακινδυνεύοντος ημών έθνους, η οποία συνίσταται εις την εξολόθρευσιν του τυράννου, την ολομέλειαν και ανεξαρτησίαν του πανελληνίου, υποσχόμεθα δε και ημείς να δεχθώμεν προθύμως τα προβαλλόμενα παρ' υμών όσα τείνουσι εις τον τριπλούν τούτον σκοπόν... προσκαλούμεν λοιπόν υμάς εις τούτον τον ιερόν και Σωτήριον αγώνα...".

Στις 31 Αυγούστου 1821, ευρισκόμενος στα Καλάβρυτα, συντάσσει με άλλους πατριώτες φλογερή επιστολή προς τους θαλασσινούς προκρίτους των Σπετσών ζητώντας τη συνδρομή τους για την αγωνιζομένη Ρούμελη.

Στις 15 Νοεμβρίου 1821 συνέρχεται στα Σάλωνα η Συνέλευση της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδος με τη συμμετοχή 73 πληρεξουσίων. Ο Νεόφυτος, ως προεδρεύων της συνέλευσης, κήρυξε την έναρξη των εργασιών της, προλόγισε με φλογερούς πατριωτικούς λόγους και κάλεσε τους συνέδρους να ορκισθούν στην Αγία Τριάδα και στην ιερή πατρίδα.

"Ορκιζόμεθα εις το όνομα της Υπερουσίου Τριάδος και της Ιεράς ημών Πατρίδος να βουλευόμεν με πίστιν και ειλικρίνειαν και να προβάλωμεν εις το ιερόν τούτο Συνέδριον μόνο τα συμφέροντα της Πατρίδος χωρίς ιδιαίτερον συμφέρον κέρδους ή φιλοτιμίας ή φιλοδοξίας· επικατάρατοι δε αν απ' εναντίας πράξωμεν, και της πατρίδος ανάξιοι".

Στη Συνέλευση ψηφίστηκε ο οργανισμός του πολιτικού σώματος, η Νομική Διάταξη, ο Άρειος Πάγος όπως ονομάστηκε, που αποτέλεσε το συνδετικό κρίκο της επαρχίας και της Εθνικής Βουλής.

Στην αρχή του κειμένου της Νομικής Διατάξεως ετέθη ως έμβλημα η φράση:

"Νόμος κύριος εγένετο Βασιλεύς ανθρώπων, αλλ' ουκ άνθρωποι τύραννοι νόμων".

Ο Νεόφυτος ανέλαβε Πρόεδρος του Αρείου Πάγου.

Στις Εθνικές Συνελεύσεις της Επιδαύρου (1822) και του Άστρους Κυνουρίας (1823) ο Νεόφυτος, κεκτημένος μέγα κύρος, έλαβε μέρος ως Πρόεδρος του Αρείου Πάγου και ως πληρεξούσιος του Ταλαντίου.

Μέχρι τέλους του Ιερού Αγώνα εργαζόμενος αόκνως και αδιακόπως, προστρέχοντας πανταχού, ενισχύοντας τους αγωνιστές και προστατεύοντας τους αδικούμενους πρόσφερε τα μέγιστα για την ελευθερία και ανεξαρτησία της Πατρίδος, αλλά και μετά ταύτα για την ανόρθωσή της και την πρόδοό της.

Ο Νεόφυτος υπήρξε ένας από τους μεγάλους αγωνιστές Ιεράρχες.

Η Ελληνική Πολιτεία κατέταξε τον ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΑΛΑΝΤΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟ στην ΠΡΩΤΗ ΤΑΞΗ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ του 1821, για την μεγάλη προσφορά του στον υπέρ πίστεως και πατρίδος ιερό αγώνα.

4. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ

Ο Νεόφυτος κοιμήθηκε στις 29 Δεκεμβρίου 1861, σε ηλικία 100 ετών. Η κηδεία του έγινε στο Ναό της Αγίας Ειρήνης και η ταφή του στο Α΄ νεκροταφείο Αθηνών.

5. ΜΝΗΜΕΣ ΚΑΙ ΑΨΕΥΔΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟΦΥΤΟ

Για τον άμεμπτο λειτουργό του Χριστού και άδολο πατριώτη, Νεόφυτο Μεταξά, ευλόγως ομιλούν οι αψεудείς γραπτές μαρτυρίες που σώζονται δύο εξεχόντων ανδρών της εποχής του.

Ο επικήδειος λόγος του Θεμιστοκλή Βίμπου, καθηγητή Θεολογίας, μετέπειτα Θεοκλήτου, αρχιεπισκόπου Μαντινείας και Κυνουρίας, τον οποίο εκφώνησε στη Μητρόπολη της Αθήνας, στις 30 Δεκεμβρίου 1861, ημέρα της κηδείας του Νεοφύτου.

Και ο επί του τάφου του Νεοφύτου εκφωνηθείς, την ίδια ημέρα, λόγος του Δανιήλ Πετρούλια, ιεροκήρυκα Αθηνών και αργότερα αρχιεπισκόπου Αργολίδος.

Παραθέτουμε περικοπές από τους δύο λόγους:

Α) από τον επικήδειο λόγου του Θεμ. Βίμπου

"...ως ποιμενάρχης δύο επισκοπάς εποίμανεν ο αοίδιμος, την επισκοπήν της Αταλάντης και την επισκοπήν της κλεινής ημών πόλεως.

Πάντοτε δε διακρινόμενος κατά την απλότητα του ήθους, και ζηλωτής ων της αληθείας ένθερμος, το δε ψεύδος αποστρεφόμενος απεδείχθη είπερ τις άλλος μιμητής του μεγάλου και άκρον αρχιερέως, άκακος, αμίαντος, κεχωρισμένος από των αμαρτωλών, υπέρμαχος και ένθερμος ζηλωτής των ορθών της Εκκλησίας δογμάτων και κατά την θεάρεστον πολιτείαν εφάμιλλος των μεγάλων της Εκκλησίας Πατέρων. Ναι. Όχι μόνον τας αρετάς και τον ζήλον αυτών, των Πατέρων της Εκκλησίας, εμιμήθη ο αείμνηστος Νεόφυτος Μεταξάς, αλλά και προστάτης των αδικουμένων πολλάκις εφάνη εναντίον βιαίων και παραφόρων χαρακτήρων και προ της επαναστάσεως και μετ' αυτήν κατά το διάστημα του αγώνος. Ούτως, ο αοίδιμος πολλάκις εξήλεγξε και με κίνδυνον της ζωής αυτού τας αδέικους και βιαιάς πράξεις ενός των οπλαρχηγών της Ελλάδος, αυτόν δε τον νέον Φάλαριν* της Ηπείρου, τον θηριώδη και αιμοβόρον Αλή Πασσάν, δια τον ηπίον αυτού τρόπον και της άλλης αρετής τοσούτον επιθάσεν, ώστε πολλάκις αφίστα αυτόν από διαφόρων παρανόμων επιχειρήσεων και κακώσεων. Και επαλήθευσε και ενταύθα το αρχαίον εκείνο "το της αρετής πανταχού τίμιον"...

Ων δε τηρητής και πρόμαχος της πατρώας ορθοδοξίας, ακριβέστατος φύλαξ των ιερών ημών παραδόσεων, χρυσός καθαρός φέρων αμόλυντον εν εαυτώ τον τύπον της εικόνας του Θεού επεδείξατο ο αοίδιμος και ως μέλος κατ' αρχάς της Ιεράς Συνόδου και ακολούθως ως πρόεδρος αυτής, επεδείξατο τον αυτόν ζήλον, ον και πρότερον, ανενδότως μοχθών υπέρ των κοινών πραγμάτων της αγίας ημών Εκκλησίας...

Λαμβάνων δε μέρος ως πολίτης φιλόπατρις εις τα του αγώνος πολιτικά και στρατιωτικά πράγματα, δεν εθυσίαζεν εις την ενέργειαν τούτων ουδέ το ελάχιστον μέρος του ιερού αυτού χαρακτήρος. Αυτός ως αληθής εργάτης της Εκκλησίας υπηρέτει

---

* Φάλαρις: Τύραννος του Ακράγαντος, του οποίου το όνομα έμεινε παροιμιώδες για την ωμότητα της κυβερνήσεως του τόπου του κατά το 580 - 554 π.Χ.

την πολιτείαν, εφ' όσον επέτρεπον τούτο αι απαιτήσεις της Εκκλησίας· διότι ο αγών δεν ήτο μόνον υπέρ πατρίδος, αλλά και υπέρ πίστεως. Πίστις δε και Πατρις εν Ελλάδι είναι αχώριστα...".

Β) από τον επιτάφιο λόγο του Δανιήλ Πετρούλια

"...ο ένδοξος ούτος ιεράρχης άμα και στρατάρχης, τα όπλα συν τω σταυρώ αναλαβών, εποδηγέται τον λαόν μετά των συνάθλων αυτού πολιτικών τε και στρατιωτικών προς την δόξαν της απελευθερώσεως της πίστεως και της πατρίδος, πανταχού προπορευόμενους, προτρέπων, ενισχύων και δια των φλογωδών του λόγων το εν τη καρδιά αυτών θεϊόν της ελευθερίας πυρ αναρριπίζων.

Περί αυτών συνεκεντρώθησαν τότε και οι την αρετήν αυτού τιμώντες λογάδες των Ελλήνων, οι Γαζείς, οι Κωνσταντάδες, οι Αινιάνες, οι Μανσόλαιοι, οι κατά τας αρχάς του ιερού αγώνος μετά των αντιπροσώπων των επαρχιών της Ανατολικής Ελλάδος την τοπικήν Κυβέρνησιν αυτής υπό το όνομα "Άρειος Πάγος" αποτελούντες, του οποίου Πρόεδρον τον προκειμένον ένδοξον νεκρόν Ιεράρχην παμψηφεί εξέλέξαντο.

Μετ' αυτών δε έτρεχε πανταχόσε, όταν η ανάγκη της πατρίδος τον εκάλει...

Σκέψις νοερά και βαθεία των θεϊών κριμάτων μελέτη και άτρυτοι ασκητικοί πόνοι ήταν η μόνη πνευματική τροφή, ο μόνος ακύμαντος λιμήν των ταραχών και των λυπηρών περιπετειών του πολυκυμάντου βίου του αξιοσεβάστου τούτου ιεράρχου...

Απεριόριστον και ανυπόκριτον σέβας προς την πατρών πίστιν, ης υπήρξε πάντοτε ο ένθερμος ζηλωτής και ο ατρόμητος υπερασπιστής, ανυπόκριτον λέγομεν, προς την πίστιν, την αλήθειαν και την δικαιοσύνην σέβας, καθαρά και ακραιφνής προς τον πλησίον αγάπη, μετριοφροσύνη και απλότης συμπεριφοράς μετ' ανεπιδείκτου αξιοπρεπείας, ήσαν έμφυτα αυτώ. Αυστηροτάτη ηθική, διαφανέστατος χαρακτήρ, ευγένεια ψυχής και καρδίας και χρηστομίμητος ανεξικακία εκόσμουν ιδίως τον αρχιποιμένα τούτον... Εκ νεότητός του το αγαθόν ζηλώσας, τύπος αρετής εγένετο. Διετέλεσε δε πάντοτε σεβαστός τοι φίλοις, σεβαστώ τω κλήρω, σεβαστός τω λαώ και παρ' αυτών των Βασιλέων ημών εξαιρέτως τιμώμενος..."

Ο Ταλαντίου Νεόφυτος κράτησε ψηλά, στο ένα χέρι του τον τίμιο Σταυρό της πίστεως και στ' άλλο τη Σημαία, της πατρίδος το σύμβολο.

Ο ακάματος και ακατάβλητος αγαθός λευίτης και γενναίος αγωνιστής της ελευθερίας συνοδοιπόρησε με Αταλαντινούς και Λοκρούς, με Ρουμελιώτες και Νησιώτες προς το Γολγοθά του μεγάλου '21, για την ανάσταση του Γένους.

Είναι αυτός που βάφτισε τους Λοκρούς με το γλυκύτατο όνομα "ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ".

Ταγός και καθοδηγητής των Λοκρών από το 1803 γαλούχησε, ανέθρεψε, ξεσήκωσε και οδήγησε Λοκρούς και Ρουμελιώτες κατά των τυράννων.

Ο Ταλαντίου Νεόφυτος, φλόγα της ελληνικής ψυχής, πρωτομάστορας του ξεσηκωμού των Λοκρών, πρωτοπόρος, πρωτεργάτης και δημιουργός, άόκμως εργαζόμενος, πρόσφερε τα μέγιστα στη λευτεριά και στην ανασύσταση του Ελληνικού Κράτους και στην αρμονική συναδέλφωση και πορεία του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας.

Αυτός ύφανε στην ψυχή του Λοκρού και του Ρουμελιώτη το Μεγαλούργημα του '21, με στημόνι την αγνή πίστη στο Χριστό και με υφάδι τη θερμή κι' απύθμενη αγάπη στην πατρίδα και εμφύσησε όλη του την ψυχή και όλη του την πίστη στην τότε μικρή και βαρυσπληγωμένη Ελλάδα.

Χιλιάκριβη κι' άφθιτη η προσφορά του στον ιερό αγώνα του '21.

6. Η ΑΤΑΛΑΝΤΗ ΤΙΜΑ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟ

Με την ευχή και την ευλογία του Σεβασμιώτατου Μητροπολίτη Φθιώτιδος κ.κ. Νικολάου, η Εταιρεία Ιστορικών και Λαογραφικών Ερευνών Αταλάντης, έστησε την προτομή του Επισκόπου Ταλαντίου στην πόλη της Αταλάντης, μπροστά από το μητροπολιτικό Ναό των Αγίων Θεοδώρων, στις 18 Μαρτίου 2000.

Κατά τα αποκαλυπτήρια της προτομής, που έγιναν με πάνδημο συμμετοχή Λοκρών, αναγνώστηκε μήνυμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Χριστόδουλου, από το Συνοδικό Μητροπολίτη Ελασσόνας κ.κ. Βασίλειο, ως εκπρόσωπο της Ιεράς Συνόδου και εκφωνήθηκαν λόγοι για τον αοίδιμο αρχιερέα Νεόφυτο.

Οι ομιλητές μεταξύ άλλων είπαν:

- Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος.

"...Εμείς σήμερα κύπτουμε ευλαβικά το κεφάλι ενώπιον της μορφής του και επαινούμε τον πατριωτικό και ποιμαντικό του ζήλο. Για την τότε εποχή ο Νεόφυτος υπήρξε πατριωτική μορφή και άφησε ανάμνηση αγαθή. Έχει δίκιο να σεμνύνεται η πόλις της Αταλάντης που εντύχησε στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας να έχει Ποιμενάρχην της τον Νεόφυτο. Έχει δίκαιο ο Σεβασμιώτατος Άγιος Φθιώτιδος διαπομαίων και την Αταλάντην να θεωρεί τον εαυτόν του ως διάδοχόν του και να τον τιμά. Όλοι μας έχουμε υποχρέωση να διδαχθούμε από το παράδειγμά του. Οι νέοι να δουν στο πρόσωπό του τον ακατάβλητο μαχητή του δικαίου και της αλήθειας. Οι κληρικοί τον σπουδαίον υπερασπιστή των δικαίων της πίστεως και τον αγαθόν ποιμένα του λαού. Οι άρχοντες τον αυστηρό τηρητή της παράδοσης. Και ο λαός τον Πατέρα και Επίσκοπο. Η Εκκλησία μπόρεσε σ' εκείνα τα δύσκολα χρόνια να επιτελέσει το καθήκον της απέναντι του λαού με πολλές θυσίες και να καταλάβει κεντρική θέση στην καρδιά του. Σήμερα που και πάλιν απειλούμεθα από μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία τέτοιες μορφές ανακαλούν στη μνήμη μας τα έπη της εποχής και τους αγώνες περί υπάρξεώς μας. Ας ευχηθούμε να ευλογεί ο Θεός την χώρα μας και την Εκκλησία μας και να αναδεικνύει Ποιμένες καλούς με ένθεο ζήλο και φρόνημα ελεύθερο, που θα θελήσουν να βαδίσουν στ' αγνάρια των παλαιών αγίων και γενναίων ηρώων και να ξαναστήσουν τα τρόπαια της αυτοσυνειδησίας των ως Ελλήνων και Ορθοδόξων μέσα στην αντάρα της διεθνοποίησης και της σύγχυσης που μας παραδέρουν και μας απειλούν..."

- Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φθιώτιδος κ. Νικόλαος.

"Ο Νεόφυτος Μεταξάς, ο Επίσκοπος της πάλαι ποτέ διαλαμψάσης Επισκοπής Ταλαντίου κι έπειτα Μητροπολίτης Αθηνών και πρώτος πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος υπήρξε όντως "το της αρετής πανταχού τίμιον". Στα εκατό χρόνια της ζωής του έζησε ως αληθής του Χριστού εργάτης και ως αφοσιωμένος της πατρίδος υπηρέτης.

Επαινώ την πρωτοβουλία της Εταιρείας Ιστορικών και Λαογραφικών Ερευνών Αταλάντης, διότι έρχεται με την αφυπνιστική αυτή μορφή να εγείρει συνειδήσεις, να

αντισταθεί στην ισοπεδωτική μανία των αξιών, να κρατήσει άσβεστη τη δάδα της Εθνικής μνήμης και να δώσει υπόδειγμα ζωής για όλους μας αυτόν τον μεγάλο άνδρα της Εκκλησίας, τον Αθηναίο Επίσκοπο της Αταλάντης Νεόφυτο Μεταξά.

Θεωρώ τον εαυτό μου ευτυχή διότι αξιόνομαι σήμερα μετά των αδελφών μου Αρχιερέων να αποκαλύψω την προτομή του μακαριστού προκατόχου μου κυρού Νεοφύτου, δια να ίσταται εμπροσθεν του Ιερού Ναού των Αγίων Θεοδώρων Αταλάντης αιώνιο σύμβολο πίστεως, ηρωισμού και δυνάμεως...".

- Ο κ. Βασίλειος Κόκκινος, Πρόεδρος του Αρείου Πάγου ε.τ.

"...Χωρίς τη συμμετοχή και βοήθεια του ορθοδόξου κλήρου η Ελλάδα μας θα υπήρχε μόνο στη σκόνη των βιβλιοθηκών και στις αναμνήσεις των σοφών.

Το παράδειγμα του Νεοφύτου όπως εκείνα του Ησαΐα, του Γρηγορίου Ε' και πολλών άλλων ανωτέρων κληρικών δίνουν αποστομωτική απάντηση στους σύγχρονους αμφισβητίες και διαστρεβλωτές της αλήθειας, οι οποίοι δεν διατάζουν να υποστηρίξουν ότι - τάχα - ο ανώτερος κλήρος επί τουρκοκρατίας δεν βοήθησε στους αγώνες του έθνους, γιατί είχε προνόμια από τους Τούρκους και δεν ήθελε να τα χάσει.

Με τη σημερινή εκδήλωση η Αταλάντη εκπληρώνει ένα ιερό χρέος έναντι του αείμνηστου Επισκόπου της Νεόφυτου και έναντι της ιστορίας. Γιατί όπως επιγραμματικά είπε και ο Παλαμάς:

"χρωστάμε σ' όσους ήλθαν, πέρασαν,
θα 'ρθούνε, θα περάσουν,
κριτές θα μας δικάσουν
οι αγέννητοι, οι νεκροί".

.....

Ο Ταλαντίου Νεόφυτος κατέλιπε μνήμην αξίου Ιεράρχη της Ορθοδοξίας και ανιδιοτελούς προμάχου των εθνικών ιδανικών σε περίοδο άκρως δύσκολη και οδυνηρή, στα φλογερά χρόνια της εθνεγερσίας.

Κυρίες και κύριοι λάβετε,

το απεριόριστο και ανυπόκριτο σέβας προς την πατρώα πίστη, την ανόθευτη αλήθεια, τη δικαιοσύνη, την καθαρή και ακραιφνή προς τον πλησίον αγάπη, τη μετριοπάθεια, την απλότητα της συμπεριφοράς με ανεπίδεικτον αξιοπρέπεια, την αυστηρότατη ηθική, την ευγένεια της ψυχής, τη διαφάνεια του χαρακτήρος και τη χριστομίμητο ανεξικακία,

συγκολλείστε όλες αυτές τις αρετές με φλόγα πίστεως προς τον Ιησού Χριστό και με φλόγα αγάπης προς την ελευθερία της Πατρίδος και του ατόμου, με φλόγα ισχυρότερη από τη φλόγα καμινιού,

περιλούστε με τις ιδιότητες και αρετές αυτές ένα λευκό θνητό, δίκαιο, εχθρό της αμαρτίας, περιφρονητή του πλούτου, αποφασιστικό και πειστικό κήρυκα, και έχετε τον Επίσκοπο Ταλαντίου Νεόφυτο Μεταξά.

Κύριοι Πρόεδροι,

Κλείνω με την ευχή και την θερμή παράκληση,

1. Ο Δήμος Αταλάντης και η Ιερά Μητρόπολη Φθιώτιδος να θελήσουν να υψώσουν

στην πόλη της Αταλάντης τον ανδριάντα του Νεοφύτου, όπως αξίζει, επιβάλλεται και επιτάσσεται και

2. Ο Δήμος Αταλάντης, το Πνευματικό Κέντρο Ρουμελιωτών και η Αρχιεπισκοπή Αθηνών να θελήσουν να φιλοτεχνηθεί η προσωπογραφία του Νεοφύτου και να αναρτηθεί στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Ελλάδος, εκεί όπου είναι ανηρτημένες οι προσωπογραφίες των πρωτεργατών της επανάστασης του 1821.

Βιβλιογραφία - Πηγές:

- Γ.Α.Κ. Αρχείο Βλαχογιάννη. Αρχιεπίσκοπος Νεόφυτος Μεταξάς, Επίσκοπος Ταλαντίου, Φ. 247.
- Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια. Ο Αθηνών Νεόφυτος. τ. 9ος, σελ. 414 - 416.
- Αναστ. Γούδα. Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών. Νεόφυτος Μεταξάς. 1872. τ. Α΄.
- Μάνθου Χριστοφόρου. Η Οπουντία Λοκρίδα και η Αταλάντη. Μέρος Α΄, 1991, σελ. 226 - 256, 342 - 343. Μέρος Β΄, 1993, σελ. 202 - 215.
- Νεόφυτος Μεταξάς. Β. Γ. 379 - 24. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.
- Νεόφυτος Μεταξάς. Β. Γ. 379 - 23. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.
- Νεόφυτος Μεταξάς. Αριθμ. 69. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

**Ερωτήσεις - απαντήσεις - απόψεις
επί των εισηγήσεων της 2ης συνεδρίασης**

Νάτσιος Δημήτριος: Διευκρινιστικά σε όσα ανέφερε ο κ. Βασίλης Σπανός θα ήθελα να προσθέσω τα εξής σχετικά με ορισμένους οικισμούς:

Η **Γλαβενίτσα** ήταν χωριό βορείως του Πλατυστόμου και μάλιστα έγινε ενορία στα 1834. Το **Καλαμάκι** ήταν δύο χωριά, το Καλαμάκι και η Δερβέν Φούρκα και μετά έγιναν ένα χωριό με το όνομα Καλαμάκι. Το **Μουτζουράκι** ήταν ένα χωριό απέναντι από τον Τυμφορηστό που δεν υπάρχει σήμερα. Υπάρχει μόνο τοπωνύμιο Μουτζουράκι και έχει σχέση με το δάσος της περιοχής εκείνης. Το **Νεοχώρι**, έχουμε ορισμένους οικισμούς με το όνομα αυτό. Το **Σουλάκι** ήταν χωριό δυτικά των σημερινών Καλυβίων, το οποίο σήμερα δεν υπάρχει. Οι κάτοικοι πήγαν προφανώς άλλοι στο Λιανοκλάδι και άλλοι στην Λαμία. Είναι μόνο γνωστό ως τσιφλίκι το Σουλάκι σε γραπτές μαρτυρίες.

Μακρής Ιωάννης: Φοβούμαι μήπως διαταράξω τα έντονα συναισθήματα συμπάθειας που διήγειρε εντός μας ο γλαφυρότατος ομιλητής κ. Χριστοφόρου για τον Ταλαντίου Νεόφυτο, αλλά έχω μια ερώτηση που μου καίει τα χείλη και περιμένα την ευκαιρία να την κάνω σε κάποιον ο οποίος έχει ασχοληθεί πολύ να με τη ζωή και το έργο του Ταλαντίου Νεόφυτου. Γιατί πρόκειται για τις σχέσεις του με έναν αγωνιστή του '21, καταξιωμένο για το έργο του από την ιστορία, τον Οδυσσέα Ανδρούτσο. Συγκεκριμένα τον τελευταίο καιρό ερευνώντας τα αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας βρήκα μια επιστολή από 13 Οκτωβρίου του 1822 (και δεν είναι η μόνη, είναι και άλλες) που αναφέρει επί λέξει "...εκηρύχθη παρά των Λεβαδιτών και των Αθηναίων Αρχιστράτηγος πάσης Ανατολικής Ελλάδος και της Θεσσαλίας ο Εθνοκατάρατος Δυσσέος..." και ακολουθούν και άλλοι υποτιμητικοί χαρακτηρισμοί παρακάτω. Υπογραφή Ταλαντίου Νεόφυτος ως πρόεδρος του Αρείου Πάγου.

Ήθελα να ρωτήσω εσάς, κ. Χριστοφόρου, ποιος ήταν ο λόγος του μίσους του Ταλαντίου Νεόφυτου προς τον Ανδρούτσο. Είναι και οι δυο κορυφαίοι του Αγώνα. Τι ακριβώς συνέβαινε μεταξύ τους; Ευχαριστώ.

Χριστοφόρου Μάνθος: Δεν θα πάω παραπέρα παρά μόνον σε όσα σας είπα στην εισήγησή μου. Ο αϊδημος πολλακίς ήλεγξε και με κίνδυνον της ζωής αυτού τας αδικούς και βιαίας πράξεις ενός των οπλαρχηγών της Ελλάδος. Είναι αυτό το οποίο ακριβώς θέσατε ως προς το πρόσωπον του στρατάρχη Οδυσσέα Ανδρούτσου. Ένα είναι αυτό και ένα δεύτερον είναι αυτό το οποίον ανέφερε ο καθηγητής θεολογίας Βίμπος, ο οποίος αργότερα έγινε και Αρχιεπίσκοπος στο Ναύπλιο. Και εκείνος πάλι το ίδιο λέει. Οι δύο άνδρες είχαν έρθει σε σύγκρουση, ο μεν Ιεράρχης ως πρόεδρος του Αρείου Πάγου, ο δε άλλος ως Στρατάρχης με τα όπλα στο χέρι. Καταλαβαίνετε και ξέρετε υπάρχει μια διάσταση μεταξύ των δύο κατηγοριών αυτών ανθρώπων. Νομίζω ότι ο Ιεράρχης δικαιώθηκε με το χρόνο. Όπως επίσης δικαιώθηκε κι ένας Οθωμανός (σας διάβασα επίτηδες εκείνο με το Κούρταλη) ο οποίος πέρασε και αυτός από το κόσκινο και κατετάγη, καίτοι Οθωμανός, εις την

τετάρτη τάξη των αγωνιστών του 1821. Ήταν Τούρκος, αλλά η προσφορά του ήταν μεγάλη. Δεν έχω τίποτε άλλο να σας πω, ευχαριστώ.

Μαρκής Ιωάννης: Ναι, αλλά και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος καταξιώθηκε.

Χριστοφόρου Μάνθος: Ο Ανδρούτσος καταξιώθηκε διότι το 1864, την τελευταία φορά που συνήλθε η επιτροπή που καθόρισε αυτά, τον κατέταξε εις επίλεκτον θέσιν, και εμείς οι νεότεροι, ιδιαίτερα δε εμείς που η καταγωγή του είναι από τις Λιβανάτες, ένα χωριό από έξω από την Αταλάντη, τον εκτιμούμε ιδιαίτερω.

Δεριζιώτης Λάζαρος: Θα ήθελα να παρακαλέσω τον κ. Γόνη. Να κάνω μια ερώτηση σχετικά με τον όσιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη. Είναι αποδεδειγμένο από την έρευνα της Βυζαντινής τέχνης ότι ο ησυχασμός κατά τον 14ο αιώνα, τουλάχιστο στο Άγιο Όρος, έχει επιδράσει επί της τέχνης. Επειδή πολλά μέχρι τώρα έχουν γραφεί, μετά τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, πολλά επίσης ερευνώνται για όλη την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ήθελα να σας ρωτήσω, αν το ξέρετε κι αν μπορείτε να μου απαντήσετε, αν ο όσιος Αθανάσιος ο Μετεωρίτης έχει καταλείψει κάποια στοιχεία που να είναι αποδεδειγμένο ότι ήτο ησυχαστής άσχετα από αυτά που λέει ο βίος του, τα οποία βεβαίως κανείς δεν μπορεί να τα αμφισβητήσει, αλλά να υπάρχουν στοιχεία τέτοια που να μπορεί ο ερευνητής να στηριχθεί και να πει ότι: Αφού ο όσιος Αθανάσιος ήτο ησυχαστής άφησε και στους μαθητάς του και τους διαδόχους του αυτό το κίνημα το οποίο το αποδέχθησαν. Δηλαδή μετέπειτα ο Ιωάσαφ, γιατί μετά τον Ιωάσαφ έχουμε στοιχεία Βυζαντινής τέχνης στο Μεγάλο Μετέωρο. Εάν υπάρχει κάποιο στοιχείο γι' αυτό που σας ρωτώ, θα ήθελα να μου πείτε κάτι.

Γόνης Δημήτριος: Ευχαριστώ για την ερώτηση νομίζω όμως ότι απάντηση ευθέως δεν μπορεί να δοθεί για τον απλούστατο λόγο ότι μιλάμε για ένα κίνημα περί ησυχίας, έναν τρόπο βίωσης, περί νοός, περί καρδιακής προσευχής, περί μονολόγησης προσευχής κ.τ.λ. Αυτά εκφράζονται μεταγενέστερα στην τέχνη και προσωπικά διατηρώ πολλές επιφυλάξεις, αν αληθεύουν αυτά τα οποία μας λένε οι οι εκπρόσωποι της Χριστιανικής αρχαιολογίας, ότι επέδρασε τόσο πολύ στην τέχνη το κίνημα των ησυχαστών του 14ου αιώνα. Δηλαδή πιστεύω τα περισσότερα θέματα τα οποία τα συνδέουν με το ησυχαστικό κίνημα του 14ου αιώνα, τόσο στον ελλαδικό όσο και στον σερβικό χώρο, οφείλονται περισσότερο στους μεγάλους ναούς και στους μεγάλους χώρους, τους οποίους έπρεπε να καλύψουν. Τότε επιλέγουν και κάποια καινούργια θέματα. Δε συνδέεται αυτή η αύξηση των θεμάτων αναπότερηπα με το ησυχαστικό κίνημα. Διατηρώ αυτή την επιφύλαξη.

Παπαναγιώτου Τριαντάφυλλος: Δεν ξέρω αν ο Νεόφυτος ήταν αναμειγμένος στην συνωμοσία κατά του Ανδρούτσου, ή οι περι αυτόν, πάντως ως πρόεδρος του Αρείου Πάγου, έχει την ευθύνη όχι του φυσικού αυτοργού αλλά ίσως του ηθικού ή αυτού που αγνόησε κάτι το οποίο γινόταν εις βάρος του στρατηλάτη, του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Αναφέρομαι στην υπονόμευση που έκανε εναντίον του Ανδρούτσου ο Άρειος Πάγος κατά την αποβίβασή του στην Αγία Μαρίνα, Στυλίδα, Αχινό και την απόπειρα δολοφονίας του, όταν είχε καταφύγει στην Δρακοσπηλιά κι είχαν στείλει το Νούτσο και τον Μπαλάσκα να τον δολοφονήσουν.

Χριστοφόρου Μάνθος: Επ' αυτού, αγαπητέ Τριαντάφυλλε, ο Αρχιεπίσκοπός μας κ.κ. Χριστόδουλος είναι κατηγορηματικότετος. Στο μήνυμα το μακροσκελές το οποίο έστειλε κατά τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Νεοφύτου είναι αποκαλυπτικότετος. Συνωμότης δεν υπήρξε ο Νεόφυτος. Απεναντίας πολλά έχουν γραφτεί, πολλά έχουν λεχθεί για τον σκληρό Ανδρούτσο. Ειδικώς για την Αταλάντη.

Όταν ο Ανδρούτσος είχε κάνει μια εκστρατεία στην Εύβοια και είχε ζητήσει βοήθεια από την Αταλάντη, ο τότε προύχοντας της Αταλάντης Αλεξάνδρου δεν μπόρεσε να ανταπεξέλθει στην ανάγκη αυτή, άλλωστε μεταξύ Αταλάντης και Ευβοίας υπάρχει ένας Ευβοϊκός κόλπος και την εποχή εκείνη δεν ήταν εύκολα τα μέσα, ο Ανδρούτσος εξέλαβε ότι κακώς δεν του έστειλε βοήθεια, δεν του έστειλε βόλια, και τι έκανε. Τον πήρε και τον έσφαξε. Αυτά είναι γεγονότα. Δεν θέλω μ' αυτό το πράγμα να πω και να μειώσω εγώ ο ελάχιστος έναν ήρωα της επαναστάσεως του '21, ουαί και αλλοίμονον. Εγώ πιστεύω αυτό το οποίο σας είπα και προηγουμένως.

Σκλαβιά 400 χρόνια και ξεσηκωθήκαν να διώξουν τον τύραννο, έγιναν και σφάλματα και έγιναν και εγκλήματα. Και ο ίδιος αυτός με τα ωραία τα απομνημονεύματα ο αγράμματος ο Μακρυγιάννης, διαβάζοντάς τα σηκώνεται η τρίχα μας μια πιθαμή με αυτά που κάναμε εμείς τότε. Αλλά και εμείς σήμερα δεν πάμε πίσω. Είμαστε παιδιά αυτηνών και εγγόνια τους. Να μπορέσουμε να βάλουμε μυαλό.

Καραχρήστος Ιωάννης: Για να ξεφύγουμε λίγο από τις αντιπαραθέσεις θα ήθελα να ρωτήσω τον κύριο Κώστα Σπανό γι' αυτά που είπε για την ονοματοδοσία των γυναικών. Το παράδειγμα ότι τα θρησκευτικά ονόματα είναι περισσότερα στους άντρες (μιλάω για τα βαπτιστικά) παρά στις γυναίκες οι οποίες για άλλους λόγους παίρνουν μη θρησκευτικά ονόματα για λόγους ευχής, ομορφιάς, επαίνου κ.τ.λ. Είναι γνωστό βέβαια από πολλές περιοχές και το επιβεβαιώνουμε εδώ πέρα. Αυτό που μου έκανε εντύπωση είναι ότι στα ονόματα που αναφέρθηκαν στην εισήγηση του κ. Σπανού δε βρίσκονται στην πρώτη θέση το Μαρία και το Δέσποινα, όπως συνήθως συμβαίνει σε άλλες περιοχές που ξέρω. Εδώ είναι το Αρχόντω. Θεωρείτε ότι αλλάζει το μοντέλο της ονοματοδοτικής συμπεριφοράς;

Σπανός Κώστας: Όχι, γιατί σε όλες τις περιοχές των οποίων έχω εκδόσει προθέσεις με ονόματα συμβαίνει ακριβώς το ίδιο. Υπάρχουν μερικά ονόματα της εκκλησιαστικής παράδοσης όπως η Μαρία, με πολύ μεγάλη ποικιλία υποκοριστικών τύπων και η Δέσπω-Δέσποινα, σε μεγάλο αριθμό. Αλλά ο αριθμός των ονομάτων, ως ονόματα πια όχι ως άτομα, είναι της λαϊκής παράδοσης και αυτό εξηγείται ως εξής: Οι γυναίκες, τουλάχιστον μέχρι την δεκαετία του 1950 με '60 σε πολλά χωριά της πεδιάδας αλλά και των βουνών δεν είχαν ονομαστική γιορτή και δεν υπήρχε λόγος να τους δίνουν ονόματα Αγίων, αφού δε γιόρταζαν. Και σε όλο τον θεσσαλικό χώρο, στο δυτικομακεδονικό και στον ηπειρωτικό που έχω ασχοληθεί με τέτοιες ανακοινώσεις υπάρχει το ίδιο αποτέλεσμα. Ότι οι γυναίκες έχουν ονόματα έξω από την εκκλησιαστική παράδοση, ενώ αντιθέτως οι άντρες σε ποσοστό 50% και παραπάνω έχουν ονόματα από την εκκλησιαστική παράδοση.

Καραχρήστος Ιωάννης: Δεν εννοώ την συχνότητα των ονομάτων. Μιλώ για την συχνότητα πόσες φορές σε συγκεκριμένα άτομα έρχεται το όνομα. Εκεί μίλησα για το

Αρχόντω. Αλλιώς ότι αυτό το μοντέλο ισχύει να. Και για τους λόγους τους οποίους αναφέρω.

Σπανός Κώστας: Ναι, διάβασα μερικά ονόματα που εμφανίζονται πολλές φορές στους άνδρες, ο Ιωάννης 23 φορές, ο Γιώργης 21, Δημήτριος 20 και στις γυναίκες την πιο συχνή εμφάνιση έχουσε η Αρχόντω, ένα από τα πιο διαδεδομένα ονόματα, καθώς η Μαρία και η Δέσπω. Όλα τα άλλα εμφανίζονται μία φορά ή δύο. Αυτό θα φανεί πιο καλά στον κατάλογο που παραθέτω. Η Αυγίτζω π.χ. εμφανίζεται δύο φορές, η Βασιλικού μία, η Μπίλια μία, η Δέσπω 4, η Σωφρονία, η Φέγγω, η Σαλώμη, η Κοντλω, η Νικολού, η Μακαρία, η Κωνσταντού, η Ειρήνη, η Γεωργία μόνο από μία φορά. Είναι επομένως ονόματα που ίσως φθίνουν στις συνήθειες των κατοίκων της Γιαννιτσούς. Ίσως και ονόματα τα οποία δόθηκαν προς τιμήν της γιαγιάς από παράδοση. Και ορισμένα ονόματα χάνονται επειδή οι οικογένειες είτε έχουν μόνο αγόρια είτε μόνο κορίτσια είτε μερικές μένουν άτεκνες είτε μερικές χάνουν τα παιδιά μετά τον τοκετό, ένα συνηθισμένο φαινόμενο σ' αυτή την εποχή όπου η παιδική θνησιμότητα είναι πολύ μεγάλη και έτσι υπάρχει αυτή η διαφοροποίηση. Αλλά αυτά τα ονόματα που εμφανίζονται πολύ συχνά -με όλες τις απώλειες- εξακολουθούν να υπάρχουν.

Γόνης Δημήτριος: Έχω αρκετά ερωτήματα τα οποία δημιουργήθηκαν από τις δύο εισηγήσεις των κυριών Σπανών. Ένα ερώτημα βασικό για μένα είναι το εξής: Πώς και γιατί σε μια πρόθεση εμφανίζονται επώνυμα την στιγμή που ξέρουμε ότι στις παρρησίες ή στις προθέσεις μνημονεύονται μόνο τα βαπτιστικά ονόματα τα οποία διαβάζονται, στην πρόθεση ή στις διάφορες ακολουθίες της Μονής. Για μένα αυτό είναι ένα βασικό ερώτημα, διότι αποτελεί μια φαινή εξαίρεση. Ένα δεύτερο ερώτημα το οποίο συνδέεται με αυτό είναι: Μπορούμε να απαντήσουμε με ποιόν τρόπο συγκεντρώνονταν όλα αυτά τα ονόματα, αν δηλαδή είναι αποτέλεσμα ζητείας ή προσκυνήματος στη Μονή, αν δηλαδή μεταβαίνουν στη Μονή και αφήνουν τα ονόματά τους, οπότε αυτά τα στοιχεία τα οποία έχουμε στασιάζονται. Δηλαδή δεν είναι απογραφή του πληθυσμού μιας πόλεως, ενός οικισμού, ενός χωριού, αλλά αποτυπώνουν τα ονόματα αυτών που δώσανε κάτι για να μνημονεύονται τα ονόματά τους, Είναι δηλαδή η παράθεση των ονομάτων ενδεικτική.

Και ένα τρίτο και τελευταίο ερώτημα είναι: Ποιος τελικά είναι ο τίτλος του κειμένου αυτού που έχουμε εδώ, δηλαδή της προθέσεως; Μήπως τελικά δηλαδή δεν είναι πρόθεση καθαρή αλλά είναι ένα μείγμα προθέσεως και βιβλίων ζητείας, που γυρνάει αυτός που φέρνει τα ονόματα, και λέει ότι ο Μητροπολίτης έγγραψε ... Μια πρόθεση θα έλεγε: Τάδε Μητροπολίτης, το όνομα και τα ονόματα των γονέων και τίποτα περισσότερο.

Σπανός Κώστας: Είναι αλήθεια, κύριε Γόνη, αυτό που είπατε ότι οι προθέσεις έχουν μόνο τα ονόματα των αφιερωτών στη γενική. Βασιλείου, Δημητρίου, Κόμνωσ κ.τ.λ. Η πρόθεση της Ρεντίνας, όπως και άλλη μία πρόθεση, ένα κατάστιχο μπορούμε να το πούμε, το οποίο θα κυκλοφορήσει ήδη στον καινούργιο τόμο του Θεσσαλικού Ημερολογίου είναι από τον Άγιο Τάφο, ο 509 ιεροσολυμιτικός κώδικας κατ' εξαίρεση έχουν και επώνυμα ανθρώπων, των δωρητών. Στην πραγματικότητα το χειρόγραφο αυτό της Ρεντίνας, όπως και ο αγιοταφικός, ο ιεροσολυμιτικός κώδικας είναι ένα

μείγμα προθέσεως ή μάλλον προθέσεων πολλών και καταστίχων. Βέβαια η ονομασία πρόθεση είναι συμβατική. Διότι ένα κοινό όπως ενός συνεδρίου δεν το ενδιαφέρει η τόση μεγάλη λεπτομέρεια. Αλλά ένας ειδήμων όπως εσείς π.χ. καταλαβαίνει ότι δεν είναι μια καθαρόαιμη πρόθεση αυτή της Ρεντίνας αλλά ένα μείγμα προθέσεων πολλών και καταστίχων.

Είναι γνωστό ότι οι προθέσεις συντάσσονταν τον καιρό που οι μοναχοί αποφάσιζαν να ανακαινίσουν την Μονή τους και είχαν ανάγκη από χρήματα ή αποφάσιζαν να δημιουργήσουν μια καινούρια Μονή. Τέτοιες προθέσεις από τις οποίες πολλές έχω εκδόσει είναι των Μετεώρων της Μονής του Δουσίκου, της Δρακότρυπας και άλλων Θεσσαλικών Μοναστηριών. Είναι αυτό που είπατε και εσείς τα ονόματα στη γενική.

Στη συνέχεια μάλλον να πω το εξής. Όταν περνούσαν από τα χωριά, τους οικισμούς με την άδεια του κάθε Μητροπολίτη ή Επισκόπου για τη ζητεία, συνέτασσαν οι μοναχοί που κουβαλούσαν μαζί τους με ένα ζώο την εικόνα του Μοναστηριού, του τιμώμενου Αγίου, την οποία άφηναν σε κάποια γειτονιά για να προσκυνήσουν την εικόνα και ταυτοχρόνως να προσφέρουν τον οβολόν τους υπέρ της μονής και του ναού, οι μοναχοί συνέτασσαν σε ένα φύλλο τις πιο πολλές φορές τα ονόματα στη γενική γράφοντας στην κορυφή αυτού του φύλλου το οποίο λέγεται πιτάκιον ή μικρή πρόθεση μονόφυλλη, το όνομα του οικισμού. Το χειμώνα που είχαν άνεση, ανέθεταν σε ένα συνήθως καλλιγράφο μοναχό να πάρει τις μονόφυλλες προθέσεις, να τις κατατάξει κατά Μητρόπολη ή κατά Επισκοπή και να κάνει ένα είδος ιστορικής γεωγραφίας πολύ χρήσιμης για τους σημερινούς μελετητές και να καταστήσει ένα βιβλίο, έναν κώδικα, ένα κατάστιχο, μία πρόθεση, η οποία τώρα είναι στη διάθεσή μας.

Φυσικά αυτοί που προσφέρουν υπέρ της Μονής δεν είναι το σύνολο των κατοίκων του χωριού, όπως με την περίπτωση της Γιαννιτσούς. Δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτοί ήταν συνολικά οι κάτοικοι που πρόσφεραν στο μοναστήρι. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα έχουμε με τον ιεροσολυμιτικό κώδικα 509 που θα κυκλοφορήσει μέσα σε 15 μέρες. Στη Λάρισα, πρωτεύουσα της Θεσσαλίας, υπάρχουν 20 δωρητές, ενώ σε ασήμαντο χωριουδάκι δυτικά της Λάρισας υπάρχουν 30 οικογένειες. Αυτό σημαίνει ότι δεν δώρησαν όλοι στο μοναστήρι για λόγους που δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε.